בסייעתא דשמיא

הסעודה
בהלכה ובאגדה

נטילת ידיים, הפסק באכילה, הנהגות הסעודה,

מאה ברכות, זימון, ברכת המזון ועוד...

אייר ה'תשע"ו

החוברות שיצאו לאור בסייעתא דשמיא – בהלכה ובאגדה:

חשבת: הלכות שבת המעשיות, בצרוף דברי אגדה להבנת יקרתה וחשיבותה של שבת קודשנו. **הטהרה:** הלכות בלשון ברורה, אף למתחילים. שאלות אקטואליות ועוד. **פורמט עבעוני** מרהיב עין. **סדר היום:** השכמת הבוקר, ציצית ותפילין, תפילה ועוד, בצירוף דברי אגדה נעימים ומחזקים. **לחיות את:** חוברת נרחבת לאשה בנושאים: עוצמת נשים, צניעות, האשה במעגלי החיים ועוד. חובה לכל אשה! **הנישואין:** גיל הנישואין, שידוכים, אירוסין, חופה, כתובה, מהלך השמחה, שבע ברכות, הנהגות הבית ועוד. **האבלות:** דיני השבעה, השלושים, השנה ועוד. וכן ענייני עילוי נשמה, דברי נחמה וחיזוק.

כבוד אב ואם: ההלכות המעשיות דבר יום ביומו, עם מדרשי חז"ל וסיפורים מרתקים ומחזקים. **ראש חודש ברכת הלבנה וברכת החמה:** בצרוף חידושים נפלאים על המאורות ופלאי הבריאה. **הסעודה:** נטילת ידיים, הפסק באכילה, הנהגות הסעודה, מאה ברכות, זימון, ברכת המזון ועוד.

כשרות המטבח: בשר בחלב, הכשרת כלים, תולעים, מליחה, צלייה, פת גויים, טבילת כלים ועוד.

ראש השנה ויום הכיפורים: הלכות ודברי אגדה מחזקים לימים אלו. **כולל סדר הסליחות והתרת נדרים.**

חג הסוכות: ניסי ישראל במדבר, חג הסוכות בירושלים, שמחת בית השואבה, האושפיזין, ועוד.

ימי החנוכה: עם סיפור נס חנוכה מדברי חז"ל וממקורות היסטוריים, מרתק במיוחד.

ימי הפורים: סיפור המגילה בהרחבה על פי מדרשי חז"ל, מרתק במיוחד! **כולל מגילת אסתר.**

חג הפסח: סיפור יציאת מצרים וקריעת ים סוף, ועוד. **כולל הגדה של פסח** עם פירוש קצר ומתוק.

חג השבועות: סיפור מרתק של מתן תורה. **מגילת רות** משולבת בסיפורי המגילה. שובה לב.

ארבע התעניות ובין המצרים: סיפורי החורבן בהרחבה, הגאולה, ביאת המשיח ועוד. נוגע ללב.

מצוות הארץ: שמיטה, חלה, כלאים, ערלה, תרומות ומעשרות, יישוב ארץ ישראל.

הרפואה: שמירת הגוף והנפש, סגולות לרפואה, מצות ביקור חולים, סיעוד הורים זקנים ועוד.

מרן חרב עובדיה: הנהגות, מעשים, דרכי לימוד והשקפה על מרן מלכא זצוק"ל, מזווית אישית.

חדש!!! **השבת מחולק ללימוד יומי** מארז ג' חלקים פורמט כיס. ב-3 דקות ליום מסיימים הלכות שבת בשנה.

<u>מחירי החוברות:</u> שבת, טהרה, סדר היום, להיות את, נישואין, אבלות - 5.5 ₪. יתר החוברות - 3.5 ₪.

מחיר כל הסדרה** [20 חוברות] **– 80 ₪.** **מארז השבת לימוד יומי ג' חלקים – 8.5 ₪.

טהרה המקוצר, שבת המקוצר, להיות את המקוצר – 3 ₪. מחיר מיוחד ברכישת מעל 100 חוברות מקוצרות – 1 ₪ לחוברת.

אפשרות להטבעת זהב על כל החוברות [עלות 70 אגורות לחוברת + מחיר המשלוח, החל מ-100 חוברות זהות] - **02-5802398.**

<u>נקודות מכירה לרכישת החוברות:</u> **אופקים:** 0504-185545 **אור יהודה:** 054-8438347 **אור עקיבא:** 0585-076785 **אזור:** 052-7183822 **אילת:** 054-8491143 **אלעד:** *054-8422891 *03-5233303 **אשדוד:** *052-7667048 *054-8447156 **אשקלון:** 052-7689873, 08-6722103 **באר שבע:** *054-8447230 *054-7707430 **בית שאן:** 052-7183329 **בית שמש:** 02-9995076, 0528-985558 **ביתר עילית:** *02-5807463 (A) *02-5802398 (B) **בני ברק:** *0504-174567 [18:00-20:00] *054-8438347 *052-7178888 **בני עיש:** 052-7090218 **בת ים:** *054-2491168 *0504-126566 **גבעתיים:** 052-7334140 **גדרה:** 054-7429955 **גן יבנה:** 052-4315009, 052-5454211 **דימונה:** 054-8427237 **הרצליה:** 052-8046337 **זכרון יעקב:** 052-7129661, 04-6271103 **חדרה:** 052-7117668 **חולון:** *052-5114046 *054-8591831/41 **חיפה:** *052-7657756 *052-7636768 **חצור:** 052-7383715 **חריש:** 0585-076785 **טבריה:** 0508-361166 **טירת הכרמל:** 0522-753310 **יבניאל:** 0585-888148 **יבנה:** *052-7129739, 052-6757677-08 **יד בנימין:** 0524315009, 0525454211 **יהוד:** 053-4158435, 052-7010722. **יקנעם:** 054-3320744 **ירוחם:** 054-7875529 **ירושלים:** *052-7114363 בית וגן 050-2290082* שמואל הנביא 02-5827008 סנהדריה 0545-810328* גילה 077-3396020* ק. יובל 052-7141907* פ. זאב 053-2476758* ג. מרדכי 0506-518504* קסטון **כפר סבא:** 050-4143094. **כרמיאל:** *052-7130822 *0522-813833 **לוד:** 0504-107540 **מגדל העמק:** 0506-830791 **מודיעין:** 054-7794793, 08-9725742 **מעלה אדומים:** 0506-775847 **מצפה רמון:** 0524619144 **נהריה:** 053-4322936 **נצרת עלית:** 054-8487335 **נשר:** 054-8446326 **נתיבות:** 077-5504905, 05271-53938 **נתניה:** *053-4112422 0507-776653* 0527-632800* **עכו:** 052-4317340 **עפולה:** 0506-830791 **עתלית:** 077-6200152, 054-8590068 **פתח תקוה:** *054-3346241, 054-8439076 *0527603435 **צפת:** 0504-121786 **קריות:** 0504-102069, 04-8492473 **קרית גת:** *052-4830879 *054-8445942, 05276-06885 **קרית ארבע:** 054-4441495 **קרית מלאכי:** 054-7429178 **קרית ספר:** *0504-172416 **קרית שמונה:** 05271-92976 **ראש העין:** *0545-250370 *054-2260186 **ראשל"צ:** *0503332293. *052-7153567 *054-7429955 **רחובות:** 05484-98449. *0533-000093 * 054-7917777* **רעננה:** 054-7444103 **רכסים:** *054-8417876 *0548408840, 077-3005038 **רמלה:** *053-8270570 **שדרות:** 3131382 **שומרון:**054-3992500 **תל אביב:** 052-7661162. **כמו כן ניתן לרכוש באתר: http://www.emet9.org**

© כל הזכויות שמורות

ניתן לצלם קטעים לצורך לימוד בבתי הספר, שיעורי תורה, עלונים וכיוצא. **לא למטרות מסחר.** לתגובות: 6410995@okmail.co.il

תוכן העניינים

דברי פתיחה.....6
במעלת זיכוי הרבים.....8

שער האגדה
השולחן היהודי.....16
ברכות הנהנין.....24
ברכת המזון.....25
ברכות שונות.....31
תועלת ומעלת הברכות.....36
כה תברכו.....44
כוונה בהזכרת שם ה'.....48
עניית אמן.....51

שער ההלכה
נטילת ידיים לסעודה.....57
מים אמצעים.....63
נטילת ידיים לדבר שטיבולו במשקה.....63
ברכת הפת ובציעתה.....64
פת הבאה בכיסנין.....68
דיני ברכה אחרונה.....71
אכילה ושתיה בלא ברכה.....76
טעות וספק בברכות.....77
ההנהגות בסעודה ובחיי היום יום.....81
ברכת היין.....87
דיני שינוי מקום, והפסק באמצע האכילה.....88
מאה ברכות.....91
זהירות וכוונה בברכות.....93
טעימות שקודם הסעודה.....96
דברים הבאים בתוך הסעודה.....97
דברי תורה בסעודה.....101
מים אחרונים.....102
דיני זימון.....104
כוס ברכת המזון.....107
ברכת המזון.....109

לתועלת המעיינים: העמודים המסומנים להלן ב"שער ההלכה" ב-(), הם מהספר "ילקוט יוסף" חלק ג' הלכות ברכות. וכשמסומן: (ח"ע) "חזון עובדיה" - ברכות. (ה"ע) הליכות עולם.

יצחק יוסף
ראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

Yitzchak Yosef
Rishon Lezion Chief Rabbi Of Israel
President of the Great Rabbinical Court

כ״ו ניסן ה׳תשע״ו

הסכמה

הובא לפני הקונטרס החשוב **״הסעודה בהלכה ובאגדה״**, העוסק בהלכות נטילת ידים, ברכת המוציא, הפסק בסעודה, ברכת המזון ועוד, ערוך בטוב טעם ודעת, בסדר נכון דבר דבור על אופניו, תפוחי זהב במשכיות כסף, שאסף וקיבץ כעמיר גורנה, האברך היקר מאוד, שוקד באהלה של תורה, לילה כיום יאיר כחשכה כאורה, יראת ה׳ היא אוצרו, ועליו יציץ נזרו, שמן תורק שמו, טעמו ונימוקו עמו, מרביץ תורה ברבים ומורה הוראה, הרב הגאון רבי שליט״א, **ההולך בדרכו ההלכתית של מרן אאמו״ר עטרת ראשנו פוסק הדור רבנו עובדיה יוסף זצוק״ל, ולא זז מפסקיו ימין או שמאל, אשריו ואשרי חלקו.**

אני מכיר את המחבר שליט״א עוד למעלה מ-25 שנה, וראינו עליו שיש לו עתיד רבני להפיץ תורה ויראה, ועליו יאות להמליץ מה שאמרו חז״ל: ״כל מי שיש בו יראת שמים, דבריו מתקבלים״.

בחיבוריו היקרים ברוך ה׳, **הוא מסכם בתמצית ובבירור את הדברים באופן נכון, ובשפה ברורה השווה לכל נפש**, זריז ונשכר, לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, והביא הלכות מאשר עלה בספרי **״ילקוט יוסף״**, וכן מספריו של מרן אאמו״ר עטרת ראשנו רבן של כל בני הגולה רבנו **עובדיה יוסף** זצוק״ל, זיע״א, **והדבר הוא לתועלת מרובה הן לציבור האברכים, והן לציבור בעלי הבתים**, ולפעלא טבא אמינא, איישר חיליה לאורייתא.

והטוב הוא שהמחבר שליט״א ציין לכל דבריו מקורות נאמנים, ולא הסתמך על כח סברתו בלבד, אלא בכל דבר נסמך על דברי הקדמונים, וזו היא דרך אשר יש לילך בה, להיות זריז ונשכר על דלתות ספרי הקדמונים, לעיין בדבריהם, ולהסתמך על דבריהם. וכבר כתב מהר״י מיגאש שאין לנו בדורנו מי שיכול לפסוק על פי סברא בלא ראיה ואסמכתא ברורה. וכל שכן בדורנו שאין לנו להכריע הדין מסברא בעלמא בלא ראיה ברורה.

כמו כן צירף **דברי אגדה וחיזוק במעלת הברכה הנאמרת בכוונה מילה במילה**, דברים מתוקים מדבש ונופת צופים, מזהב ומפנינים יקרים, בטוב טעם ודעת, בלשון צחה וברורה, למשוך הלבבות לתועלת וזיכוי הרבים.

ברכתי להרב המחבר שליט״א שיזכה לברך על המוגמר ולחבר עוד חיבורים טובים ומועילים, לזכות את הרבים בדבר ה׳ זו הלכה, ועוד יפוצו מעיינותיו חוצה להגדיל תורה ולהאדירה, ולהרבות חיילים לתורה. ויהי רצון שזכות זיכוי הרבים יגן בעדם ובעד בניהם אלף המגן, ולא תמוש התורה מפיהם ומפי זרעם עד עולם, לאורך ימים ושנות חיים בטוב ובנעימים, אמן.

בברכת התורה,

יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל
ונשיא בית הדין הרבני הגדול

יצחק יוסף YITZCHAK YOSEF Rishon Lezion Chief Rabbi of Israel ראשון לציון

זמיר כהן
ראש ישיבת "היכל מאיר"
רב שכונת אתרוג ביתר עלית
מח"ס שו"ת 'נזר כהן' ועוד
רח' חתם סופר 5 ביתר עלית

ZAMIR COHEN
Rosh Yeshivah Of "Heichal Meir"
Rabbi of the Etrog neighborhood
Author Responsa "Nezer Cohen" book
Hatam Sofer St. 5 Betar Eilit

בס"ד. כ"ט בטבת תשע"ו

מכתב ברכה

הנני בזה בשבח הסדרה הנפלאה שחוברה על ידי ידיד נפשי המאור הגדול, גריס באורייתא תדירא ויראת ה' היא אוצרו, מרביץ תורה ברבים בפה מפיק מרגליות, הרה"ג הרב שליט"א, אשר בהן אסף איש טהור וכתב בלשון בהירה את ההלכות העוסקות בחיי היום יום ומועדי ישראל, בדברים שכל יהודי צריך ללומדם היטב, לדעת את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון, שהרי ילא עם הארץ חסיד', וללא ידיעת ההלכה אי אפשר לקיים את המצוות כראוי, גם כשהוא ירא שמים החפץ בכל נפשו ומאודו להתקרב לבוראו ולעשות רצונו בלב שלם.

ומה גם שהוסיף הרב שליט"א דברי מוסר ומאמרי ומדרשי חז"ל בדברים המאירים את המצוות ומחזקים ומעוררים להבין את מהות המצוות והחגים, בשפה השווה לכל נפש, וכבר פשטה סדרה זו בכל רחבי העולם היהודי באין ספור עותקים, ורבים מעידים כי היא שעמדה להם לשמור מצוות כראוי לאחר שקבעו לימודם בו בשבתם בביתם ובלכתם בדרך.

אשר על כן מצוה רבה לסייע ולפעול להדפסת והפצת סדרה חשובה זו, למען יגיעו לכל תפוצות ישראל בארץ ובעולם, להגדיל תורה ולהאדירה. ולא נצרכא אלא לברכה להרב המחבר שליט"א שיזכה להמשיך להרביץ תורה ברבים בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה, ויזכה את הרבים בעוד חיבורים רבים טובים ומועילים, מתוך הרחבת הדעת ושפע רב ברוחניות ובגשמיות.

"והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר יתן פריו בעתו ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח", אמן.

הכו"ח בברכת התורה.

זמיר כהן

⚜ דברי פתיחה ⚜

הברכה היא קבלת רשות

דוד מלך ישראל אומר בפסוק אחד בספר התהלים (פרק כד פסוק א): **"לַה' הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ"**, ואילו בפסוק אחר הוא אומר (פרק קטו פסוק טז): "הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַה' **וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם"**. ויש להבין, הלוא בתחילה אמר שהארץ שייכת לה', ואיך אחר כך אמר שהארץ נתן לבני אדם? אלא כאן קודם ברכה, כאן לאחר ברכה. דהיינו, קודם שברך על המאכל, הארץ על כל מאכליה שייכים לבורא עולם, אבל אחר שברך, אנחנו מקבלים רשות מבורא העולם לאכול, ואז המאכל שלנו, ועל זה אמר: "והארץ נתן לבני אדם". (מסכת ברכות דף לה ע"א)

לימוד הלכות ברכות

אמרו חז"ל (שם): אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה. וכל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה, מעל [נָזַל]. ומה תקנתו? ילך אצל חכם וילמדנו הלכות ברכות, כדי שלא יבוא לידי גזילה. וכן אמרו (מסכת בבא קמא ל ע"א): הרוצה להיות חסיד, ילמד הלכות ברכות. וכבר שיבחו חכמים אצל רבי זירא (מסכת ברכות לח ע"א) על אחד החכמים שהוא אדם גדול ובקי בברכות. אמר להם רבי זירא: כשיבוא לידכם הביאוהו לידי, וכאשר הגיע אצלו בחן אותו היאך נאמרות ברכותיו. נמצא שהשבח שמצאו לנכון להוכיח שהוא אדם גדול, היה בזה שהוא בקי בברכות.

ובאמת כי ענייני ברכות חמורים מאוד, ואם אדם לא ילמד את ההלכות להיות בקי בהם, אין ספק כי כשול יכשל, כי פעמים שהוא מסופק אם לברך או לא, וכיצד ינהג, הלוא אם יברך, אפשר שברכתו תהיה לבטלה, ולדעת הרמב"ם ומרן השלחן ערוך, המברך ברכה לבטלה, עובר על איסור מן התורה, שנאמר: "לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא", ואמרו רבותינו (מסכת שבועות לט ע"א): כל העולם כולו הזדעזע בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא במתן תורה: "לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא". ואם לא יברך, נמצא שאכל בלי ברכה, והרי הוא בחשש איסור גזל, כמו שאמרו (ברכות לה ע"ב): כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה, כאילו גוזל להקב"ה ולכנסת ישראל. נמצאנו למדים כי הלכות ברכות, הן בבחינת "אוי לי מיצרי, אוי לי מיוצרי", אוי לי אם אברך ואוי לי אם לא אברך. אשר על כן, חובה קדושה על כל אחד ואחד ללמוד את ההלכות היטב לבל יכשל חס ושלום. וכבר אמרו חז"ל (מסכת ברכות נ ע"א): "מברכותיו של אדם ניכר, אם תלמיד חכם הוא או בור".

ורבנו הריטב"א (שהיה מגדולי רבותינו הראשונים לפני כשבע מאות שנה), כתב בתחילת הלכות ברכות: כמה חמור הדבר אם אדם לא מברך, ולעומת זאת כמה גדלה מעלתו של המברך, אשר מושך לכל העולם חן וחסד, ועליו נאמר "גומל נפשו איש חסד". ולכן **תחילת כל דבר, ראוי לאדם ללמוד וללמד לבניו ותלמידיו סדר ברכות, כדי שלא יבואו לידי מעילה וישחיתו ויתעיבו עלילה, מפני שזה דבר חמור מאוד.** ע"כ.

וכבר אמרו חז"ל (מסכת ברכות ח ע"א): מיום שחרב בית המקדש אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד. וכן אמרו (מסכת אבות פרק ב משנה ה): "אין בּוּר ירא חטא, ולא עם הארץ - חסיד".

למי מגיע התואר "בן" העולם הבא?

תנא דבי אליהו: כל השונה הלכות בכל יום, מובטח לו שהוא בן העולם הבא, שנאמר (חבקוק ג ו): "הליכות עולם לו", אל תקרי הליכות אלא הלכות. (מגילה כח ע"ב, נדה עג ע"א) ושאל הגאון רבי אליעזר יהודה ולדנברג זצ"ל, למה אמרו מובטח לו שהוא "בן" העולם הבא, ולא מובטח לו שיש לו "חלק" לעולם הבא? אלא ישנו הבדל בין 'חלק' ל'בן', 'חלק' - יש לכל ישראל, חוץ מכמה מעטים המפורטים במסכת סנהדרין (צ ע"א). אבל 'בן' משמעות אחרת יש בה - קשר מיוחד לשכינה הקדושה כבן שהוא חלק מאביו. לבחינה כזאת, זוכה רק מי ששונה הלכות בכל יום, באשר אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד. ולכן מי שחשקה נפשו בעולם הזה להתקרב להקב"ה - לתוך ארבע אמותיו, הוא אשר יזכה שיחביאו בצל ידו תחת כנפי השכינה גם לעתיד לבוא, ומובטח לו שהוא 'בן' העולם הבא. (שו"ת ציץ אליעזר חלק יב סימן צג)

תדאג גם לחבריך

על כן, אשרי האיש אשר אינו רק משתדל להגות בהלכות בעצמו דבר יום ביומו, אלא מזכה גם לחבריו ומכריו, אם בקריאת ההלכות בסוף התפילה, אם בעבודה בשעות הפנאי, בנסיעה באוטובוס, על שלחן שבת עם בני משפחתו, ובכל אופן שרואה לנכון, ובכך יזכו להיכנס ולהצטרף עוד רבים רבים מעם ישראל בשמירת התורה והמצוות כדת וכהלכה.

שלום בית

ועצה טובה לכל בני זוג לקבוע כ-5 או 10 דקות יחד בכל ערב בלימוד ההלכות, ובכך גם תשכון הברכה בביתם. וקבלה בידינו מרבותינו הקדמונים כי אפילו במעט לימוד תורה יחד עם האשה, זוכה האדם לסיוע גדול משמים לשלום בית, ויקוים בהם הפסוק: "יהי שלום בחילך שלוה בארמנותייך".

ואני תפילה

נפרוש כפינו אל אבינו שבשמים, שיזכנו יחד עם כל אחינו בית ישראל, להיות נמנים ממזכי הרבים, שמעלתם גדולה עד מאוד באשר זוכים הם לעשות נחת רוח רבה מאוד להקב"ה. ובאמת שאלו השאיפות צריכות להיות חדורות בכל יהודי, להשתדל ולהתאמץ לזכות ככל היותר את עם ישראל בכל מיני אופנים שהם. ועל כן, הבאנו להלן מאמר מחזק ומעורר **במעלת "זיכוי הרבים"**, למען יתן הדבר תמריץ וחשק לעוד רבים להיות נמנים במעלה חשובה זו. כי באמת כל רצוננו ומאווינו לעבוד את בוראנו, עבודה שלימה, עבודה תמה, במחשבה ודיבור ומעשה, ביראה ואהבה ושמחה רבה, והכל לעשות נחת רוח לפניו יתברך בלי שום פניה כלל ועיקר. ויהי רצון שתחזינה עינינו בשוב ה' אל ציון ברחמים, ונזכה בקרוב לבנין בית מקדשנו ותפארתנו, ארמון על משפטו יכון, ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, אמן ואמן.

במעלת זיכוי הרבים

העם צמא לדבר ה'

נאמר בנביא עמוס (פרק ח פסוק יא): "הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹוקִים, וְהִשְׁלַחְתִּי רָעָב בָּאָרֶץ, לֹא רָעָב לַלֶּחֶם וְלֹא צָמָא לַמַּיִם, כִּי אִם לִשְׁמֹעַ אֶת דִּבְרֵי ה'". זכינו שבדורותינו מתקיימת נבואה זו, ורבים מעם ישראל שבים אל צור מחצבתם אל חיק בורא עולם.

אך הן רבים עתה עם הארץ, ולא כל אחד מסוגל לפתוח ספר וללמוד את ההלכות, הן מפאת קושי ההבנה של המושגים החדשים לו, הן מפאת קושי הלשון והסגנון, והן מפאת רובי ההלכות אשר נכתבו בצדק לכל אופן ולכל מקרה אשר יהיה. וגם כי רבות בנות עשו חיל, ונשא לִבָּן אֹתנה בחכמה, וחפצות לדעת גם הן את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון. ואף שהנשים פטורות מלימוד תורה, כמו שדרשו חז"ל (מסכת קידושין כט ע"ב) על הפסוק: "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם", בניכם ולא בנותיכם. מכל מקום במצוות שהן חיבות בהן, ברור שצריכות לדעת את פרטיהן כדת וכהלכה, כדי שיוכלו לקיימן במילואן כראוי. (כמבואר בטור ושלחן ערוך יורה דעה סימן רמה)

אשר על כן, בסדרת חוברות אלו "בהלכה ובאגדה", השתדלנו בסייעתא דשמיא לאסוף בעיקר את ההלכות המצויות כיום, ולבאר ולהפשיט את ההלכות והמושגים עד כי באר היטב, בשפה ברורה וקלה להבנה, מבחינת (מסכת קידושין מו ע"א): "הרי שלחן, והרי בשר, והרי סכין, ויש לנו פה לאכול".

הגאון רבי חיים פלאג'י במעלת ספרי הקיצורים

וכאן ראינו לנכון להביא מה שכתב הגאון רבנו חיים פלאג'י זצ"ל בהקדמה לספרו "מועד לכל חי", את אשר אמר לו סבו הגאון הגדול רבי יוסף רפאל חזן זצ"ל בעל שו"ת "חקרי לב". וכה אמר אלי האיש: בראותי גודל חכמת תורתו של הרב הגדול והמפורסם החיד"א ז"ל אשר בספריו הקדושים כי רבים המה, בהלכות ובדרושים נחמדים, איני מתקנא בו כי אם על **ספריו הקטנים כמו "מורה באצבע" וכדומה, שהוא מוסר ודינים שיד כל אדם שווה בו, אחד חכם ואחד תם קוראים בו, ובעלי בתים ישאוהו בחיקם, והיתה עמו וקרא בו בלכתו בדרך, בים וביבשה, שאין בו טורח כלום. והיה משבח בתהילותיו החיבורים הללו יותר ויותר מכל שאר החיבורים הנוראים**, יען כי נמצאים בתוכם מוסר מלכים ודינים המדריכים לאדם ליראת ה' ולעובדו בלבב שלם, ועל הכל גודל שכר המזכה את הרבים. זה תוכן כל דברי יוסף אשר דיבר אלי האיש אדוני הארץ הגאון מרן זקני ז"ל זיע"א. ע"כ.

הרב פלא יועץ במעלת ספרי הקיצורים

גם הגאון רבי אליעזר פאפו בספרו "פלא יועץ" (ערך אסופה) כתב וזה תוכן דבריו: כמה טובה עשו לנו בעלי אסופות רבותינו הקדושים אשר בכל דור ודור זכו וזיכו את הרבים, זכות הרבים תלויה בהם, שאלמלא הם נשתכחה תורה מישראל, ובפרט כגון אנחנו דור יתום שביתומים, אשר טרדות הזמן רבו עלינו, ואין הפנאי מסכים אתנו כל כך ללמוד בשקידה כל כך כמו הראשונים ודעתנו קצרה, ואם נבוא ללמוד ספרים הרבה אין קץ, ומי הוא זה אשר תשיג ידו להיות כל הספרים נמצאים אצלו, אבל על ידי האסופות נוכל לצאת מעט ידי חובתנו. **ובכל דור צריכים את ספרי האסופות, כמו שעשו הרמב"ם והטור והרב בית יוסף והרב כנסת הגדולה ורבים כמוהם שהיו לנו לעיניים, ומהם יראו וכן יעשו בכל דור ודור, כל תלמיד חכם אשר חננו ה' דעת וספרים הרבה, ישתדל**

להועיל לרבים בדברים הנצרכים מאוד, כאומרם (מסכת הוריות יד ע"א): סיני עדיף, שהכל צריכים למארי חיטיא [פירוש, כשם שכולם צריכים לבעלי החיטים, כדי לאכול לחם שהוא דבר חיוני מאוד, כך כולם צריכים לבעלי אסופות, כדי לדעת הלכות פסוקות למעשה.] **ויעשו אסופות כיד ה' הטובה עליהם, מי מקיצורי דינים והלכות, מי מכללים, מי מהקדמות לדרושים, ומי מתוכחות מוסר וכדומה, כל אשר עושים, חסד גדול יחשב, ואין לך חסד גדול מזה שהוא חסד בנפש, ועושי אלה הם מזכים את הרבים וזכות הרבים תלויה בהם.** ואל יחושו ללעג השאננים שאומרים, מה הועילו אלו החכמים בתקנתם לכתוב לנו את הידוע ומפורסם בספרים, אין זה כי אם ללקט כסף וליטול את השם שהוציאו ספר. שארי להו מרייהו [ימחל להם הקב"ה] למדברים כן, כי לא צדקו, **שבודאי הגמור יותר טובים לנו אלו הספרים של אסופות** מכל חיבורי הפלפולים והחריפות, כי מה יתן ומה יוסיף לנו אלו החיבורים, רובם הם מתעפרים בעפר, אין דורש ואין מבקש וכו', אבל **אלו הספרים של האסופות תועלתם מרובה כאמור, ולכן כל תלמיד חכם ירדוף אחריהם כאשר ירדוף הקורא בהרים, ויד כל ממשמשת בהם כל שעה, כי בזמן הזה הקיצור הוא טבע חריף אהוב ונחמד לכל, ואומרים דרך צחות: "ויאמר לקוצרים ה' עמכם". ומתוך כך יהיו דבריו נקראים ונזכרים ונאמרים בבתי כנסיות של תלמידי חכמים ובבתי מדרשות ויהיה מזכה את הרבים, ותתענג בדשן נפשו.** זהו דרך ישרה לפי דעתי למחברי חיבורים. עכ"ד.

מעלה גדולה

לאור האמור, כמה מעלה יש בכתיבת ההלכות למעשה בשפה קלה ונעימה, כדי לדעת מה יעשה ישראל, ובפרט לדורנו דור התשובה, שחפצים וכמהים לדעת מה יעשה ישראל. על כן, מה יקר אותו אדם המשתדל להיות שותף לפעילות ענפה זו, ויזכה את חבריו בחוברות הללו, כדי לעשות ולכנס עוד נפשות עמך ישראל קדושים לשמירת התורה והמצוות כדת וכהלכה.

ובאמת שיש לדעת ולהודיע, כי אחת המעלות הגדולות ביותר לכל אדם, היא לזכות את אותם יהודים שעדין לא זכו לשמור תורה ומצוות, אם בשבת, אם בטהרה ושאר המצוות כדת וכהלכה, ולהביאם אט אט לקיימם. וכמו שכתב הפלא יועץ הנ"ל: "שאין לך חסד גדול מזה, שהוא חסד בנפש". וכמו שדרשו בגמרא (מסכת סוכה מט ע"ב) על הפסוק (משלי לא כו): "פִּיהָ פָּתְחָה בְחָכְמָה, וְתוֹרַת חֶסֶד עַל לְשׁוֹנָהּ", וכי יש תורה של חסד ויש תורה שאינה של חסד? אלא הלומד תורה ומלמדה לאחרים, זו היא תורה של חסד, והלומד תורה שלא ללמדה לאחרים, זו היא תורה שאינה של חסד. ע"כ. ואם ישאלך אדם, ומה אעשה שאינני בדרגה כזו ללמד תורה לאחרים? אף אתה אמור לו: שכאשר אתה לוקח מהחוברות הללו שנכתבו בשפה השווה לכל נפש, ומזכה בהם את אחרים, הרי אתה בגדר לומד תורה ומלמדה לאחרים, שהרי בזכותך הם לומדים ומתחזקים. אשרי העם שככה לו, אשרי העם שה' אלוקיו.

רבנו יונה במעלת זיכוי הרבים

כתב רבנו יונה (שערי תשובה שער ג אות יט): "ודע כי נתחייב הנברא להיות ציר נאמן ועבד משכיל בכל מלאכת עבודת אדוניו. והפועל הנאמן יהיה מהיר במלאכתו וישגיח על מלאכת הפועלים חבריו. ועיניו על דרכיהם לראות אם באמונה הם עושים, ויזהירם ויודיעם את המעשה אשר יעשון. כי חפצו ורצונו אשר תיעשה מלאכת אדוניו בלא רמיה על כן יחזיק ידי עושי המלאכה". וכתב רבי אליהו לופיאן: הרי שלא מספיק אם

אמר יאמר האדם די לי להציל את עצמי ולא ישגיח לזכות גם אחרים בקיום רצון השם יתברך, כי רק בכך יקרא 'עבד משכיל ופועל נאמן', ולא זולת זה. כי אם יש בכוחך להרבות פעלים לתורה ולמצוה, ואין אתה עושה כן, הרי זאת עדות ברורה כי אין עבודתך לשמים, ולא לכבוד שמים אתה עוסק בתורה ובמצוות, כי אם להרבות שכרך ותו לא. ע"כ.

המאירי במעלת זיכוי הרבים

וכתב רבנו המאירי (מסכת אבות פרק ה): כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, כי הקב"ה גומלו חסד בכך שלא יהיו הם שזיכה אותם בגן עדן, והוא בגיהנם, וכמו שנאמר (תהלים טז י): "כִּי לֹא תַעֲזֹב נַפְשִׁי לִשְׁאוֹל, לֹא תִתֵּן חֲסִידְךָ לִרְאוֹת שָׁחַת". ומה הענין שיהיה החסיד רואה שחת [גיהנם], הלא הוא חסיד? אלא מאחר שהוא חסיד, **שאין לך חסידות בעולם כמו המזכה את הרבים,** אין הקב"ה מניחו לעשות עבירה שיראה מתוכה שחת, כי אין ראוי לירד לגיהנם מי שזכות הרבים תלוי בו. הוא שאמר: משה זכה וזיכה את הרבים, זכות הרבים תלוי בו, וכן בדין מאחר שהוא סיבתם. ע"כ.

הבית יוסף במעלת זיכוי הרבים

והנה מבואר בבית יוסף (יורה דעה סימן רמט סט"ז) שאף שמצות צדקה לעניים גדולה מאוד, ויש בה כמה וכמה מעלות אחת יותר מחברתה, בכל זאת מצות צדקה לבניית בית הכנסת, גדולה יותר מנתינת צדקה לעניים. ורק אם העניים חולים, הם קודמים לבניית בית הכנסת. ומכל מקום למעלה מכל, היא הצדקה לזכות בה את אחרים לתורה. והגע עצמך, היכן המעלה גדולה יותר אם לא אצל אחינו התועים מדרך האמת, שלא זכו עדין להבין ולהשכיל את דרך השם, ובא אדם ונותן להם חומר בשפה נעימה וקלה, למען יוכלו למצוא את עצמם אט אט בקיום עוד מצוה ועוד מצוה, ועל העושים כן נאמר (דניאל יב ג): "וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים כַּכּוֹכָבִים לְעוֹלָם וָעֶד". וכן מפורש בזוהר הקדוש (פרשת תרומה קכט ע"א), שמעלת מזכה הרבים פי כמה וכמה גדולה מהנותן צדקה לעניים.

מרן הראשון לציון זצוק"ל במעלת זיכוי הרבים

צא וראה מה כתב מרן מלכא הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל בהקדמה לספרו שאלות ותשובות יביע אומר חלק י', בשבח מעלת מזכה הרבים. והנה ראשית, הרחיב הרב בשבח מעלת העוסקים בתורה, והביא מדברי הילקוט שמעוני על הפסוק (משלי ט י): "וְדַעַת קְדֹשִׁים בִּינָה", אלו בעלי גמרא, שבשעה שיושבים ולומדים ומבינים כל דבר ודבר, הם דומים למלאכי השרת שנקראו קדושים. ועל זה אמר בתנא דבי אליהו: אשרי מי שמחדש בדברי תורה, שהוא דומה כמי שמשמיעים אותו מן השמים, ואומר לו הקדוש ברוך הוא: בני, בנית לי בית המדרש, והשכר הגדול שיש לי באוצרי שלך הוא, ובשבילך ובזכותך אני מציל את עמי ישראל מכל צרה, כמו שנאמר בשירת דבורה כאשר עם ישראל ניצחו את סיסרא וחייליו (שופטים ה ח): "אָז לָחֵם שְׁעָרִים, מָגֵן אִם יֵרָאֶה וָרֹמַח, בְּאַרְבָּעִים אֶלֶף בְּיִשְׂרָאֵל", מלמד שאם יצאו למלחמה ארבעים אלף מישראל, ותלמידי חכמים עסקו בתורה, דומה להם כאילו אחזו מגן וצינה וחרב פיפיות להצלחתם. ע"כ. וכן אמרו (מסכת מכות י ע"א): "עַמְּדוֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ בִּשְׁעָרַיִךְ יְרוּשָׁלָיִם", מי גרם שיהיו רגלינו עומדות איתן במלחמה, שערי ירושלים שהיו עוסקים בתורה. ולאחר כל זאת המשיך מרן זצוק"ל בלשונו הטהורה וכתב:

אולם, למעלה בקודש הוא "זיכוי הרבים", שאין לך מעלה גדולה כמו מי שמזכה את הרבים, כמו שנאמר (דניאל יב ג): "וְהַמַּשְׂכִּילִים יַזְהִרוּ כְּזֹהַר הָרָקִיעַ, וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים

כַּכּוֹכָבִים לְעוֹלָם וָעֶד", כשם ששבעת כוכבי לכת נראים לנו כניצוצות קטנים, והאמת שהם פי כמה וכמה מיליונים מכל כדור הארץ, **כך המזכים את הרבים ערכם גדול אצל השם יתברך, שמושכים את אחינו התועים מדרך השם בעבותות אהבה לתוך קדושת התורה,** שהרי כל ישראל ערבים זה לזה. צא ולמד מה שכתב רבנו בחיי בספרו חובות הלבבות (שער אהבת ה' פרק י): **ודע, שאפילו החסיד הגדול ביותר, וגדול בתורה, עד שיגיע לתכלית השלמות בתיקון נפשו אצל השם יתברך, ואפילו אם יגיע למדרגת מלאכי השרת במידותיהם הטובות, ובמנהגיהם הנחמדים, ובהשתדלותם העצומה בעבודת הבורא, ובאהבתם הזכה בהשם יתברך, עדין לא יגיע לזכויות מי שמורה ומדריך את בני האדם אל הדרך הטובה והישרה בעבודת השם יתברך, ומיישר אורחותיהם, להטותם לעבודת השם יתברך, ולקרבם לצור מחצבתם, ולהחזירם בתשובה שלימה, שזכויותיו של זה נכפלות שבעתיים, בעבור זכויותיהם של אלו שבמשך כל הימים והזמנים, ובזכויות זרעם וזרע זרעם.** [משל לשני סוחרים שהגיעו למדינה אחת למכור סחורתם ולהרוויח, האחד היתה לו סחורה אחת שקנאה בעשרה זהובים ומכרה פי עשר במאה זהובים, נמצא שהרוויח תשעים זהובים. ואילו השני קנה מאה סחורות, כל אחת בעשרה זהובים, ומכרן כל אחת רק בעשרים זהובים, נמצא שהרוויח אלף זהובים כפול ומכופל מהראשון, עקב סחורותיו הרבות, אף שמכרן בזול. **כן הדבר, אחי, מי שאינו מתקן אלא נפשו בלבד, תהיה זכותו מועטת, אבל מי שמתקן נפשו ונפשות רבות, תכפל זכותו כפי זכויות כל אותם שתקנם,** כמו שאמרו חז"ל: משה זכה וזיכה את הרבים, זכות הרבים תלוי בו".] ועליו אמרו חז"ל (אבות פ"ה מי"ח): "כל המזכה את הרבים, אין חטא בא על ידו, משה זכה וזיכה את הרבים, זכות הרבים תלוי בו. וכן אמרו (מסכת בבא מציעא פה ע"א): "כל המלמד את בן עם הארץ תורה, אפילו אם הקדוש ברוך הוא גוזר גזרה, מבטלה בשבילו, שנאמר (ירמיה טו יט): "וְאִם תּוֹצִיא יָקָר מִזּוֹלֵל, כְּפִי תִּהְיֶה", וזוכה ויושב בישיבה של מעלה". ובזוהר הקדוש אמרו, **אילו ידעו בני האדם כמה גדולה מעלת המזכה את הרבים, ומחזירם בתשובה, היו רצים אחר זה כאדם הרץ אל חייו.** והנה בדורנו זה בנקל יכולים להשיב אנשים תמימים אל דרכי ה', מה טוב ומה נעים גורלם, ומלאה הארץ דעה את ה'. ויש עוד להאריך בכל זה. עד כאן מדבריו חוצבי להבות אש.

אהרון הכהן מזכה את הרבים

והנה על אהרון הכהן דרשו חז"ל את הפסוק (מלאכי ב ו): "תּוֹרַת אֱמֶת הָיְתָה בְּפִיהוּ, וְעַוְלָה לֹא נִמְצָא בְשִׂפָתָיו, בְּשָׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אִתִּי, וְרַבִּים הֵשִׁיב מֵעָוֹן. כִּי שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ, כִּי מַלְאַךְ ה' צְבָאוֹת הוּא". ותנא דבי אליהו (רבה פרשה יד): **מה היה עושה אהרן הכהן? קושר חבל של ברזל במותניו, ומחזר על כל פתחי ישראל, וכל מי שאינו יודע לקרוא קריאת שמע, לימדו קריאת שמע. ומי שאינו יודע להתפלל, לימדו תפילה. ומי שאינו נכנס בגופה של תורה, היה מלמדו.** ולא אהרן בלבד, אלא **כל המלמד תורה ברבים לישראל לשם שמים, ואינו נושא פנים לעשיר ולעני, מתוך כך הקב"ה מרחם עליו, ונותן בו רוח חכמה ובינה ודעה והשכל, ונותן חלקו עם שלושה צדיקים אברהם יצחק ויעקב,** ועליו הכתוב אומר (ישעיה נג יא): "מֵעֲמַל נַפְשׁוֹ יִרְאֶה יִשְׂבָּע". ואמר רבי יודן, כל המלמד תורה ברבים, זוכה ששורה עליו רוח הקודש, וכן עשה שלמה, לימד תורה ברבים ושרתה עליו רוח הקודש, וחיבר ג' ספרים: משלי, קהלת ושיר השירים. (שיר השירים רבה א ט)

מזכה הרבים זוכה לבנים כשמואל הנביא

תנא דבי אליהו (רבה פרשה טו): מפני מה זכה אלקנה שיצא ממנו בן - שמואל הנביא

ששקול כמשה ואהרן? מפני שהכריע את ישראל לכף זכות, וחינך אותם במצוות, וזכו רבים על ידו. הקב"ה בוחן לבות וכליות אמר לו: "אלקנה, אתה הכרעת את ישראל לכף זכות, וחינכתם במצוות, וזכו רבים על ידיך, אני אוציא ממך בן שיכריע את ישראל לכף זכות, ויחנך אותם במצוות, ויזכו רבים על ידיו".

כמה הטבות למזכה הרבים

תנא דבי אליהו (רבה פרשה ו): ומפני מה זכה יעבץ [הוא עתניאל בן קנז] לחיים שלא בצער, ובלא יצר הרע בעולם הזה, שאלו מן החיים שעתיד הקב"ה לתת לצדיקים לעתיד לבוא? מפני שהיה מחזר בכל ישראל ומלמד תורה ברבים לשם שמים, וכל המלמד את חברו פסוק אחד או הלכה אחת או דבר אחד כאילו הוא נותן לפניו חיים, שנאמר "כי הוא חייך ואורך ימיך". ואמרו חז"ל (מסכת תמורה טז ע"א): הוא עתניאל הוא יעבץ, עתניאל - שענאו אל, יעבץ - שיעץ וריבץ תורה בישראל. וברכו הקב"ה בתורה, והרבה גבולו בתלמידים, ולא נשכח תלמודו מלבו, והצילו מיצר הרע. וכמו כן, ברכו בפריה ורביה, בבנים ובנות ועושר, ולא היו לו מיחושי ראש ומיחושי אזנים ומיחושי עיניים, ומצא נחת רוח בזקנותו, שנאמר (דברי הימים א פרק ד פסוק י): "וַיִּקְרָא יַעְבֵּץ לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר, אִם בָּרֵךְ תְּבָרְכֵנִי, וְהִרְבִּיתָ אֶת גְּבוּלִי, וְהָיְתָה יָדְךָ עִמִּי, וְעָשִׂיתָ מֵרָעָה לְבִלְתִּי עָצְבִּי, וַיָּבֵא אֱלֹהִים אֵת אֲשֶׁר שָׁאָל", מלמד שנתן לו הקדוש ברוך הוא את כל מה ששאל, ועליו הוא אומר: "יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא, נרננה בישועתך וכו'. עי"ש.

אשרי המדבר על אוזן שומעת

ובאמת שרבים עושים כדברי מרן הנ"ל להשפיע על אחינו התועים מדרך האמת ללמדם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו, וגם באמצעות החוברות הללו "בהלכה ובאגדה", ובחסדי השם רבים התחזקו בשמירת התורה והמצוות דרכן, ועלו מעלה מעלה במעלות התורה והיראה. והכל נזקף לזכותם של אלו השומעים לקול מורים המבינים במעלת וחשיבות זיכוי הרבים, ומזילים מעות מכיסם לחלק מהחוברות הנ"ל לעם שבשדות שעדין לא זכו להסתופף בחצרות השם. ישמע חכם ויוסף לקח.

מה אמר רבנו יוסף חיים למרן הראשון לציון בפגישה?

להלן מעשה נפלא שכתב מרן הראשון לציון זצוק"ל בהקדמה לספרו "טהרת הבית" (חלק ב עמוד יד): אזכרה ימים מקדם, עם לבבי אשיחה, ועלה במחשבה לפני למַעֵט בהופעותיי ברבים כדי להתמסר יותר בעריכת כל חיבורי אשר עמי בכתובים, כי מתי אעשה גם אנוכי לביתי, ואם אין אני לי מי לי, ורעיוני על משכבי עלו. והנה בחלומי בלילה ההוא, ראיתי את הגאון רבי יוסף חיים זצ"ל מבבל, בעל ה"בן איש חי", אשר בא לבקר בביתי ופניו מאירות כזוהר החמה, נכנס לחדר הספריה, והתיישב ליד השולחן, ראה לפניו אחד מחיבורי, כמדומני שו"ת יביע אומר, והתחיל לעיין בו אחת הנה ואחת הנה, וכשסיים, אמר, טוב מאוד. ושאל אותי, האם אני ממשיך להופיע ולדרוש ברבים דברי תורה ומוסר, כאשר היתה באמנה אתי? עניתי ואמרתי, כי עדיין אני ממשיך גם בימים אלה להופיע ברבים בשיעורי תורה ובדרשות כאשר חנני ה', ובדרך כלל אני מופיע ביחד עם עמיתי הרב הגדול רבי יהודה צדקה (שליט"א) (שהוא קרובו ושאר בשרו של רבנו יוסף חיים), אך התאוננתי לפניו שדבר זה מפריע לי בהמשך הכנת עריכת חיבורי להוציאם לאור, "שמוני נוטרה את הכרמים, כרמי שלי לא נטרתי". ענה דודי ואמר לי בסבר פנים יפות, טוב אשר תאחוז בזה וגם מזה אל תנח ידיך, **כי יש נחת רוח מאוד לפני ה' יתברך בזיכוי הרבים כששומעים דברי תורה ומוסר וחוזרים בתשובה. וכל אחד שחוזר בתשובה הוא עולם מלא.** ואיקץ והנה חלום.

המלאך המגיד למרן הבית יוסף

והנה אמת נכון הדבר, כי כיוצא בזה אמר לו המלאך המגיד למרן הבית יוסף (עיין מגיד מישרים פרשת שמות דף מז ע"ב), ואל תצטער על שאתה מטפל בענייני הציבור ועל ידי כך אתה מתבטל מעסק התורה, כי אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידיך, כי שניהם כאחד טובים, ועל ידי הכל זוכה לחלוקא דרבנן [לבוש כבוד לחכמים] וכו', כי עסק התורה לחוד, וצרכי ציבור לחוד, וכן תפילה לחוד, ומכולם יחד יעשו אותם לבושי כבוד, שיתלבש בהם האדם כשיצא מהעולם הזה, לכך עסוק בכולם. ע"כ.

רבנו האר"י ז"ל

וראה עוד לרבנו החיד"א (מחזיק ברכה אורח חיים סימן רצ סק"ג) שכתב: והן כל יקר ראתה עיני ספר חזיונות כתובים באצבע, מטהרת יד קדשו של מורנו הרב רבי חיים ויטאל זצ"ל, בכתב ידו ממש, ושם נאמר שרבינו האר"י זצ"ל היה מזהירו תמיד, ובחלום ידבר בו לאחר שנפטר, שירבה דרושיו להוכיח לעם ולהחזירם בתשובה, ובזה תלויה הגאולה וכו'. ואין קץ לשכרו וכמו שהפליגו בזוהר הקדוש בשבח המגיע למזכה את התועים מדרך האמת. וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים. ע"כ.

הזוהר הקדוש

ואמרו בזוהר הקדוש (פרשת תרומה קכח ע"ב): בא וראה כמה גדול כח האוחז בידיהם של עמי הארץ ומשתדל עמהם לעזוב דרכם הרעה ולהחזירם בתשובה, שבשעה שהכרוז יוצא ואומר: עליונים ותחתונים, העידו עדות, מיהו שעושה נפשות ומזכה את הרשעים? הוא שעטרת מלכות על ראשו, הוא שראוי להיכנס עתה לפני המלך והמלכה, שהרי המלך והמלכה שואלים עליו. ואז מזדמנים שני עדים ומעידים ואומרים: הרינו מעידים על פלוני בן פלוני. [ואשרי חלקו, שהרי אביו יזכר בגללו לטובה]. **והעושה נפשות למטה, נפשות הרשעים שהיו מצד האחר, מתייקר בו הקדוש ברוך הוא בחדוה שלימה.** ובאותה השעה מזדמן ממונה אחד, שהוא גזבר על דיוקנאות הצדיקים, ורומז הקדוש ברוך הוא לאותו ממונה, ומביא את דיוקן אותו האיש שעושה נפשות הרשעים ומעמיד אותו לפני המלך והמלכה. ואני מעיד עלי שמים וארץ, שבאותה שעה מוסרים לו את אותו הדיוקן, **ומוסרים בידו שבעים מפתחות של כל גנזי ריבונו בהם. ואז המלך מברך את אותו הדיוקן בכל הברכות שברך את אברהם כשעשה את נפשות הרשעים.** והקדוש ברוך הוא רומז לארבעה מחנות עליונים, ונוטלים את אותו הדיוקן והולכים עמו, **והוא נכנס לשבעים עולמות גנוזים שלא זכה בהם איש אחר, זולת אותם שעושים את נפשות הרשעים. ואלמלי היו יודעים בני אדם כמה תועלת וזכות יש ברדיפה אחר הרשעים להחזירם בתשובה, וכמה זוכים בגללם כשמזכים אותם, היו הולכים ורודפים אחריהם בכל כוחם כמי שרודף אחר החיים שלו.** בא וראה, כי העני שנותנים לו צדקה מזכה את בני האדם בכמה טובות, בכמה גנזים עליונים, אבל לא כמי שמזכה את הרשעים. מה בין זה לזה? אלא מי שמשתדל אחר העני, הוא משלים חיים לנפשו וגורם לו להתקיים. אבל מי שמשתדל אחר הרשע, הוא משלים יותר. הוא גורם להכניע את הסטרא אחרא תחת הקדושה, שיתכופף ולא ישלוט, ומעביר אותו משלטונו, וגורם קיום לעולם, ועושה שמתעלה הקדוש ברוך הוא על כסא כבודו, ועושה לאותו הרשע נפש אחרת. ועליו נאמר (מלאכי ב ה): "בְּרִיתִי הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם", ורואה בנים לבניו עוסקים בתורה, וזוכה בעולם הזה ובעולם הבא. אשרי חלקו. ע"כ.

רבנו אברהם אזולאי

והגאון הקדוש רבי אברהם אזולאי [בעל "חסד לאברהם", סבו של מרן החיד"א] ביאר את המשנה

(פרק ג משנה י): "כל שרוח הבריות נוחה הימנו, רוח המקום נוחה הימנו", כלומר: **כל שיש לבריות נחת רוח בעולם הבא מסיבתו, לפי שהוא מזכה אותם, רוח המקום נוחה הימנו.** "וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו, אין רוח המקום נוחה הימנו", כלומר, מי שאומר שלום עליך נפשי ואני וביתי נעבוד את ה', ומה לי להדר ולזכות את אחרים, ומעולם לא זיכה לשום בריה מחמתו, כביכול לא נתן נחת רוח למקום, **שאין חפץ ה' כי אם במי שמזכה את הבריות.** ואמר כל שרוח הבריות, ולא 'כל' הבריות, שאין אדם יכול להיות רצוי לכל אחיו אלא לרוב אחיו. ע"כ. ועיין עוד בהקדמה של הגאון רבי יצחק מוולוז'ין לספר "נפש החיים" לאביו הגר"ח, בגודל אהבתו של אביו לזיכוי הרבים.

רבנו יצחק מאגריסו

כתב בספר "מעם לועז" (מסכת אבות פ"ד מ"ו): הנוהג בטובת עין ואינו כובש תורתו אלא מלמדה לאחרים, מספיקים בידו ללמוד עוד וללמד לאחרים, שייעשה כמעין המתגבר שאינו חסר מאומה מכל מה ששואבים ממנו. והנה נמשלה המצוה לנר והתורה לאור, שנאמר: "כי נר מצוה ותורה אור", וכשם שהנר שהוא דולק אפילו אלף אלפים מדליקים ממנו, אינו חסר, כך כל מי שיתן למצוה אינו מחסר נכסיו. ואם המצוה כך, התורה על אחת כמה וכמה, שנמשלה לאור מאיר. ואם שומע לעצת היצר הטוב ואינו כובש חכמתו, לא זו בלבד שאין חכמתו נחסרת, אלא יחדש ויוסיף על לימודו ותהיה לו סייעתא דשמיא ללמד לאחרים. ולא יאמר כיון שאני מלמד לאחרים, הרי אני צריך לצמצם עצמי, כדי שהתלמידים יוכלו לקבל ממני, ואם כן אני מבטל עצמי מן התורה, אין הדבר כן, כי אדרבה מספיקים בידו ללמוד וללמד, ונפתחים לפניו שערי אורה ורואה נפלאות בתורה, ופותחים לו לבו שיבין יותר.

וההבדל בין הלומד לעצמו לבין המלמד לאחרים, יובן על פי משל לשר אחד שנסע למדינה רחוקה והיה עליו לעבור מדבר גדול שאין שם מים, מה עשה, הטעין חמורים בחביות של מים שיהיה לו ולאנשיו לשתות. והנה לימים נצטרך שר אחר לנסוע דרך אותו מדבר, שאל את הראשון מה עשית, אמר לו הטענתי הרבה חמורים חביות של מים וכך ניצלתי מן הצמא. אמר לו, אני לוקח עמי מחנה גדול וכיצד יספיקו לי המים האלו שיש להם גבול? מה עשה, לקח עמו חכמים הבקיאים באדמה ומריחים מים, ולקחו עמם כלי חפירה, וחפרו בארות בכל מקום שבאו ומצאו מים. נמצא שהראשון הכין מים לעצמו בלבד, ואילו השני חפר בארות וכל הבאים אחריו רוו מים ובירכוהו. זהו ההבדל בין הלומד תורה לעצמו למלמד לאחרים, שמעמיד תלמידים שיעסקו מתורתו לאחרים, גם לאחר אריכות ימים ושנים, וכך תרבה הדעת לדורי דורות.

החפץ חיים

בספר "החפץ חיים חייו ופעלו" (עמוד פז, צ) מתאר הכותב את חיבתו והערכתו של הכהן הגדול, ראש כל בני הגולה, רבנו ישראל מאיר הכהן בעל "החפץ חיים", לזיכוי הרבים, לדאוג ככל היותר לאחינו התועים שעדיין לא זכו להבין במעלות התורה ולקיים המצוות כהלכתן, וזה תוכן דבריו: תכופות היה רבי ישראל מאיר מצטט את המאמר (ירושלמי סוטה): "אפילו למד ולימד שמר ועשה והיה סיפק בידו [אפשרות] להחזיק ולא החזיק, הרי הוא בכלל (דברים כז כו): "... אֲשֶׁר לֹא יָקִים אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם". פירושו של דבר, כי אף התלמיד חכם שעוסק בתורה יומם ולילה ומקיימה, מחויב לסייע בידי אחרים שילמדו אף הם, כי שתי מצוות נפרדות הן, מצות לימוד התורה לעצמו, ומצות החזקת התורה לסייע בידי אחרים, וכשם שאין

העוסק בתורה פטור ממצות סוכה ולולב, כך אינו נפטר בלימודו ממצות החזקת התורה. בסגנון אחר: אין אדם מישראל רשאי להסתפק במטען הרוחני שרכש לעצמו בלבד.

ריבון העולמים, הלא אב רחמן הוא הדואג לכל אחד מילדיו, כל נפש חביבה ויקרה היא בעיניו, ומה צורה תתואר לאדם שלא דאג מעולם לאחיו האביון אלא הסתפק בכך שלו לבדו טוב יהיה, שהוא לבדו יירש גן עדן, הקב"ה כביכול מעט מאד ישמח על בן אנוכיי שכזה.

"התבוננו", היה אומר, "התורה הקדושה ציותה לאדם שיחוס על רכושו של אחיו (דברים כב א): "לֹא תִרְאֶה אֶת שׁוֹר אָחִיךָ אוֹ אֶת שֵׂיוֹ נִדָּחִים וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם, הָשֵׁב תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ", מה גדולה אפוא צריכה להיות התעניינותך באישיותו של אחיך לסייע לו ברוח! "עזוב תעזוב עמו" בראותך זולתך מתלבט להושיע לעצמו, אלא שהוא עומד אין אונים, הלא עליך לסייע לו בכל כוחותיך לשאת את משאו. אם כך דורשת התורה מן האדם להתייחס לענייניו החומריים של הזולת, הלא דברים קל וחומר להתייחס אל ענייני נפש הזולת, אל צרכי נשמתו. האדם החי ודואג גם למען הזולת ונושא בעול הזולת, הלא בו בזמן הוא עושה גם לנפשו". בהיותו חדור שאיפה זו משחר נעוריו, אין כל פלא שקיבל על עצמו לחבר ספר כזה [שמירת הלשון] במגמה מפורשת לזכות את הרבים.

גדול היה כאבו על ההפקרות שנפוצה ביהדות, לבו דאב על כבוד שמים שמתחלל. מהו הדבר שהיה נמנע מלעשותו אם היה בכוחו למעט חילול שם שמים?! בשיחה אודות חילול שבת התבטא בקירוב כך: "אלמלי נשיקה בידו של פלוני היתה מועילה לכך שיהודי לא יחלל את השבת, הייתי מעניק לו נשיקה זו. אלמלי ידעתי שבהשתרעי לרגליו של פלוני ובהעתירי עליהם נשיקות או אפילו על מנעליו המסואבות, ימנע הלה מחילול שבת, הייתי עושה זאת בשמחה. פי אמנם היה מסתאב בכך, אבל הן הייתי מגדיל כבוד שמים. וכי קלה היא זו שיהודי ישמור שבת? מה ערך אפוא במקרה זה לאי ניקיונו של פיז!" עיקר דאגתו לשמור על ניקיון הפה באופן מוסרי ורוחני. עכ"ד.

זוכה ומזכה לאחרים

לאור האמור, אשרי אדם הלוקח מסדרת חוברות אלו "בהלכה ובאגדה", ומזכה בהן את אחינו היקרים שעדין לא זכו להבין במעלות התורה והמצוות, שאין לך הידור גדול בצדקה מזיכוי הרבים. ועל אחת כמה וכמה שכרו גדול אם זוכה גם לדבר עם חבריו ולהשפיע עליהם שיעשו גם הם כן, כמו שכותב הרמב"ם (מתנות עניים פ"י ה"ו): הכופה אחרים ליתן צדקה ומְעַשֶּׂה אותם [גורם להם לעשות], שכרו גדול משכר הנותן. וכתב רבנו יונה (מסכת אבות פ"ב מ"ב), כמה גדלה מעלתם של העוסקים בצרכי ציבור. ואל תאמר למה לי הצרה הזאת לטרוח בצרכי ציבור, ואף כי אזכה אותם במצות הצדקה, הלוא ממונם שלהם הוא, והמצוה תחשב להם ולא ליז אין לך לחשוב כדבר הזה, **כי כפליים תיטיב לעצמך בעבורך, ומעלה אני עליך שכר כאילו עשית אתה משלך את הכל, וכאילו מכיסך נתת את אשר נתנו על ידך,** והנך מרוויח בטרחך במעשיהם, מאשר אם תטרח לעצמך, כי מעשיהם מרובים ממעשיך. וכל אשר אתה עושה, ה' מצליח בידך. לכן העוסק בצורכי ציבור, היטיב לעצמו הרבה מאוד, ובלבד שיכוון לבו לשמים. ע"כ.

* * *

שער האגדה

השולחן היהודי

שולחנו של אדם דומה למזבח

אמרו חז"ל (מסכת ברכות נה ע"א): "כל זמן שבית המקדש קיים - מזבח מכפר על ישראל, ועכשיו - שולחנו של אדם מכפר עליו".

כאשר אדם מישראל אוכל כפי רצון ה', בהנהגה נכונה ובכוונה רצויה לשם שמים, יכול הוא באכילתו לעשות נחת רוח לקב"ה, כאילו הקריב לפניו קרבן!

דוד המלך עליו השלום אומר (תהלים כג ה): "תַּעֲרֹךְ לְפָנַי שֻׁלְחָן נֶגֶד צֹרְרָי", דהיינו שהקב"ה יערוך השוואה בין אכילתו הקדושה של היהודי, שהוא מזכך את האוכל הגשמי להיות רוחני, ושולחנו ואכילתו מלאים תורה ויראה, למול השולחן של הצוררים המלא פיגול ותאווה גשמית ריקה ופוחזת.

מסופר בגמרא (מסכת תענית ה ע"ב), על רב נחמן ורבי יצחק שהיו יושבים יחד בסעודה. אמר לו רב נחמן לרבי יצחק: "יאמר כבודו איזה דבר תורה". השיב לו רבי יצחק: "הלוא כך אמר רבי יוחנן: **אין משיחין בסעודה, שמא יקדים קנה לושט, ויבוא לידי סכנה**". [ופשט הדברים הוא, שאין לשוחח בסעודה שמא יכנס המאכל לתוך הקנה שממנו יוצא הדיבור במקום לושט, ויגרום לחנק].

דרש על כך החתם סופר זצ"ל (בחידושיו שם): הנה האכילה ותענוגות הגוף הם מצד הסטרא אחרא [הצד הרע - היצר הרע], אך כאשר האדם אוכל לשם שמים, שיהיה לו כח לעבודת ה' יתברך, יש באכילתו קדושה כמו שיש קדושה בקיום כל מצוה ומצוה ועסק התורה. לכן, אומנם אין לאדם להרבות מדי באכילה ושתיה, כדי שהדבר לא יבטל אותו מעבודת ה', אך האדם אשר אכן מקדיש ומנצל את רוב זמנו לתורה ולמצוות, כאשר הוא אוכל, עליו לדעת שגם בזה הוא מקיים מצוה, ואין לו לנסות לבטל את זמן האכילה, וללמוד גם בזמן זה, כי צורך הוא לו לקיים את גופו, כדי שיעבוד את השם כהוגן.

לכן אמר רבי יצחק לרב נחמן: "אין משיחין בסעודה", דהיינו בזמן שראוי לנו לאכול, אין לנו ללמוד, "שמא יקדים קנה לושט", דהיינו שמא נראה בכך שישנה עדיפות למעלת ה"קנה" [הדיבור, לימוד התורה] יותר ממעלת ה"ושט" [האכילה]. וזאת אין בידינו להעדיף, כי מי שמכוון לכבוד הבורא, שני הדברים שווים אצלו בעדיפותם, ואין קדימה לאחד מהם.

תיקון ניצוצות הקדושה

רבים מהפילוסופים תמהו וחקרו: איך יתכן שהמזון נותן לאדם חיות? הלוא המזון הוא דבר גשמי, הוא חומר, ואילו החיים הינם רוחניים?!

כותב על כך השל"ה הקדוש (שער האותיות קדושת האכילה ב):

*כבר חקרו הפילוסופים לידע סיבת חיבור הנפש בגוף על ידי אכילה, **וכי הנשמה בת אכילה היא**; ולא עלתה בידם לידע הסיבה. אבל האר"י הקדוש ז"ל אמר: אין לך דבר שאין בו צד קדושה [כמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה י ו): "אין לך עשב מלמטה שאין לו מלאך מלמעלה המכה בו ואומר לו גדל"], **נמצא כל מאכל בעולם הוא מעורב בגוף ונפש:** המאכל הנגלה הוא גוף, וקדושת ההשפעה מלמעלה שמכה בו לאמר גדל, זהו הנפש שלו. וכשהאוכל אוכלו, אז, על ידי אכילה, נשאר גוף ונפש שלו מחוברים, **כי הנפש נהנה מהנפש של המאכל, והגוף מהגוף.***

למה הדבר דומה: נתאר לעצמנו מכשיר חשמלי נטען. עם השימוש בו, האנרגיה הטעונה בו הולכת ואוזלת. כדי לספק לו אנרגיה נוספת, יש לחבר אותו שוב למקור אנרגיה, דהיינו לשקע החשמל. אילו ננסה, במקום לטעון אותו באנרגיה נוספת, להוסיף לו חומר נוסף, חלקים נוספים, בודאי שהדבר לא יעזור. המכשיר לא יוכל לקבל תוספת אנרגיה על ידי תוספת חומר. ועתה, לו נראה כי מישהו מגיע ומחבר לו חלק נוסף, ועל ידי זה המכשיר לפתע מקבל אנרגיה נוספת וממשיך לפעול, מה נבין מכך? נבין כי החלק הנוסף שחובר אל המכשיר אינו סתם חומר בלבד, איננו רק מתכת או פלסטיק וכדומה, אלא הוא עצמו טעון באנרגיה, העוברת אל המכשיר! [כגון סוללה, הכוללת חומר + אנרגיה].

כן הדבר גם במזון. **אם רואים אנו לנגד עינינו כי המזון מוסיף לאדם חיים, סימן שהמזון אינו חומרי בלבד, אלא יש בו גם "מטען רוחני" שנותן חיות לנשמה!**

ממשיך השל"ה ואומר, כי זוהי כוונת הפסוק (דברים ח ג): **"כִּי לֹא עַל הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם, כִּי עַל כָּל מוֹצָא פִי ה' יִחְיֶה הָאָדָם".** "רוצה לומר, לא על הלחם לבדו, הנגלה לנו, יחיה האדם. זה אינו, שאם כן מה תועלת לנפש מזה?! אלא 'על כל מוצא פי ה'", דהיינו ההשפעה שמכה בו ואומר לו שיצא חוצה ויגדל, על זה יחיה האדם. וזה הפירוש הוא פירוש מופלא". עד כאן דברי השל"ה.

הרי לנו שהמזון שאנו אוכלים, אינו חומר גשמי בלבד, הנראה לנגד עינינו, אלא יש בו "נפש", יש בו מהות רוחנית, שהיא המחיה את נפשנו, והיא הנקראת בלשון רבותינו "ניצוצות הקדושה".

לכן ישנה חשיבות ומעלה רבה לפעולת האכילה, שתיעשה כראוי. האכילה איננה רק פעולה חומרית, אלא יש בה כח "לברר" את ניצוצות הקדושה מתוך המאכלים ולהעלותם ולתקנם, וכדברי רבי נתן מברסלב: "**בשעת האכילה, צריך להיות איש חיל, לאכול בשמחה והתחזקות, מאחר שאכילתו בהיתר ובכשרות על פי התורה, ומברך על כל דבר תחילה וסוף, בודאי אכילתו יקרה מאוד, וכל אחד מישראל מברר בירורים הרבה על ידי אכילתו, ועל כן צריך להתחזק אז מאוד ולידע כי ה' עימו, מלוא כל הארץ כבודו, עד שעל ידי זה זוכה דווקא בשעת האכילה להארת הרצון, שישתוקק אז דוקא לה' יתברך ברצון מופלג מאוד, שזה עיקר שלמות קדושת האכילה, כי על ידי זה עולים כל הניצוצות שבמאכל לשורשם העליון בשלימות**".

בספר "פרי העץ" (לרבי יהודה בן רבי ישעיה מסיגעט) כותב: לא ניתנה התורה למלאכים, מפני

שהם רוחניים ומנותקים מהחומריות, ולכן אין בהם כח העלאת ניצוצות הקדושה מן החומר. וכן לא ניתנה התורה לאומות העולם, שאין בהם חלק אלוקי, אלא רק נפש הבהמית, ואין הם יכולים להעלות ניצוצות הקדושה. אלא דווקא לעם ישראל ניתן הכח להעלות את ניצוצות הקדושה מתוך החומר. וזהו שכתוב: "ותורתך בתוך מעי", שגם האכילה שהיא לכאורה גשמית, במעיים, יש בה תורה.

גלגולי נשמות במזון

לעיתים אף מגלגל הקב"ה בתוך המאכל נשמה שצריכה לבוא לידי תיקונה. הפסוק אומר (תהלים קז ה): "**רְעֵבִים גַּם צְמֵאִים, נַפְשָׁם בָּהֶם תִּתְעַטָּף**". פירוש: מה שברא הקדוש ברוך הוא את בני האדם שיהיו "רעבים גם צמאים", שצריכים הם לאכילה ושתיה, זהו מפני ש"נפשם בהם תתעטף", שישנן נשמות בני אדם המתעטפות במיני האכילה והשתיה, מגולגלים וטמונים בתוכם. ועל ידי אכילה ושתיה של בני האדם, שאוכלים מיני צמחים, ירקות ופירות האדמה והעץ, ואוכלים בשר בעלי חיים, ושותים מים ושאר מיני משקים, אז מבררים חלקי הנפשות ההם, ומעלים אותם להשלים נפשם בהם. (לשון חכמים סימן א)

תיקון לנשמה שהתגלגלה בשור

מסופר על הגאון רבי יצחק חי בוכבזה זצ"ל, שפעם אחת בהיותו שקוע בשנתו, והנה הוא חולם חלום מוזר: בחלומו מופיע אדם, שהיה מוכר לרב בתור אחד שנפטר לפני זמן רב, והתחנן לפני הרב לעשות לו תיקון, מכיון שבא לעולם בגלגול שור, והוא סובל יסורים קשים ומרים, ואין מנוחה לנפשו ונמצא הוא בצער גדול. האיש הנפטר אמר לרב שמחר ילך לשוק ויקנה את אותו שור המגולגל, ישחט אותו ויברך עליו בכוונה גדולה, ועל יד זה יבוא על תיקונו וינצל מצרתו. אמר לו הרב: "וכי היכן אמצא את השור המגולגל, הרי שוורים רבים יש בשוק?" השיב לו הנפטר בחלום: "מחר ילך כבוד הרב ליריד הבהמות, ושם יראה ערבי מסויים פלוני בן פלוני, שבין בהמותיו יש שור אחד שחור, קשור לעץ, ונפרד מיתר הבהמות, וזהו השור שבו אני מגולגל".

מיד כשסיים הנפטר את דבריו, הקיץ הרב משנתו וראה והנה חלום. באותו רגע שמע את קול השמש המעיר אותו מידי יום לקום לקריאת הזוהר הקדוש עם שאר בני החבורה. קם הרב ממיטתו, נטל ידיו והסתכל בשעונו, ולתמהונו ראה שהשעה מוקדמת ביותר, וזה לא הזמן שהשמש רגיל להעירו. חשב בליבו שמא השמש טעה. אולם הרב בכל זאת קם, הלך לבית הכנסת, והנה רואה הוא לתמהונו שבית הכנסת מואר ופתוח למרות השעה המוקדמת. נכנס הרב לבית הכנסת וישב במקומו הקבוע, לפתע נכנס השוחט של העיר וישב עם הרב ללמוד. שאלו הרב לשעה המדוייקת, וראו ששעונם מראה לאותה שעה מוקדמת, והסיקו שהשמש הוא שטעה והעירם בשעה מוקדמת זו. עם כל זה, ישבו יחד ולמדו בזוהר הקדוש.

לאחר זמן מה, בא השמש כהרגלו לפתוח את בית הכנסת בשעה הרגילה, ולתמהונו רואה הוא את בית הכנסת פתוח ומואר והרבנים יושבים ולומדים כהרגלם בקודש. כשנכנס השמש שאל אותו הרב: "מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות שבו ראית לנכון להעירנו בשעה מוקדמת מתמיד"? השתומם השמש והשיב: "גם אני מתפלא מדוע הרבנים קמו כבר, ולומדים לפני הזמן, ובית הכנסת פתוח ומואר. מי זה שפתח את בית הכנסת"? בהיותם עומדים המומים על מה שהתרחש עליהם, ענה השוחט ואמר: "בחלומי ראיתי יהודי אחד, פלוני בן פלוני, שנפטר לפני זמן רב, ואמר לי ללכת מחר

לשוק עם הרב כדי לקנות שור מסויים, וללכת עמו לבית המטבחיים כדי לשחוט את אותו שור". עוד אמר לו האיש בחלום: "כי למרות שהרב לא הלך לבית המטבחיים זה זמן רב ולא בא לשחוט, בכל זאת מחר הוא יבוא, ואתה תתן לו את הסכין והוא בעצמו ישחט את השור". כששמע הרב את חלומו של השוחט, סיפר גם הוא את חלומו, ולאחר התפילה והלימוד, הלך הרב יחד עם השוחט לשוק, למקום אשר אמר לו הנפטר בחלום, וראה שמכל אשר דיבר לא נפל דבר. אותו הגוי ובהמותיו ואותו שור שחור הקשור לעץ, מופרד מיתר הבהמות, הכל נמצא.

הרב נתן שלום לערבי וביקש לקנות את השור הקשור לעץ, אולם הערבי לא הסכים בשום פנים ואופן, כיון ששור זה מסוכן מאוד ואף אחד לא יכול לגעור בו, וכמה שהשתדל הרב שימכרנו לו, לא הסכים הערבי, ורק לאחר עמל וטורח מרובים נאות הערבי למכור לו, ומכר לו את השור בפחות משוויו כי אין לו קונים. כאשר ניגש הרב לקחת את השור, הסתכלו כל הנוכחים ותמהו כשראו שהשור הולך לצידו של הרב בראש מורכן כעבד לפני רבו. כאשר הגיע הרב עם השור והשוחט למעיינות "אלחממא", הנמצאים בדרך לבית המטבחיים, נשא לפתע השור את רגליו וברח! הרב הצטער מאוד וכאב לו על מצוה גדולה זו שהתחמקה מבין ידיו. עודו מצטער, והנה פלא גדול לעיני הרב ולעיני השוחט: נכנס השור לתוך מעיין "אלחממא" וטבל בתוך המים החמים שבע פעמים! אחר כך יצא והלך אחר הרב, עד הגיעו לבית המטבחיים, נכנס השור לשחיטה ללא עיכוב, ושכב על האדמה כמוכן לטבח. לקח הרב את הסכין, בדק אותה היטב, בירך בכוונה גדולה, ושחט אותו. לאחר מכן חילק הרב את בשר השור בין היהודים הכשרים, ואפילו את החלק האחורי ציוה למנקרים שינקרו אותו ולא ימכרו אותו אלא ליהודים, ובכך ייאכל הבשר בין יהודים יראי שמים שיברכו עליו, ולא יצא מן הבשר חוצה.

באותו לילה חולם הרב, והנה הנפטר שב אליו כשהוא שמח ופניו צוהלים כחתן היוצא מחופתו, ואמר לרב: ברוך השם שזכיתי לתיקוני על ידך, והנני כעת יושב במנוחה. אשריך ואשרי חלקך שזיכיתני, ושכרך כפול מן השמים. (הקדמה לספר "גנזי ברכה")

כאן אנו רואים, כמה עלינו לשים לב לברכותינו, ולתת את הדעת על כך, מי יודע איזו נשמה מגולגלת זה זמן בפירות, בירקות, בבשר, כמה היא מחכה וממתינה עד שתזכה להגיע לתיקונה, ועל ידי הברכה שאדם מברך מילה במילה ובכוונה כהוגן, מזכה אותה להגיע למקום מנוחתה בגן העדן העליון.

האכילה הנעלית

מה צריך היהודי לעשות, כדי שאכן תהיה אכילתו אכילה כזו, מקודשת ומרוממת, המעלה ומתקנת את ניצוצות הקדושה, ודומה היא להקרבת קורבן על גבי המזבח?

א. כשרות המזון. התנאי הבסיסי ביותר הוא שיהיה המזון כשר, שאם לא כן, הוא נושא עימו "מטען רוחני" שלילי, המשפיע בהכרח לרעה על הנפש, מעכיר ומטמא אותה. "והנה כל הבירור הזה, אין בנו כח לברור, אלא בבהמות הטהורות ודברים טהורים ומאכלי היתר, אשר הקדושה שבהם מרובה על הקליפות. אבל מן הבהמות הטמאות ודברים טמאים ומאכלי איסור, אין בנו כח לברר כלל ועיקר, ולכן נאסרו באכילה, כי לא די שלא יוכל האדם לבררם על ידי אכילתו, אלא אדרבה תאחז קליפת הטומאה המעורבת בהם ותדבק באיש האוכל, ויסתלק ממנו כל הקדושה אשר בו". (עיין בדברי האר"י ז"ל בשער המצוות פרשת עקב דף מא ע"ב. שמועות ישראל עמוד קעב)

ב. ברכות. הברכות שאדם מברך, לפני האכילה ולאחריה, מעלים ומקדשים את פעולת האכילה, ומתקנים את ניצוצות הקדושה אשר במאכל. כתב רבי חיים ויטאל (שער רוח הקודש. הובא בכף החיים או"ח סימן קנח ס"ק עו): "אמר לי מורי האר"י ז"ל, כי עיקר השגת האדם אל רוח הקודש, תלויה על ידי כוונת האדם וזהירותו בכל ברכת הנהנין, לפי שעל ידם מתבטל כוח אותם הקליפות הנאחזות במאכלים החומריים, ומתדבקים באדם האוכל אותם, ועל ידי הברכות שאומרים עליהם בכוונה, הוא מסיר מהם הקליפות ההם, ומזכך החומר שלו ונעשה זך ומוכן לקבל הקדושה. והזהירני מאוד בזה". ונרחיב על כך בעזרת ה' בנושא הברכות.

ג. אכילה לשם שמים. אדם האוכל לשם שמים, באופן המחזק אותו בעבודת ה', הרי אכילתו נעשית דומה להקרבת קורבן. כשם שהקרבת קורבן חייבת להיות מתוך מחשבה לשם ה', כך האכילה צריכה להיות לשם שמים, ובזה היא מתעלה ומתרוממת לדרגה גבוהה מאוד, כפי שכותב הפלא יועץ (ערך אכילה ושתיה): **"יש ביד האדם לעשות כל סעודותיו סעודות מצוה**, בהצטרף אלו התנאים הנאמרים באמת מפי חכמינו אשר מפיהם אנו חיים, שיכוון באכילתו שיהיה בריא וחזק לעבודת האל יתברך שמו, ולהוציא לאור כל ניצוצות הקדושה הדבוקים בכל אשר יאכל וישתה. והנה הקורא בספר ראשית חכמה יראה כוונות האכילה אשר שוו בשיעוריהן עם הקרבנות. **אשרי ילוד אשה אשר ידו משגת להיות בונה בשמים עליותיו על ידי אכילותיו, ובלבד שיכוין לבו לשמים, ויעשה הדברים כדת וכהלכה**...".

אכילה לשם שמים היא אכילה המסייעת ומחזקת בעבודת ה', וכמו שכתב האליה רבה (סימן קע סעיף כג בשם השל"ה): "ויאכל וישתה, ויתכוון באכילתו להברות גופו לעבודת ה', ובזה נחשבת לו סעודתו למצוה". אך אדם האוכל רק כדי למלא את תאוות האכילה שלו, בוודאי שאכילה כזו מרחיקה אותו מעבודת ה' ומשקיעה אותו יותר ויותר בגשמיות. על כן היו צדיקים אשר היו מתנזרים לגמרי מתאוות האכילה, והיו אוכלים אך ורק כדי להחיות את נפשם. אולם מדרגה כזו אינה מתאימה לכל אדם, אלא כל אדם באשר הוא צריך להציב לעצמו את הגבולות הנכונים, וגם כשהוא נהנה מהאוכל, יעשה זאת באופן ובמידה המחזקים אותו לעבודת הבורא.

רעת האכילה המיותרת

בשולחן לחם הפנים שהיה בבית המקדש, נצטווינו לעשות מסגרת זהב סביב, ורמז גדול יש בדבר זה, דהיינו שבענייני אכילה האדם מוכרח לעשות לעצמו מסגרת והגבלה, ולא, עלול הוא להתגשם מדי ולהיות חס ושלום בבחינת "זולל וסובא". (דברי האדמו"ר מגור, פאר ישראל)

רבות הזהירונו רבותינו ז"ל להימנע מאכילה מיותרת, מעבר למה שנדרש לאדם לחזק את גופו ונפשו. שכן כל אכילה מיותרת, גורמת לאדם הפסד רב הן ברוחניות והן בגשמיות.

◈ כתב בספר יסוד ושורש העבודה: "וישמח ויגיל האדם מאוד, אם יודע בעצמו שזכה למדרגה זו, להכניע תאוותיו לכבוד הבורא יתברך שמו ויתעלה. ואל יאמר האדם: אוכַל ואשתה הרבה על הכוונה הנזכר, שהיא כדי להוציא ניצוצות קדושה מהם ולהעלותם, אדרבה, בהכנעת תאוותיו הוא עובד עבודה תמה יותר ויותר להבורא יתברך שמו, כי בזה מכניע הקליפות וסטרא אחרא, ומוציא מהם ניצוצות הקדושה יותר ויותר".

◈ הזוהר הקדוש (פרשת עקב) כתב, כי "שעת האכילה - שעת מלחמה" [לחם מלשון להילחם]. האדם בעת האכילה נמצא במלחמת יצרים, ועליו לכוון את פעולותיו והנאותיו לשם שמים.

◈ כתב הפלא יועץ (אכילה ושתיה): "צריך להיזהר להיות אוכל לשובע נפשו, ולא ימלא כרסו לצבות בטן באכילה גסה... שכן כתבו המקובלים שכל מה שמוסיף ביום חול יותר על כדי שבעו, מוסיף כח בסטרא אחרא, ומחזיק את יצרו הרע שיתגבר עליו"...

וכתב עוד: האוכל יותר מכדי סיפוקו, כמה רעות עושה: א. עובר על בל תשחית, שמשחית את המזון לחינם. ב. מאבד לעצמו זמן רב: זמן האכילה, וזמן היציאה, והזמן שיצטרך להקדיש לרפואתו אם יזיק לו המאכל [שכידוע ריבוי המאכלים גורם חלאים רעים לגוף]. ג. אם יחלה וימות, הרי זה מתחייב בנפשו.

לכן שומר נפשו ירחק מאכילה ושתיה מרובה, לא יאכל אלא כשירעב, ולא יאכל עד שישבע לגמרי אלא פחות מעט... והאוכל לשם שמים לא ילך אחר הערב לחד ומזיק לגוף, אלא אחר המועיל לגוף אף על פי שאינו כל כך ערב לחכו. ע"כ.

◈ אומר בעל הישמח משה (פרשת בראשית עמוד נ): "צַדִּיק אוֹכֵל לְשׂבַע נַפְשׁוֹ, וּבֶטֶן רְשָׁעִים תֶּחְסָר" (משלי יג כה) - הצדיק אוכל לשובע "נפשו", כדי להחיות את נשמתו [כפי דברי האר"י הקדוש לעיל, כי הנפש נהנה מהנפש של המאכל, והגוף מגוף המאכל], ולכן אינו מאבד ומחסר את המאכל הנאכל, אלא אדרבה, מעלה אותו לדרגה גבוהה יותר. אולם "בטן רשעים - תחסר", רשעים האוכלים רק כדי למלא את בטנם ולספק לעצמם את תאוות האכילה, הרי שאכילתם מחסרת ומאבדת את המאכלים שהם אוכלים.

◈ כתב בספר הישר (שער שני): **"יתאוו אכילתם בעבור חיותם, ולא יתאוו חיותם בעבור אכילתם"**. כלומר: יהודי צריך לאכול כדי שיחיה, ולא לחיות כדי שיאכל וישתה.

הנאה – לשם שמים

אומנם, כאמור, היו צדיקים רבים אשר על פי מדרגתם הגבוהה ביטלו לגמרי את הנאת האכילה ואכלו אך ורק כדי לקיים את נפשם. אולם גם מי שאינו בדרגה כזאת, ונהנה מן האכילה, יכול לכוון את ליבו לשם שמים שאוכל בעבור שיהיה לו כח לעבוד את השם יתברך, ובלבד שישמור על גבולות ההנאה הנכונות, בהתאם למילוי צרכיו ולא לשם תאווה.

מהו בעצם מקורה של תחושת ההנאה והתענוג מן האכילה? האם גם המכונית מתענגת מכך ששמים לה דלק?

בספר "יסוד ושורש העבודה" כותב (שער שביעי), כי ההנאה והתענוג שיש לאדם בעת האכילה, מקורם באותו "מטען רוחני" שנושא עימו המאכל. ניצוצות הקדושה שבמאכל מקורם מן העולם העליון הנקרא "עולם התענוג" [וכן נקרא העולם הבא "עולם שכולו שבת ומנוחה", והשבת מהותה עונג], ולכן הם גורמים הנאה. ידיעה זו יכולה להביא את האדם לידי מחשבות נפלאות על גדלותו ורוממותו של הקב"ה:

"ויתחיל לחשוב בגדלותו ורוממותו ונפלאותיו אשר עשה היוצר והבורא יתברך שמו

ויתעלה זכרו לעד, שברא בחכמתו הנפלאה עולמות עליונים קדושים לאין קץ וסוף ותכלית, **שמניצוץ אחד קטן קדוש שבא מעולם העליון למאכל זה, יש בו תענוג והנאה וטעם נפלא כזה, ומי יוכל לשער ולהשיג התענוג של העולמות העליונים הקדושים עצמם**?! ובמחשבה זו יבוא לאדם דביקות גדול ועצום באלהותו יתברך שמו ויתעלה, ויגיל וישמח שמחה עצומה ביוצרו ובוראו, שברא בחכמתו הנפלאה והנשגבה עולמות עליונים קדושים כזה. **ובמחשבה כזו אדם יושב על שולחנו כאן בעולם הזה השפל והעכור, ושרוי בעולם התענוג העליון הקדוש.** וירגיל אדם את עצמו לחשוב בעת ישיבתו לאכול המאכל או בעת שיקח בידו המשקה לשתות, מחשבה זו: שיש באותו המאכל או המשקה ניצוצות הקדושים רוחניים ומהם יטעם התענוג וההנאה באכילתו ובשתייתו, **ואז בודאי, כשיחשוב בזה קודם אכילתו ושתייתו, לא יגשם התענוג שהם הניצוצות הקדושים, אלא יכוון להוציא מהן הניצוצות הקדושות ולהעלותם אל מקורם ושרשם.** ובודאי כשיאכל האדם על הכוונה הנ"ל יקיים הפסוק: "שִׁוִּיתִי ה' לְנֶגְדִּי תָמִיד" (תהלים טז ח), ו"בְּכָל דְּרָכֶיךָ דָעֵהוּ וְהוּא יְיַשֵּׁר אֹרְחֹתֶיךָ" (משלי ג ו).

[ואומנם כבר בתחילת דבריו הוא מקדים, שהאדם לא יבוא מתוך מחשבה זו לאכול יותר ויותר, אלא להיפך, ימעט כפי יכולתו ודרגתו, כי יתן אל ליבו לומר: "למה לי להתדבק באוכל זה הגשמי, במיעוט תענוג שבא אליה מעולם העליון, טוב לי יותר להתדבק בעולם התענוג העליון הקדוש עצמו!" וזאת בריבוי עסק התורה והמצוות].

כתב בספר "פרי העץ": והנה אפילו **פשוטי עם, אשר בעת אכילתם מכוונים להנאת עצמם**, מכל מקום אם אחר כך, בכח אכילה זו, עובדים את הבורא יתברך, מתעלים הניצוצות הקדושים שבמאכל ומתדבקים אל חלק אלוקי שבקרבם, כי ודאי הלב בפנימיותו, גם בעת האכילה - רצונו שתהיה כוונתו לשם ה', שיהיה בגדר מצוה, רק כח היצר הרע שבו הוא המונעו מזה, כמו שאמרו "שעת אכילה שעת מלחמה". **ולכן אם סופו עובד את ה' יתברך בכח האכילה, הוכיח סופו על תחילתו,** ושבים הניצוצות הקדושים אל חלק האלקי אשר בקרב האדם.

הנהגתו של ה"אוהב ישראל" מאפטא

הצדיק רבי אברהם יהושע העשיל מאפטא, היה מיוחד באהבתו העזה והעצומה לכל אדם מישראל. הוא ציוה לבניו אחריו שלא יכתבו על מצבתו שום תואר, אלא רק: "פה נטמן אברהם יהושע העשיל אוהב ישראל". ואכן ידוע הוא בכינוי: "האוהב ישראל מאפטא".

ה"אוהב ישראל" היה גדול בתורה, בנגלה ובנסתר, ומתנהג בחסידות יתירה. אבל, בניגוד לכל אדמו"רי החסידים, שהיו ממעטים מאוד באכילתם, היה הוא אוכל לשובע נפשו, ורגיל היה לומר: בפרשה אחת בתורה (פרשת עקב) נאמר שתי פעמים (דברים פרק ח פסוק יא, ופרק יא פסוק טו): "ואכלת ושבעת", ללמדך כי אכילה עד כדי שביעה היא גם כן מצוה מן התורה.

רק פעם אחת מיעט וצמצם באכילה בסעודתו. היה זה בשעה שבא אליו רבי ישראל מרוז'ין לקבל את פניו בשבת קודש. כשישבו שניהם בסעודה, וחסידים רבים היו מסובים מסביב לשולחן, טעם הרבי מאפטא רק מעט מן המאכלים שניתנו לפניו, כמו שנהג גם רבי ישראל מרוז'ין. רבי ישראל היה אז עדיין צעיר לימים, וכבר אז היה מתנהג בפרישות יתירה, אוכל ושותה מעט וישן רק כשתי שעות בלילה. כשראה כי הרבי מאפטא שינה עכשיו את מנהגו, ואכל רק מעט, פנה ואמר לו: "אני התרגלתי

לאכול מעט, אבל אני יודע כי כבוד תורתו יש לו דרך אחרת, באכילתו הוא מתכוון לתקן כל מה שפוגמים בני אדם באכילה ושתיה. ברור אצלי כי ללא אכילתו של מר, לא היתה חס וחלילה תקומה לאלה הנכשלים במאכלות אסורות! ולמה, איפוא, ישנה עכשיו ממנהגו?!"

השיב לו ה"אוהב ישראל": "מיום שבת קודש למדתי. כשמזדמן לשבת קודש אורח הגון כמו ראש חודש, השבת מכבדתו בתפילה אחת, בתפילת מוסף [שמשנים באותה שבת להתפלל תפילת מוסף של ראש חודש, ולא של שבת]. כשמזדמן לשבת אורח יותר נכבד, יום טוב, הרי השבת מכבדתו בכל התפילות. ואולם כשמזדמן לשבת אורח יקר ונכבד כמו יום הכפורים, אז אומרת השבת לאורח: אף כי רגילה אני לאכול מעדנים ולשתות ממתקים, בכל זאת, משום שכבודך יקר בעיני מאוד, לכן לא אטעום כלום"....

אומרים החסידים, כי הרב באכילתו היה מתכוון להורות הלכה לחסידיו ולכל בני ישראל, שלא יסגפו את גופם ולא יזלזלו באכילה ושתיה. מתוך אהבתו העצומה לכל יהודי ויהודי, לא היה יכול לראות בצערו של אדם מישראל, אם איננו יכול לאכול ולשתות כדי שבעו.

[נהג הוא לומר, שאין להורות לאדם מישראל שיסגף את עצמו בתעניות, שהרי אכילתו של אדם מישראל ביום אחד שקולה לפעמים לפני הקדוש ברוך הוא כאילו הוא מתענה שני ימים! וכמו שאמרו (ברכות ח ע"א): "כל האוכל ושותה בתשיעי בתשרי [ערב יום הכיפורים], מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי".

וכך דרש, בבואו לתאר את ההבדל שבין עבודת כומרי אומות העולם, ולהבדיל, עבודת ישראל: כתוב בנביא (ירמיה ד כב): "חֲכָמִים הֵמָּה לְהָרַע, וּלְהֵיטִיב לֹא יָדָעוּ" [לפי דרשת חז"ל (שבועות יט) על הפסוק: "או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב", **שלהרע** הכוונה בנשבע **שלא אוכל**, **ולהיטיב** הכוונה שנשבע **שאוכל**]. "חכמים המה להרע" - **כומרי האומות יודעים רק לעבוד עבודתם מתוך פרישות והתנזרות מכל הנאה שבעולם, שלא לאכול. אבל "להיטיב לא ידעו", לעבוד עבודה מתוך אכילה והנאה – דרך זה אינם יודעים, זהו דרך שנודע רק לישראל הקדושים!**] (קדושת האכילה עמוד 142)

קדושת האכילה

רבנו משה חיים לוצאטו זצ"ל, בספרו "מסילת ישרים" (פרק כו) מבאר את מהותה ועניינה של הקדושה, וכיצד יכול האדם להפוך אף את אכילתו ופעולתיו הגשמיות - לרוחניות. ואלו דבריו:

ענין הקדושה כפול הוא: תחילתו עבודה וסופו גמול, תחילתו השתדלות וסופו מתנה. והיינו: שתחילתו הוא מה שהאדם מקדש את עצמו, וסופו מה שמקדשים אותו, כמו שאמרו חז"ל (מסכת יומא לט): "אדם מקדש עצמו מעט, מקדשים אותו הרבה. מקדש עצמו מלמטה, מקדשים אותו מלמעלה".

ענין קדושה הוא, שיהיה האדם נבדל ונפרד מן החומריות לגמרי, ומתדבק תמיד בכל עת ובכל שעה באלהיו. ואפילו בשעת התעסקו במעשים הגשמיים המוכרחים לו מפאת גופו, הנה לא תזוז נפשו מדביקותה העליון, כפי שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים סג): "דבקה נפשי אחריך, בי תמכה ימינך".

ואמנם, הלוא אי אפשר לאדם שישים הוא את עצמו במצב הזה, כי כבד הוא ממנו, כי סוף סוף בשר ודם הוא. ולפיכך אמרתי, שסוף הקדושה מתנה. דהיינו שעל האדם מוטל להתחיל בענין זה כפי כוחו, על ידי השתדלותו לרדוף אחר הידיעה האמיתית,

ולשים אל ליבו תמיד לקדש את מעשיו, אך הסוף הוא שהקב"ה ידריכהו בדרך הזו שהוא חפץ ללכת בה, וַיְשָׂרֵה עליו קדושתו ויקדשהו, ואז יצלח בידו זה הדבר, שיוכל להיות בדביקות הזו עמו יתברך בתמידות, כי מה שהטבע מונע ממנו, יעזרהו יתברך וסיועו יתן לו.

והנה האיש המתקדש בקדושת בוראו, אפילו מעשיו הגשמיים חוזרים להיות ענייני קדושה ממש! כפי שאכילת הקדשים [בשר הקורבנות] היא עצמה מצות עשה. כי האיש הקדוש, הדבק תמיד באלהיו, ונפשו מתהלכת באהבת בוראו ויראתו, הנה נחשב לו כאילו הוא מתהלך לפני ה' בארצות החיים - עודנו פה בעולם הזה! והנה איש כזה, הוא עצמו נחשב כמשכן, כמקדש, וכמזבח! [וכמאמרם זכרונם לברכה (ב"ר פפ"ב): האבות הן הן המרכבה. וכן אמרו (רש"י בראשית ז): הצדיקים הן הן המרכבה, כי השכינה שורה עליהם כמו שהיתה שורה במקדש]. ומעתה, כשם שהמאכל העולה על גבי המזבח, ונקרב לפני השכינה, הרי הוא מתעלה בזה עילוי גדול, עד שכל מינו מתברך בכל העולם (כמאמרם ז"ל במדרש), כך הוא ממש המאכל והמשתה שהאיש הקדוש אוכל, עילוי הוא למאכל ההוא ולמשתה ההוא, וכאילו נקרב על גבי המזבח ממש.

והוא הענין שאמרו עליו חז"ל (כתובות ק"ה): "כל המביא דורון לתלמיד חכם כאילו הקריב ביכורים". וכן אמרו (יומא ע"א): "ימלא גרונם של תלמידי חכמים יין במקום נסכים". ואין פירוש הדבר הזה שיהיו התלמידי חכמים להוטים אחרי האכילה והשתיה חס ושלום, שימלאו את גרונם כמלעיט את הגרגרן, אלא הענין הוא לפי הכוונה שהזכרתי, כי התלמידי חכמים, הקדושים בדרכיהם ובכל מעשיהם, הנה הם ממש כמקדש וכמזבח, מפני שהשכינה שורה עליהם כמו שהיתה שורה במקדש ממש, והנה הנקרב להם כנקרב על גבי המזבח, ומילוי גרונם תחת מילוי הספלים [ספלים שהיו על גבי המזבח שהיו מנסכים לתוכם יין]. ועל דרך זה כל תשמיש שישתמשו מדברי העולם אחרי היותם כבר דבוקים לקדושתו יתברך, הנה עילוי ויתרון הוא לדבר ההוא שזכו להיות תשמיש לצדיק, וכבר הזכירו חז"ל בענין אבני המקום שלקח יעקב ושם מראשותיו (חולין צא), שנתקבצו כולן והיתה כל אחת אומרת עלי יניח צדיק ראשו.

כללו של דבר ענין הקדושה הוא, שיהיה האדם דבק כל כך באלהיו, עד שבשום מעשה אשר יעשה לא יפרד ולא יזוז ממנו יתברך, עד שיותר יתעלו הדברים הגשמיים אשר ישמשו לאחד מתשמישיו במה שהוא משתמש בהם, ממה שיורד הוא מדביקותו ומעלתו בהשתמשו מדברים גשמיים. [דהיינו שהוא יעלה את הדברים הגשמיים מחומריות לקדושה, ולא הדברים הגשמיים יורידו אותו מקדושה לחומריות].

ברכות הנהנין

השתלשלות הברכות

"ברכות הנהנין" הן ברכות שאדם מברך כאשר גופו נהנה, על ידי אכילה, שתיה או ריח טוב. מהו מקורן של ברכות אלו? מי תיקן אותן? ממתי התחילו לאומרן?

בתורה ישנו חיוב לברך אחר שאדם אכל לחם ושבע, כמו שנאמר (דברים ח י): "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלוקיך" [לדעת הרמב"ם ועוד הרבה ראשונים, פסוק זה מתייחס דווקא לאכילת לחם, שכן הוא מוסב על הפסוק שלפניו: "ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם"]. ואולם כבר מיד אחר שקבלו ישראל את התורה, תיקן משה רבנו לישראל, שיברכו לא רק אחר אכילת לחם, אלא גם לפני ואחרי כל מאכל שיש בו הנאה, וכן תיקן להם ברכות נוספות של שבח,

הודיה ובקשה לה', וברכות המצוות, ותיקן שיברכו לפחות מאה ברכות בכל יום, כדי שהאדם יזכור את הבורא תמיד, בכל פעולותיו, צרכיו והנאותיו.

משה רבנו לא תיקן נוסח אחיד וקבוע לברכות אלו, אלא כל אדם בירך לה' בלשונו, מאה ברכות בכל יום. במשך הדורות הבאים התחילה להישכח תקנה זו, ואנשים לא ברכו כראוי, ואף הפחיתו ממנין הברכות.

והנה בתקופתו של דוד המלך, פרצה מגיפה קשה בעם ישראל, ובכל יום היו מתים 100 אנשים. ברוח קדשו הבין דוד, "כי מפני שלא היו משבחים ומברכים כראוי לה' יתברך על כל טובותיו שהשפיע עליהם, על כן היו מתים בעונש הזה" (לשון הלבוש סימן מו), ולכן חזר וביסס שוב את תקנתו של משה רבנו, לברך מאה ברכות בכל יום.

בספר שבולי הלקט (תפילה אות טז) מתאר כיצד התקבלה התקנה המבורכת של מאה הברכות בקרב כל ישראל: כאשר תיקנוה להם, קיבלוה בשמחה ובלב שלם, וענו ואמרו: "אמת ויציב ונכון וקיים וישר ונאמן ואהוב וחביב ונחמד ונעים ונורא ואדיר ומתוקן ומקובל וטוב ויפה הדבר הזה עלינו לעולם ועד"! וכיוון שקיבלוה, נעצרה המגיפה.

התקנה שתיקן דוד אינה לדורו בלבד, אלא אף לכל הדורות הבאים, שגם הם ינצלו מצרה וצוקה על ידי מאה הברכות שיברכו, כדברי הב"ח (או"ח סימן מ) "שחובה היא על כל יחיד ויחיד לברך אותם... כי ישנה סכנת מיתת מאה מישראל בכל יום כמו שהיה קודם שתיקן דוד מאה ברכות אלו".

גם לאחר תקנתו של דוד, עדיין לא היה נוסח קבוע ואחיד לכל הברכות, עד אחר כמה דורות שבאו "אנשי כנסת הגדולה", שהם עזרא הסופר ובית דינו, וסידרו נוסח קבוע לכל הברכות והתפילות, כדי שתהיינה שגורות כראוי בפי כולם, וזהו הנוסח שאנו אומרים עד היום. (על פי הקדמה לספר "ברכת אופיר". ראה מקורות נוספים שם)

ברכת המזון

ברכת המזון חיובה מן התורה, ומקורה בחומש דברים (פרק ח):

*"כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל אֶרֶץ טוֹבָה, אֶרֶץ נַחֲלֵי מָיִם עֲיָנֹת וּתְהֹמֹת יֹצְאִים בַּבִּקְעָה וּבָהָר: אֶרֶץ חִטָּה וּשְׂעֹרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן, אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וּדְבָשׁ... **וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ** אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ: הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ לְבִלְתִּי שְׁמֹר מִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם: פֶּן תֹּאכַל וְשָׂבָעְתָּ, וּבָתִּים טוֹבִים תִּבְנֶה וְיָשָׁבְתָּ: וּבְקָרְךָ וְצֹאנְךָ יִרְבְּיֻן, וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה לָּךְ, וְכֹל אֲשֶׁר לְךָ יִרְבֶּה: וְרָם לְבָבֶךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים.... וְאָמַרְתָּ בִּלְבָבֶךָ כֹּחִי וְעֹצֶם יָדִי עָשָׂה לִי אֶת הַחַיִל הַזֶּה: וְזָכַרְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הַנֹּתֵן לְךָ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת חָיִל".*

רואים אנו בפסוקים אלו, כי תחושת השובע שאדם חש, עלולה להטות את ליבו לבעוט בה' חלילה. אך מאידך, כאשר האדם מכוון את תחושותיו כראוי, דווקא תחושת השובע תביא אותו להודאה גדולה וחזקה יותר. דווקא בעת שהוא חש שבע, יכול הוא יותר

לחוש בטובותיו וחסדיו של הבורא עימו, ולהודות לו באמת ובלב שלם. לכן מצווה אותנו התורה כי כאשר נאכל לחם ונשבע, נפנה לברך את ה' על כל הטובות אשר נתן לנו. (כלי מחזיק ברכה)

אף אברהם אבינו, שהיה עוסק בקירוב אנשים לאמונה בבורא, עשה זאת דווקא על ידי הרגשת הכרת הטוב שלהם על מה שאכלו ושתו, כי כשהאדם חש בטובה גשמית הנעשית לו, הוא פתוח יותר לקלוט את הדברים ולהכיר בחסדי ה' עליו.

כאשר אנו מודים לה' בעת השובע, מחובתנו להודות - לא רק על המזון, כי אם על דברים חשובים נוספים שנתן לנו.

למה הדבר דומה: לאורח, אשר מארחו מרעיף עליו רוב טובה. והנה, בעת שהוא מסיים לאכול, הוא כמובן מודה לבעל הבית, אך הוא מרחיב את תודתו לא על האוכל בלבד, כי אם מודה בהזדמנות זו על האירוח כולו, על החדר הנעים, המזגן, השהות הנעימה, היחס האישי המלבב וכדומה. כך אף אנו בברכת המזון מרחיבים את ההודאה ומודים לה' על רוב טובותיו עמנו.

נוסח ברכת המזון

בהתחלה היה כל אדם מברך את ה' במילותיו, ונושא את תודתו על שלושה דברים עיקריים: על המזון, על ארץ ישראל, ועל השראת השכינה אשר בתוכנו. אולם במשך הדורות נתקנו נוסחים מסויימים:

כאשר ירד לישראל מן במדבר, תיקן משה רבנו לישראל ברכה מיוחדת על המזון - "ברכת הזן". כאשר נכנסו עם ישראל לארץ ישראל וכבשוה, תיקן יהושע בן נון ברכה מיוחדת של הודאה על ארץ ישראל - "ברכת הארץ". וכאשר התכוננה מלכות בית דוד בירושלים, תיקנו דוד ושלמה ברכת "בונה ירושלים". [אך נוסחן של ברכות אלו נתקן בידי "אנשי כנסת הגדולה", וכלשון ספר החינוך (מצוה ת"מ): "ונוסח הברכות עזרא ובית דינו תיקנום. ואף על פי שאמרו: משה תיקן ברכת הזן, יהושע ברכת הארץ וכו', על עיקר הענין אמרו כן, אבל כל נוסח הברכות עזרא ובית דינו תיקנום"].

מלבד ברכות אלו שעיקרן מן התורה, הוסיפו ותיקנו חז"ל ברכה נוספת - "ברכת הטוב והמיטיב", כפי שנרחיב להלן (עיין בגמרא ברכות מח ע"ב).

ברכת הזן – זוהי הברכה הראשונה, שבה אנו מודים לה' על המזון שנתן לנו, ועימו כל צורכי מחייתנו ופרנסתנו, כגון: אוויר לנשימה, מים וכדומה. וכך כותב בספר מעם לועז (דברים ח"ב עמוד תע): "צריך שתהיה דעתו דבוקה בהשם יתברך, ויחשוב על החסד הגדול שעושה עמו שמזמין לו מזונותיו אף על פי שאינו ראוי לכך בגלל עוונותיו". עלינו לחשוב איך הקב"ה דואג לנו שיהיה לנו כל יום מה לאכול, הוא זה שנותן לנו כסף לקנות את האוכל, כח להביא את המוצרים לבית ולהכינם וכדומה. כך שהארוחה שאכלנו היא בעצם ארוחה שהקב"ה זימן ודאג להביאה לנו, וכאילו אנו אורחים בשולחנו הגדול והרחב של בורא עולם, "הזן את העולם כולו בטובו, בחן, בחסד, ברווח וברחמים רבים"!

"נותן לחם לכל בשר"! הקב"ה זן ומפרנס לכל, מקרני ראמים ועד ביצי כינים. לכל אחד מספק הקב"ה את המזון המיוחד הדרוש לו, ונותן לו אף את החכמה והסיוע

המיוחד להגיע אליו. וכגון: ישנה ציפור אחת הניזונת רק מדונג, החומר שממנו מייצרות הדבורים את הכוורת. כאשר ציפור זו מוצאת כוורת המלאה בדבש, היא מעוניינת שירוקנו אותה מן הדבש כדי שתוכל לאכול את הדונג, ולכן היא נוקשת במקורה ובכך מאותתת ל"גירית הדבש" [מין של יונק טורף, הניזון אף מאכילת דבש] ומובילה אותה אל מקום הכוורת. היא ממתינה בסבלנות, ולאחר שגירית הדבש אוכלת את הדבש, אוכלת היא את הדונג! וחיידקים שבמעיה מפרקים את הדונג הזה עד שנהיה ראוי לעיכול ומזין אותה. וכך לכל בריה ובריה מזמן הקב"ה את המזון הדרוש.

ברכת הארץ – הברכה השניה היא הודאה על ארץ ישראל. חז"ל אומרים כי כל השפע הרוחני והגשמי שיורד לעולם - עובר ומתחיל דרך ארץ ישראל. הדבר רמוז בפסוק (תהלים נ ב): "מִצִּיּוֹן מִכְלַל יֹפִי" - מציון נכלל והשתכלל כל יופיו של העולם, "שכל גידֵי הארצות [צינורות השפע] באים לציון, שמשם משתיתו [יסודו ותשתיתו] של עולם" (רש"י). [לכן חותמים בסוף הברכה: "על הארץ ועל המזון" - על הארץ שממנה מגיע המזון].

עם ישראל מברכים ברכה זו גם בהיותם בגלות, רחוקים מאדמתם, שכן ארץ ישראל היתה ונשארה תמיד של עם ישראל. והדבר אף ניכר ביותר לעין כל, שכן כל זמן שעם ישראל על אדמתם, הארץ פוריה, פורחת ומשגשגת, ואילו כאשר התיישבו בה עמים אחרים, היא היתה דלה ומדולדלת, וכפי שמעידה התורה מראש (ויקרא כו לב): "וְהֵשַׁמֹּתִי אֲנִי אֶת הָאָרֶץ, וְשָׁמְמוּ עָלֶיהָ אֹיְבֵיכֶם הַיֹּשְׁבִים בָּהּ". מפרש רש"י: "זו מידה טובה לישראל, שלא ימצאו האויבים נחת רוח בארצם שתהא שוממת מיושביה". והרמב"ן כתב: "שלא היתה ארץ שהיתה מיושבת כמותה והכל משתדלים ליישבה, ואין לאל ידם".

בברכה זו אנו מזכירים ממעלותיה של הארץ: **"ארץ חמדה"** – ארץ שחמדוה והתאוו לה בכל הדורות. הן עם ישראל, מצד קדושתה, כמו משה רבנו שרצה להיכנס לארץ ישראל והתפלל לשם כך 515 תפילות! וכן גדולי ישראל בכל הדורות, אשר כמהו בכל ליבם להגיע אליה. והן אומות העולם, אשר אף הם חשו תאווה מיוחדת אליה ורצו להתיישב בה [עדיין יש בירושלים שכונות רבות שתחילת בנייתן היתה על ידי אומות שונות שרצו להשיג אחיזה בארץ: מגרש הרוסים, הגבעה הצרפתית, המושבה האמריקאית, בית החולים האיטלקי ועוד ועוד]. **"טובה"** - ארץ ישראל נקראת טובה, משום שיש בה שלמות הטובה, ככתוב בתורה (דברים ח ז): "כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל **אֶרֶץ טוֹבָה**, אֶרֶץ נַחֲלֵי מָיִם עֲיָנֹת וּתְהֹמֹת יֹצְאִים בַּבִּקְעָה וּבָהָר, אֶרֶץ חִטָּה וּשְׂעֹרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן... לֹא תֶחְסַר כֹּל בָּהּ..."! **"ורחבה"** - ארץ ישראל אמנם קטנה היא ותופסת מעט מקום בכדור הארץ, אך יש בה תכונה מופלאה, כמו שאמרו חז"ל (גיטין נז א) שהיא נקראת "ארץ צבי", שכשם שהצבי, "אין עורו מחזיק את בשרו", כי כשפושטים ממנו את עורו, מתכווץ הוא, ואי אפשר לחזור ולהלבישו על בשרו בחזרה; כך ארץ ישראל: בזמן שיושבים עליה ישראל - היא מתרחבת, ובזמן שאין ישראל יושבים עליה - היא מתכווצת. ואכן ההיסטוריה הוכיחה זו במוחשיות רבה! הנה בתקופת המנדט היו הגויים סבורים שאין מקום ליישב בה הרבה יהודים, והתבטאו באירוניה: 'אין כאן מקום אפילו לחתולה נוספת'. ומאז באו לכאן מליונים רבים, וברוך ה' לכולם יש מקום. אילו היתה ארצות הברית, למשל, צריכה לקלוט מהגרים במספר העולה על תושביה, היתה קורסת ומתמוטטת. וארץ ישראל הכפילה בכמה פעמים את מספר תושביה במשך שנים קצרות! וכל זה רק "הקדמה" להתרחבות הגדולה והמיוחדת שאנו כה מצפים לה, עם ביאת משיח צדקנו, כפי שאומר הנביא (ישעיה ס ד): "שְׂאִי סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי, כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָאוּ לָךְ, בָּנַיִךְ מֵרָחוֹק

יָבֹאוּ וּבְנוֹתַיִךְ עַל צַד תֵּאָמַנָה". ועוד (ישעיה נד): "הַרְחִיבִי מְקוֹם אָהֳלֵךְ, וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי. כִּי יָמִין וּשְׂמֹאל תִּפְרֹצִי... בְּרֶגַע קָטֹן עֲזַבְתִּיךְ, וּבְרַחֲמִים גְּדֹלִים אֲקַבְּצֵךְ"!

ברכת בונה ירושלים – דוד ושלמה תיקנו ברכה זו על השראת השכינה בעם ישראל: דוד הוא זה שעל ידו התקדשה ירושלים, ולכן תיקן לומר: "על ישראל עמך ועל ירושלים עירך". ושלמה הוא שבנה את בית המקדש וקידשו, ותיקן לומר: "על הבית הגדול והקדוש".

עתה, שבעוונותינו חרבה ירושלים וחרב המקדש, שינו את הנוסח, ובמקום שתהיה ברכה זו עיקרה הודיה, היא הפכה לבקשה, שיכונן ה' את ירושלים ובית המקדש וישרה שוב את שכינתו בתוכנו, ומלכות בית דוד תחזור למקומה במהרה בימינו.

ברכת הטוב והמטיב – ברכה זו נתקנה על ידי חכמי יבנה, בעקבות מאורעות שאירעו: לאחר חורבן בית המקדש השני וחורבן ירושלים, נותרה עומדת על תילה העיר "ביתר", שהיתה עיר גדולה לאלוקים והיו בה מיליונים מישראל. אולם לאחר מאבקים קשים גברה מלכות רומי אף עליהם, ונהרגו כולם, ואז נגדעה קרן ישראל לגמרי. אדרייאנוס, קיסר רומי, שלא האמין שהעיר ביתר תיפול בידו אי פעם, היה שיכור גאווה וניצחון. הוא החליט לא לאפשר לקבור את הרוגי ביתר, אלא כרם גדול היה לו, שמונה עשרה ק"מ על שמונה עשרה ק"מ, הביאו את ההרוגים לשם והשכיבום בפישוט ידים ורגלים זה על גבי זה, וגדרו בהם את כרמו מכל צדדיו - סה"כ היקף של שבעים ושנים ק"מ. וזאת כדי שיתענג תמיד למראה הגיבורים ההרוגים. כך היו הרוגי ביתר מוטלים בביזיון במשך שבע שנים! אולם נעשה נס שגופותיהם לא הסריחו. עד אשר ישבו רבן גמליאל ובית דינו כמה ימים בתענית, ורבן גמליאל בזבז אוצרות אבותיו כדי שיתנו להם רשות לקוברם. ואכן הרשות ניתנה, ונאספו כל ישראל שהיו שם, טיפלו במתים והביאום לקבורה. אותו היום שהובאו הרוגי ביתר לקבורה - יום ט"ו באב היה, באותה שעה תיקנו חכמים בברכת המזון את ברכת "הטוב והמטיב". הטוב - שהגופות לא הסריחו, והמטיב - שניתנו לקבורה. [כמובא בהרחבה בחוברת "ארבע התעניות בהלכה ובאגדה"]

ברכה זו נתקנה דווקא כתוספת לברכת המזון, מפני שזו ברכה של הודיה על חסדי ה' כי לא תמו, "הוא היטיב לנו, הוא מיטיב לנו, הוא ייטיב לנו...", וגם בגלות הקשה ה' לא עזבנו, וממשיך להראות לנו את חסדיו וטובותיו עלינו. "ותיקנוה בסעודה לפי שהוא מקום שמחה. ולכן תיקנו לברכה גם על שינוי יין, ועל שמועות טובות ועל הגשמים". (כלי מחזיק ברכה לרבי ישראל נג'ארה)

הרא"ש כתב: סמכו חז"ל ברכה זו אחר ברכת "בונה ירושלים", כי כשנחרבה ביתר, נגדעה קרן ישראל, ואינה עתידה לחזור עד שיבוא משיח בן דוד ותבנה ירושלים. ובספר "משך חכמה" (דברים ח י) כתב: "תקנוה על קיום האומה הבודדת במועדיה להיות הולכת בגולה זה אלפים שנה, והיא קיימת ברוחה ובהודה ותפארתה. ואחר החורבן חשבו כי קיומה בלתי אפשר, ועתידה לכלות ולנדוד כהצוענים בלא תפארת אדם, כאשר ראו כי בביתר לא נושעו. אמנם כאשר ראו כי עמד מלך חסד אחר וגזר עליהן קבורה, הבינו כי ישראל שה אחת בין שבעים זאבים".

"הרחמן" – אחר ארבעת הברכות שבברכת המזון, תיקנו לבקש בקשות שונות, הפותחות ב"הרחמן". ובאר החפץ חיים שהסיבה לכך, משום שדבר גדול הוא ונאה

ומתקבל - להתפלל מיד לאחר גמר עשיית המצוה, שזכות המצוה מסייעת שהתפילה תתקבל. [וכפי שכתב רבנו בחיי (שמות יט ג) שהתפילה בשעת עשיית המצוה נשמעת יותר.]

סיום – לסיום הברכה אומרים פסוקים של אמונה ובטחון בהשם יתברך, הזן ומפרנס את העולם. ומסיימים ב"עושה שלום", משום שאפילו אם יש הכל, ואין שלום, נחשב כאילו אין כלום. וכפי שאמרו חז"ל (משנה עוקצין פרק ג משנה יב): אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן חֲלַפְתָּא, לֹא מָצָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּלִי מַחֲזִיק בְּרָכָה לְיִשְׂרָאֵל אֶלָּא הַשָּׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים כט), "ה' עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן, ה' יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם". (על פי הספר: "וברכת")

ברכת המזון כראוי

כתב בספר פלא יועץ (ערך אכילה ושתיה): וצריך שיברך ברכת המזון בנחת ובקול רם ובשמחת הלב. כי אם יתן אל לבו לדברים שהוא מוציא מפיו לכוון בהם בעומק, אי אפשר שלא ישמח. ולפי הנראה מדברי הזוהר הקדוש, יש צורך גדול וחובה לעשות את כל האפשר, כדי לברך ברכת המזון בשמחה. והגדר הגדול כדי לכוון, שיברך בעינים סגורות או עיניו למטה ולבו למעלה. ויכוון בארבע ברכות כנגד ארבע אותיות של שם להשפיע שפע וברכה בארבעת העולמות, אצילות, בריאה, יצירה, עשיה. אשרי ילוד אשה שכך זוכה!

ה', תודה רבה!

סיפר לי ידיד לפני כיובל שנים, שבאחד מימי ערב ראש השנה, הצטרף הוא לרב יונה לבל זצ"ל בעריכת קניות לסעודות ראש השנה במירון. בהיותם על אם הדרך, עצרו לסעוד את לבם, ולאחר מכן בירכו ברכת המזון. ואמר לי אחי, שאינו יכול לתאר את הנעימות והתמימות אשר בה בירך ר' יונה, עד שהיה נראה כאדם שלא בא אוכל לפיו כמה וכמה ימים, ורק עתה הביאו לפניו דבר מאכל להשיב את נפשו, והוא מודה למיטיבו באמת ובהכרת הטוב מעומק הלב! כך התיישב רבי יונה עליו השלום והודה לה' יתברך אף באמצע הטרדות הרבות! (המברך יתברך)

מספר רבי ישראל נג'ארה זצ"ל (בספרו כלי מחזיק ברכה): ראיתי בזמננו זה חכם גדול ומופלג בעושר ובזקנה וגדול בחסידות, מוהר"ר מרדכי ממנות ז"ל, עברו על ביתו שלושה חכמים גדולים על דבר מצוה, ומכללם הרב אבא מארי ז"ל, והיה יושב על ברכיו, ופניו כלפי מעלה וידיו פרושות, ומברך ברכת המזון. ומעוצם כוונתו לא שת לבו אל החכמים אשר עברו אל ביתו, ולא הרגיש אם נכנס אדם. ואחר שסיים הברכה ואמר ברכה אחרונה "על הגפן", קם על רגליו ואמר: בואכם לשלום, אל נא תשיתו עלי חטאת, תמחלו לי שהייתי מדבר עם קוני לנוכח, ממלל עם ממלל.

וממשיך הרב שם בדברי תוכחה: "...אשר יֵשֵׁב האדם על שלחנו, אוכל ושותה בשובה ונחת, ודובר דברי היתול ושחוק, ודברי הבאי, **וכשיבוא להשלים נפשו בברכה אשר צווה מאתו יתברך להיטיב לו,** יאמר אחת למעלה ושבע למטה, ולא יהיה מתכוון, אלא כמחרף ומגדף, שפתותיו דא לדא נקשן כעובר על הגחלים. הנה ודאי שעושה אלה עבירה גדולה תמידית בידו. שומר נפשו ישים עיניו בראשו".

כתב בספר החינוך (מצוה תל): "כך מקובל אני מרבותי, שכל הזהיר בברכת המזון מזונותיו מצויים לו בכבוד כל ימיו"!

ומעשה ביהודי שהתקשה בפרנסתו, ובא לשאול עצה מהרב הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל וענה לו הרב שיברך ברכת המזון בכוונה, כדברי ספר החינוך הנ"ל, וכן שיאמר פרשת המן בכל יום. ענה לו אותו יהודי שהוא משתדל בזה ועדיין לא באה הישועה. אמר לו הרב: החזק בזה בהתמדה ואל תרפה ממנו, וסוף הישועה לבוא בסייעתא דשמיא, וכך היה.

שלא נכשל!

אברך אחד נוהג היה לפקוד לעיתים קרובות את אחת מהספריות הגדולות. מידי פעם היה סועד את ארוחתו באחת מפינות הספריה, ולאחר מכן היה מברך ברכת המזון בקול ובכוונה. באחד הימים, כאשר סיים לברך, ניגשה אליו בחורה צעירה, ובפיה שאלה מוזרה: היא אינה שומרת תורה ומצוות, ואף הוריה מנותקים מכל קשר ליהדות, אך סבה, אב אביה, היה יהודי ירא שמים. זכור לה שהוא היה אומר בברכת המזון, לפני ברכת "בונה ירושלים", "שלא נבוש ולא נכלם לעולם ועד". והנה עתה שמעה היא את האברך שהוסיף ואמר: "שלא נבוש לא נכלם **ולא נכשל**", והיא מבקשת הסבר על השינוי.

האברך לא הבין מה מביא אותה להתעניין בדבר שהיא כל כך רחוקה ממנו, אך ענה לה כי ישנם הבדלי נוסחאות, וכך הורגל לומר מילדות. אך משום מה היה קשה לה לקבל את הדברים, שהרי ברכת המזון היא דבר אחיד לכל ישראל, ואיך יתכן שיהיו שינויים? לכן הציע האברך שהוא ישלח לה העתק מנוסח הברכה, כפי המופיע בסידור בנוסח שלו, כדי שהיא תווכח לראות במו עיניה שישנם במקומות מסויימים שינויי נוסחאות. הרעיון מצא חן בעיניה, היא רשמה את מען מגוריה על פיסת נייר ומסרה לו אותה.

חלפו ימים ושבועות. העניין כולו נשכח מלבו של האברך דנן. רק לאחר כמחצית השנה, כשערך סדר בין מסמכיו, מצא את פיסת הנייר בין המסמכים. חיוך קל עלה על שפתיו כשנזכר בשאלה המוזרה. הוא כבר עמד להשליך את פיסת הנייר ובכך לסיים את הסיפור, אך במחשבה שניה החליט, שעל אף שאינו רואה כל תועלת בדבר, שהרי בוודאי נשכח הדבר גם מליבה, אף על פי כן, מן הראוי שהוא יקיים את מוצא פיו, וישלח לה צילום של הדף המבוקש. כאשר בא לשלוח את המעטפה, עלה בלבו חשש שמא כאשר יגיעו הדפים אל תיבת הדואר שלה, מחוסר שימת לב ומתוך שלא תזכור במה מדובר, עלולה היא להשליכם ישירות לפח האשפה. לכן, החליט לשלוח את המעטפה בדואר רשום, שיגיע על ידי שליח, וליתר בטחון, אף הוסיף על גב המעטפה, לתזכורת, באותיות אדומות גדולות ובולטות, את המילים "ולא נכשל".

אם מבחינתו תם הסיפור, הרי שאצלה הוא רק התחיל. לדאבון הלב, היתה אותה בחורה במצב רוחני ירוד. היא הכירה בחור גוי, וחשבה להינשא לו. הוריה מבחינתם אף לחצו עליה לעשות זאת. אולם היא לא היתה שלימה עם צעד כזה, ולכן דחתה את ההחלטה מיום ליום. באחד הימים הודיע לה הבחור הגוי, שאינו רוצה למשוך את הענין יותר. עליה להחליט סופית כן או לא, ומחר הוא יתקשר אליה כדי לשמוע תשובה. היה לה קשה להחליט, היא הסתובבה בביתה הלוך ושוב, מחשבותיה התרוצצו בקרבה. מצד אחד, אין היא רואה כל חסרון של ממש בדבר, אך מצד שני, משום מה מצפונה אינו שקט. וכך עברו עליה שעות ארוכות של התלבטויות קשות.

למחרת, כאשר צלצל הטלפון, והבחור הערל נשמע מעבר לקו, עמדה כבר להודיע לו

על החלטתה החיובית, אם כי לא בלב שלם. אולם דפיקות בדלת קטעו את שיחתה, והיא ביקשה ממנו להמתין לרגע. פתחה את הדלת, ו - לבה עמד מפעום! בידיו המושטות של הדוור היתה מעטפה, עליה כתוב כמו בדם: "ולא נכשל"!!! המילים הללו הסתחררו שוב ושוב מול עיניה. ולא נכשל! ולא נכשל! ולא נכשל!

היא חשה שמילים אלו נשלחו אליה כעת בדיוק משמים, לבל תכשל בהחלטה גורלית נמהרת, שתגדע אותה מעמה. היא אזרה עוז, ניגשה שוב לטלפון, והודיעה לבחור את תשובתה השלילית!

חלפו כשנתיים. בתיבת הדואר של האברך מיודענו נחה מעטפה עם הזמנה לחתונה. שמות החתן והכלה לא היו מוכרים לו כלל. אך המכתב המצורף הבהיר לו במי המדובר. התברר לו כי זכה באופן מופלא להיות שליח להצלתה של בחורה יהודייה מרדת שחת. אותה בחורה סיפרה, כי מאותו יום שקיבלה ממנו את המעטפה ואילך, התחילה לעלות על מסלול של עלייה. היא החליטה לחקור ולבדוק מהי המשמעות של היותה יהודיה, וגילתה עולם מופלא ועשיר. עלתה מחיל אל חיל, עד אשר זוכה היא כעת להינשא לבחור בן תורה ירא שמים!

הגע בנפשך, עד היכן מגיע כוחה של ברכה בכוונה! הן ברכתו של הסבא, אשר נקלטה עמוק עמוק בתוך נשמתה של נכדתו, והן ברכתו של האברך, אשר עוררה את הנפש הנבוכה והצילה אותה מרדת שחת, יחד עם הדורות הבאים אחריה! (המברך יתברך)

🕮 ברכות אחרונות "מעין שלוש" ו"בורא נפשות"

מלבד ברכת המזון, שחייבה התורה לברך לאחר שאכל לחם לשובע, תקנו חז"ל לברך ברכה אחרונה אף אחר כל מאכל או משקה שהוא, כשאכל או שתה מהם כמות ניכרת [באכילה - שיעור "כזית" - 27 גרם, ובשתיה - שיעור "רביעית" - 81 מ"ל, כמבואר בשער ההלכה].

שתי ברכות אחרונות תקנו חז"ל: **האחת – "מעין שלוש"**, אחר אכילת או שתיית דברים חשובים, דהיינו: * מיני דגן. * פירות משבעת המינים. * יין. **והשניה – ברכת "בורא נפשות"**, אחר אכילת ושתיית שאר דברים, כפירות וירקות, בשר, דגים, ביצים, מים וכדומה.

בעל ספר "יסוד ושורש העבודה" מתריע על כך, שישנם אנשים אשר אומנם מקפידים לברך "ברכה ראשונה" לפני כל דבר שאוכלים, ואף מקפידים לברך ברכת המזון אחר סעודת לחם, אבל אינם שמים לב לברך "מעין שלוש" או "בורא נפשות" אחר אכילה ושתייה של שאר הדברים, או שאינם שמים לב לחנך לכך את ילדיהם. וכה לשונו:

"הנה שמוע שמעתי ותרגז בטני, לקול הקריאה תצלנה אזני, על קצת בני אדם שאינם נזהרים לברך ברכה אחרונה אחר שתיית מים. אוי לאותה בושה, כי הוא דין מפורש בגמרא ובשולחן ערוך בלי שום חולק. וראוי לאדם לחנך בזה את בניו הקטנים משיתחילו לדבר. וחנוך לנער על פי דרכו, גם כי יזקין לא יסור ממנה. כי בעוונות הרבים ראיתי שערוריה, אין איש שם על לב, כמה וכמה בני בעלי תורה, ולא ידעו כלל אף הנוסח של ברכת בורא נפשות וברכה מעין שלש. ישתו מים ושאר משקים כמה פעמים ביום, ואין יודעים לברך, **וגורם העדר נחת רוח מיוצרו ובוראו יתברך שמו**, שהיה מן המוכן לבוא אליו יתברך, בברכותיו של בנו, הבל נקי שאין בו חטא. ובודאי עתיד האב ליתן את הדין על זה.

ועוד כתב בצוואתו לבניו (אות מג): "גם אני מזהיר אתכם, בני אהובי, לברך עם בניכם ברכת "מעין שלש" אחר אכילתם פת הבאה בכיסנין, ותהיה גם ברכה זו מורגלת בפיהם, וכל שכן ברכה אחרונה של "בורא נפשות" ושאר ברכות. והזהר גם כן להזהיר למלמד של בניכם שישגיח על זה בהשגחה פרטית על בניכם בעת שיהיו בחדר שלו, שיברך עמהם ברכת הנהנין ברכה ראשונה ואחרונה על כל איזה אכילה ושתייה... וחנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה, כי ההרגל נעשה טבע".

ברכת "מעין שלוש" – ברכת "מעין שלוש" נקראת כך, משום שיש בה מעֵין שלוש הברכות של ברכת המזון, המרוכזות יחד בברכה אחת: * מעין **ברכת הזן**, במילים: "על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה" [או לחילופין "על העץ ועל פרי העץ" \ "על הגפן ועל פרי הגפן"]. * מעין **ברכת הארץ**, במילים: "ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה". * מעין **ברכת בונה ירושלים**, במילים: "רחם ה' אלוקינו, עלינו ועל ישראל עמך...".

ברכה זו נתקנה, כאמור, על אכילת דברים חשובים משבעת המינים שבהם השתבחה ארץ ישראל [מיני מזונות ופירות משבעת המינים ויין], ויש אומרים שאף היא מן התורה.

בברכה זו אנו משבחים את השם יתברך על הארץ, "שרצית והנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה". שואל הב"ח (אורח חיים סימן רח): וכי אנו חומדים את הארץ כדי לאכול מפריה ולשבוע מטובה? הלוא עלינו לחמוד אותה בגלל קדושתה, ובגלל הזכות לקיים את המצוות התלויות בה! ומשיב הב"ח:

"הלוא קדושת הארץ הנשפע בה מקדושת הארץ העליונה, היא נשפעת גם בפירותיה, שיונקים מקדושת השכינה השוכנת בקרב הארץ... ועל כן ניחא שאנו מכניסים בברכה זו לאכול מפריה ולשבוע מטובה, ***כי באכילת פירותיה אנו ניזונים מקדושת השכינה ומטהרתה, ונשבע מטובתה".***

ברכת "בורא נפשות" – ברכה זו אנו מברכים על שאר הדברים שאוכלים ושותים, ובה אנו מודים לה' על רוב טובותיו עמנו, ועל כך שהוא מספק לנו כל טוב, הרבה מעבר להכרחי והנחוץ עבורינו. וזהו פירוש המילים (תוספות ברכות לז): "בורא נפשות רבות וחסרונן" - הקב"ה בורא נפשות וממלא את חסרונם וצורכיהם ההכרחיים, כמו לחם ומים, שאי אפשר בלעדיהם. "על כל מה שבראת להחיות בהם נפש כל חי" - יחד עם זאת הקב"ה ברא עוד דברים רבים, שהעולם יכול היה להתקיים אף בלעדיהם, אך הוא ברא לנו אותם כדי לתת לנו תענוג, הנאה ונחת רוח, כדי שנעבוד אותו בשמחה.

"ברוך חי העולמים" - הקב"ה הוא החיות של כל העולמות. כדברי "יסוד ושורש העבודה": "יכוין במחשבתו, בשמחה עצומה שאתה השם מחיה את כל העולמות, ובהעדר שפע קדשך אפילו רגע אחד, יתבטלו והיו כלא היו"!

"זהו עניינה של ברכה זו, שכיון שסעדנו את לבנו ונהננו מאשר אכלנו, באים אנו להודות לקב"ה, בורא המאכל, על כך שבראו בצורה שמכוונת לגרום לנו סיפוק והנאה ממנו. ***מה טוב הוא לראות בכל הנאה את חסדי ה', ולחוש בלב את רגשי ההודיה לה' על חסדיו אלו!*** *(שירת הלב עמוד 107)*

והשם יתברך ברא בטובו ובחכמתו, גוזמאות רבות של מיני עצים, פירות, עשבים וכדומה, השונים במראם, בטעמם, בריחם ובסגולתם, מינים ממינים שונים, לפלאי פלאות, בשפע רב לאין מספר - מה רבו מעשיך ה'. וכאשר האדם הולך להנות מהם, להחיות את עצמו ולחזק את כוחו מן השפע שהזמין לו ה' יתברך - חייב הוא לברך ולהודות לו יתברך בכוונת הלב! (המברך יתברך)

🕮 ברכות ראשונות – המג"ע א"ש

חז"ל תקנו כי האדם יברך לה' גם לפני האכילה, ובכך יטול רשות מהקב"ה להשתמש ולהנות מן העולם, ויאכל מלכתחילה מתוך רגשות הכרת הטוב לקב"ה על המזון שסיפק לו.

הברכות שתיקנו חז"ל לפני האכילה חלוקות לפי סוג המאכל. וסימנם: **המג"ע א"ש – ה**מוציא, **מ**זונות, **ג**פן, **ע**ץ, **א**דמה, **ש**הכל.

כתב יסוד ושורש העבודה: "יברך ברכה הראויה, לפרי העץ או לפרי האדמה או למיני מזונות, ויחשוב במחשבתו בשמחה עצומה גבורות ה' בזו הבריאה, וחכמתו הנפלאה בזה, איך התהווה פרי זה או תבואה זו במאמרו יתברך שמו ויתעלה זכרו לעד. וכך יכוון בכל ברכות הנהנין, אף בשתיית המים אחר ברכת שהכל, גם בשעת אכילת הפרי, הן פרי אילנות או אדמה או פת הבאה בכסנין, ונהנה מאוד ממתיקותה ומטעמה, יחשוב בלבבו: הלוא זה יערב לחכי כנופת צופים, אין זה כי אם הם הניצוצות הקדושים מעולמות העליונים! ואם מניצוץ קטן שבמאכל או במשקה מורגש כל כך תענוג, איך התענוג ההוא גדול בעולמות העליונים הקדושים בעצמם, שמהם לֻקַח הניצוץ הקטן הקדוש הזה!! ומי יתן והיה לבבי שלם עם ה', לחזות בנועם התענוג ההוא! ויעלה על מחשבתו גבורות ה' וחכמתו הנפלאה של הבורא יתברך שמו ויתעלה בבריאה זו".

חן חן כי הצלתני מהמצר שהייתי בו

כתב הגאון רבי יהודה פתיה זצ"ל: "מעשה שפעם אחת בחודש כסלו באה אלי אשה זקנה בעלת רחיים, ואמרה: בהיותי בוררת החיטים באשמורת הבוקר, מצאתי בין החיטים תמרה אחת, ברכתי עליה 'בורא פרי האדמה' ואכלתיה.

בעוד אני בוררת, נתנמנמתי, וראיתי זקן אחד עומד לנגדי ואמר לי: חן חן כי הצלתני מהמצר שהייתי בו, אף על פי שלא הצלתני לגמרי.

התעוררתי ובאתי לשאול פתרון החלום. אמרתי לה: מובן הענין, כי בתמרה היתה מגולגלת נפש אחת, ועל ידי הברכה נתקן, אך לא לגמרי, לפי שברכתו היתה "בורא פרי העץ", ואת ברכת "בורא פרי האדמה". (מנחת יהודה דברים. ח. ג.)

↩ **"שהכל נהיה בדברו"** – בברכה זו אנו מכריזים ואומרים, שהכל נהיה בדברו של הקב"ה! "אין עוד מלבדו", הוא לבדו עשה, עושה ויעשה לכל המעשים!

רגיל היה האדמו"ר מלכויטש לומר, כי **כאשר שורים דינים על איש מישראל, עצתו לברך "שהכל נהיה בדברו" על איזה מאכל או משקה, ויומתקו הדינים.** (קונטרס מעשה אבות)

כוחה של ברכת שהכל

אחד מגדוליה וחשוביה של העיר תוניס הלך עם שניים מתלמידיו, לפתע הגיע למולם שודד ערבי גיבור וחזק, כשהוא חוסם את דרכם ומאיים בכל תוקף לרצוח את הרב. מיד ניסו שני התלמידים לגונן על רבם הנערץ מידי הערבי המתפרע, והם ניסו לשדלו ולדבר על ליבו שיסיר מחשבתו הרעה. אך הוא בשלו, רוצה הוא בכל מחיר לרצוח את הרב, ואם יפריעו לו התלמידים בדרכו, יהרוג גם אותם. הרב, שראה כי כלתה אליו הרעה, הפציר בתלמידיו להתרחק. בלב דואב ועינים דומעות התרחקו התלמידים, אך צופים היו ממרחק לדעת איך יפול דבר.

בטרם התנפל הערבי על הרב, נתן הוא שהות לרב לבקש את בקשתו האחרונה קודם מותו. הרב ביקש להגיש לו כוס מים, ומיד בהתלהבות קודש החל לברך בקול צלול ומשתפך "ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, שהכל נהיה בדברו"!

עד אשר כילה הרב לשתות מן המים, התרחש נס, ופתאום עבר בדהרה לידם שֵׂיח ערבי, שאף הוא שונא יהודים, אולם למרבה הפלא, משראה את הערבי כשהוא מתכונן למעשהו השפל, זעק לעברו: "את כל היהודים בידך להרוג, אך את רבם השאר בחיים"! משמע זאת הערבי, שחרר מיד את הרב וקם לחפש את שני התלמידים, שבין כך ובין כך נשאו את רגליהם וברחו.

אחר שנפגשו התלמידים עם רבם, שאלוהו, על מה ולמה ביקש כבקשה אחרונה כוס מים? נענה הרב ואמר: האם סבורים אתם שלכוס מים הייתי זקוק? בודאי שלא, אלא זקוק הייתי לברך עוד פעם אחת ברכת "שהכל נהיה בדברו", שכך מקובלנו שעל ידי ברכת שהכל בכוונה ניתן לקרוע גזירות רעות!

סיפר הרבי מקלויזנבורג זיע"א, כי בימי השואה, נסע באחת מרכבות המוות של הנאצים ימח שמם. בכל עת שהותו ברכבת המחניקה, אשר אנשים ממש גוועו בצמא, היה חושב ומהרהר בלבו, כי בבוא הרגע המאושר, ויזכה ללגימה קטנה של מים, בודאי יברך "שהכל" בכוונה גדולה ובהתלהבות עצומה, עד שיזדעזעו השמים!

המשיך הרב וסיפר בצער כבוש: הנה בלגימה הראשונה עוד היה איזה שהוא טעם של 'יידישקייט', טעם יהודי, בברכה. אבל במרוצת הזמן והשיגרה נשכח הכל. **מי עוד יודע לחוש כיום את המשמעות של לגימת מים?** ("מאין יבוא עזרנו")

הגאון הרב שך זצ"ל, בעת חוליו, כאשר חיברו אותו הרופאים לצינורות נוזלים, היה שרוי בצער רב מאוד. הבחין בכך נכדו ושאל אותו, האם כואב לסבא משהו. וענה הרב זצ"ל, כי אכן כואב לו מאוד, שמעתה אינו יכול הוא לאכול ולשתות דרך פיו, ולא יוכל לברך ברכת "שהכל נהיה בדברו"!

כמה עלינו להעריך את הזכות שניתנה לנו, לברך ברכות אלו שוב ושוב!

🕮 ברכת "אשר יצר"

ꕥ

בָּרוּךְ אַתָּה ה', אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה, וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים, חֲלוּלִים חֲלוּלִים. גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ, שֶׁאִם יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם, אוֹ אִם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם, אֵי אֶפְשַׁר לְהִתְקַיֵּם אֲפִלּוּ שָׁעָה אֶחָת. בָּרוּךְ אַתָּה ה', רוֹפֵא כָל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת.

ꕥ

ברכת "אשר יצר" היא ברכת שבח והודיה לבורא עולם על הגוף שנברא בחכמה נפלאה ובלתי נתפסת, ועל פעילותו התקינה, המושגחת ומטופלת בחסדו ובטובו של "רופא כל בשר".

נוהג היה המחנך הדגול החסיד רבי אליהו ראטה זצ"ל לומר ולשנן לבאי ביתו ולתלמידיו: **היודעים אתם מהי ברכת אשר יצר?** ניתוח קשה ומסובך לניקוי הפסולת מהגוף! אך הניתוח נעשה באופן הקל ביותר, ללא הרדמה, ללא כאבים וייסורים, על ידי הרופא הגדול ביותר - ובחינם, ללא כל תשלום!

פקס לבורא עולם

אחד מבני ישיבת מיר לקה בסתימת מעיים חריפה, והרופאים המקומיים לא הצליחו למצוא לו תרופה. הבחור הועבר בדחיפות לוורשה, שם החליטו גדולי הרופאים על ניתוח חירום להצלת חייו. ניתוח באותם ימים, מלפני כמאה שנה, לא היה עניין פשוט כלל וכלל - וישיבת מיר, שעודכנה במצב המדאיג, ערכה תפילות רבות לרפואתו.

כשהסתיים הניתוח בהצלחה, בחסדי שמים, שלח הבחור 'טלגרמה' מבית החולים, ובה שלוש מילים: "ב"ה הניתוח הצליח", והמסר הקצר הזה גרם לפרץ התרגשות בישיבה.

באותו שבוע, בשיחתו השבועית, קם המשגיח, רבי ירוחם ממיר זצ"ל, והרעיש את היכל הישיבה: מדוע איננו מרגישים בכל פעם שהמעיים עובדים כהרגלם את הרגשת ההודאה והכרת הטוב לקב"ה?! הלוא לכאורה, צריכים היינו להודות כמותו, ולשלוח לבורא עולם 'טלגרמה': "הניתוח הצליח... תודה לך, ריבונו של עולם!". (מהספר "לעבדו בלבב שלם")

ברכת "אשר יצר" בכוונה, היא סגולה לבריאות ולרפואה, כפי שכתב איש האלוקים החכם החסיד רבי משה בן מכיר זצ"ל (בספר סדר היום): "יברך אותה בכוונה, ויאמר מילה במילה מתוך הכתוב, **ולא יחלה כל ימיו ולא יצטרך לרופא ולא לרפואתו**"!

אפשר לחזור הביתה

הצדיק בעל הספר "קול אריה" נסע לצאנז כדי להיות במחיצתו של האדמו"ר. לאחר נסיעה של מספר שבועות, הגיע לצאנז בליל שישי. בדיוק כשנכנס לביתו של הרבי, היה הרבי מברך ברכת "אשר יצר", כמו שיהודי צריך לברך - בהתעוררות ובכוונה עצומה.

אמר ה"קול אריה", ברכה זו הותירה בלבי רושם כה גדול והתעוררות כה רבה, עד כי חשתי שאני יכול כבר לחזור הביתה. לולא שהעולם לא יבין מפני מה לא נשארתי לשבת קודש, הייתי חוזר מיד אל ביתי, כי על ידי ראיית ברכת אשר יצר זו קיבלתי התעוררות להודות להשם יתברך ולהידבק בהשם יתברך די והותר. (שיחות התחזקות)

∞ תועלת ומעלת הברכות ∞

המברך מתברך

להבנת תועלת הברכות, ממשיל רבי ישראל נג'ארה משל (בספרו כלי מחזיק ברכה):

משל למלך רם ונישא, המושל בכיפה, ואין מלך דומה אליו ביופיו וגודלו בכל מלכי האדמה. והיה לו בן רך ויחיד, אשר אהבו אהבת נפש, והיה רוצה להעניק לו את כל מכמניו ואוצרותיו מאהבתו אותו. ואולם לא היתה בידו יכולת, מפני שחוק היה חקוק במדינתם, כי אין המלך רשאי לתת מתנה או הטבה לאף אדם, אלא אם כן יהיה האדם ראוי לזה מצד מעשיו הטובים ונאמנותו למלך ולממלכה. והנה אין ספק כי מלך כזה, **עיניו כלות אל בנו ידידו, מתי יעשה פעולה טובה, כדי שיתן לו מתנה מעולה תמורתה, וישמח לבו יותר מבנו בקבלתה**!

כן מלך חי העולמים, בחכמה יסד ארץ וברא את העולם, וחפצו ומאוייו להשפיע מטובו אל ברואיו. ואולם עולמנו, עולם המעשה, מיוסד באופן כזה, שרק מי שמכין את עצמו לקבלת השפע, על ידי מעשיו הטובים, יכול לקבל אותו. כאשר האדם מברך את הקב"ה, בזה הוא מכין את עצמו ככלי לקבלת השפע ממנו, ואכן הקב"ה מריק עליו מברכותיו.

ניתן לדמות זאת לזרם חשמלי, הזורם במעגל סגור. כידוע, בכל כבל חשמלי ישנם שני חוטים היוצרים יחד מעגל חשמלי. לא תיתכן שתהיה זרימה חד צדדית: אם החוט האחד מנותק, בהכרח תיפסק הזרימה מן החוט הנגדי לו. כדי לחדש את הזרם, יש לחבר את החוט, ורק אז תתאפשר זרימה גם בחוט הנגדי.

כשאדם מברך, הוא מחבר את החוט והקשר בינו לבין הבורא, ובכך יוצר מעגל של זרימת שפע וברכה, כשהברכה שהוא מברך לקב"ה, חוזרת אליו מאת ה' ומרעיפה עליו שפע וברכה.

כאשר, בתקופתו של דוד המלך, היו מתים מאה בחורים בכל יום, צפה דוד המלך עליו השלום, שהמוות נגרם על ידי "קֶצֶר" והפסקה בשפע החיים מלמעלה, וההפסקה הזאת באה כתוצאה מ"קֶצֶר" בהתעוררות של עם ישראל אל הקב"ה מלמטה. כדי לחדש את שפע החיים מלמעלה, שיימשך ללא הפסק, זקוקים לפעולות של טובה וברכה מלמטה מצידנו. נדרשים ברכות והודאות לקב"ה מעם קדושו! ברכות אשר יעלו לנחת ולרצון לפניו ויעוררו את שפע החיים עלינו.

*רבנו בחיי (פרשת עקב על הפסוק ואכלת ושבעת וברכת): "...כי הברכות אינן צורך גבוה [הקב"ה], אלא צורך הדיוט [בני אדם], כי כיון שהוא יתברך מקור הברכות, וכל הברכות משתלשלות ממנו... אם כן אם יברכוהו כל היום וכל הלילה מה יתרבה לו בכך, או מה יתנו לו, או מה מידם יקחו! **אין התועלת והריבוי כי אם אלינו**, כי כל המברך על מה שנהנה, הוא מעיד על ההשגחה, שהוא יתעלה הממציא מזון לשפלים כדי שיחיו, ובזכותם התבואה והפירות מתברכים ומתרבים".*

ספר החינוך (מצוה תל): "ידוע הדבר ומפורסם, כי הקב"ה פועל כל הנמצא. וברא את האדם והשליטו על הארץ ועל כל אשר יש בה. וממידותיו ברוך הוא, שהוא

*רב חסד, והוא חפץ בטובת בריותיו, **ורוצה להיותן ראויים וזכאים לקבל טובה מאתו**... ענין הברכה שאנו אומרים לפניו, איננו אלא הזכרה לעורר נפשנו בדברי פינו, כי הוא המברך ומבורך, יכלול כל הטובות. **ומתוך התעוררות הטוב הזה בנפשנו וייחוד מחשבותינו להודות אליו,** שכל הטובות כלולות בו והוא המלך עליהם לשלחם על כל אשר יחפוץ, **אנו זוכים במעשה הטוב הזה להמשיך עלינו מברכתו".***

*הריטב"א (הלכות ברכות פרק א הלכה א): **המברך יבורך, ומושך לכל העולם חן וחסד. ועליו נאמר "גומל נפשו איש חסד".***

*שבולי הלקט (סימן קסו): **"על ידי תפילת חסידיו וברכותיהם, יתרצה ויתרבה טובו למברכיו ומכירי טובו".***

*רבנו דוד אבודרהם (סדר תפילת שחרית של חול עמוד לד): "ואם תאמר מה יועילו לקב"ה ברכותינו? ויש לומר: **אין ברכותינו אלא כדי לזכות בברכותיו,** כאומרם ז"ל (סוטה לח ע"א): "כל המברך מתברך".*

*ספר הקנה (ד"ה ענין יראת המקום): **לכן אתם, בני הגלות, תנו לב לדעת את אלוקיכם ולברכו בכל יום מאה ברכות, כדי שתתברכו מהם. כי על ידי הברכות הללו אנו קיימים וחיים בגלות, לכן שמעו אלי ואל תקלו בהם.***

רבנו יוסף גיקטיליא (שערי אורה): ובעוד שישראל צדיקים, ומברכים בכל יום מאה ברכות כהוגן, הבאר הזאת, מתמלאת ממים חיים ושפע אצילות עליונה, ואז כולם עשירים מלאים כל טוב, שואבים מים חיים כפי צרכם.

מים בששון

בעיר "סאלי" שבמרוקו היה עשיר גדול, שהיה גם עם הארץ גדול, ושמו: ישועה ששפורטס. קנה האיש פרדס מערבי אחד, ובו שתי מעיינות גנים בארות מים חיים זכים ומתוקים. אך לא עברו חודשיים ימים, והמעיינות התייבשו, ונשקפה סכנה לפרדס כולו שייבש.

הצטער האיש, ופנה אל איש האלוקים רבינו חיים בן עטר ה"אור חיים" הקדוש זצ"ל, ושטח לפניו את צערו.

היה זה יום קיץ לוהט, ועל שולחנו של הצדיק נצבו קנקן מים וכוסות. מזג העשיר לעצמו כוס מים והגירה לגרונו בלא ברכה תחילה וסוף.

אמר הצדיק: אכן נודע הדבר! נודעה סיבת התייבשות המעיינות, שכן כתוב (ישעיה יב ג): "ושאבתם מים בששון ממעייני הישועה". "בששון" - ראשי תבות: "**ב**רכות **ש**תים, **ש**הכל **ו**בורא **נ**פשות". או אז יהיו הבארות למעייני הישועה!

הוכיחו הצדיק על שנהנה מן העולם הזה בלא ברכה, ונחשב כמועל בקודשי שמים, וככפוי טובה למקום ברוך הוא. דרש ממנו שיקפיד לברך תחילה וסוף על כל דבר מאכל ומשקה, ויזהיר על כך גם את אחרים. קיבל על עצמו, וכעבור כ"ד שעות שבו המעיינות לנבוע. (הקדמה לאוצר המכתבים ח"ב)

ברכה בתורה ובמצוות

כשם שבזכות ברכות הנהנין התבואה והפירות מתברכים, כך גם בזכות "ברכות התורה" זוכה לברכה בתורתו, שמתחכם בתורה יותר. ובזכות "ברכות המצוות" [כגון: אשר קדשנו במצוותיו וציונו על נטילת ידיים, על נטילת לולב, להדליק נר שבת וכדומה], מצוותיו מתברכות ומשפיעות עליו שפע רוחני גדול יותר. (מטה משה, תלמיד המהרש"ל, בסימן שנ"א)

וכן כתב הרמח"ל (דרך ה'): גם במעשה המצוות תיקנו לנו חכמים ברכות אלה, לחיבובה של המצוה, להודות לו יתברך שרצה בנו ונתן לנו תיקונים גדולים כאלה. **ונמצא על ידי זה מתעלה המעשה יותר, ונעזר בו האדם ממנו יתברך,** כי כן היא המידה, כפי ההתעוררות שמתעוררים בני האדם אליו יתברך, כן יהיה שיעור העזר שייעזרו ממנו, אם מעט ואם הרבה, בכל פועל שיהיה כפי מה שהוא, ובוטח בה' אשריו".

משתמשים בהקדש באמונה

אומרת הגמרא (ברכות לה:): אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה, **וכל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה – מָעַל** [גזל]. ועוד: **כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה, כאילו נהנה מקדשי שמים,** שהרי הפסוק אומר (תהלים כד א): "**לה'** הארץ ומלואה". ואמנם ישנו פסוק נוסף (תהלים קטו טז): "השמים שמים לה', והארץ נתן **לבני אדם**". אלא שבפסוק הראשון מדובר לפני הברכה, שאז הכל שייך לה'. ובפסוק השני מדובר לאחר הברכה, שאז ישנה רשות לבני אדם ליהנות מהעולם. אמר רבי חנינא: **כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה, כאילו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל.** ועוד: "חבר הוא לאיש משחית" - **חבר הוא לירבעם בן נבט שהשחית את ישראל לאביהם שבשמים.**

כדי להבין את הדברים החמורים שאומרת הגמרא כלפי מי שנהנה מן העולם הזה מבלי לברך, **נתאר לעצמנו דוגמא זו:** סכום כסף גדול הוקדש על ידי נדיב טוב לב למען עזרה ליתומים ואלמנות. הוא נתן חלק מן הסכום בידיו של אדם מסויים, כדי שיקנה בזה מצרכי מזון. אילו יקח אותו אדם את הכסף וישתמש בו לצרכיו הפרטיים, ואפילו יהיה זה סכום חלקי מן הכסף, בודאי שזו מעילה, והרי הוא גוזל, הן את הנדיב שייעד סכום זה למטרה זו דווקא, והן את היתומים והאלמנות שהסכום מיועד עבורם.

כך, העולם כולו נברא בידי בורא עולם למטרה מסויימת, שהיא גילוי כבוד ה' על ידי ברואיו, ובזה יתן וירעיף ה' שכר טוב ליראיו [וכמובן שהדברים בזה ארוכים ועמוקים ביותר]. כמו שנאמר (ישעיה מג ז): "כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו יְצַרְתִּיו אַף עֲשִׂיתִיו". **העולם כולו הוא "הקדש" למען מטרה זו.** ועם ישראל הוא העם המיוחד אשר בידיו במיוחד הפקיד ה' תפקיד זה, ובו בחר לגלות את כבודו ביתר שאת, כמו שנאמר (שם כא): "עַם זוּ יָצַרְתִּי לִי תְּהִלָּתִי יְסַפֵּרוּ". על ידי הברכות אכן אנו מגלים את כבוד ה' בכל פעולותינו, צרכינו והנאותינו.

מרן החיד"א רמז זאת במילה "**בראשית**": **ב**קול **רם** אברך **ש**מו **י**תברך **ת**מיד. לומר לנו שהברכות שאנו מברכים כהוגן למעשה ממלאות תפקיד נכבד בהגשמת ייעודו של העולם.

וכן מובא בספר יצירה, שה' יתברך האציל את כ"ב אותיות התורה להיות אבני הבנין של כל העולמות ואת כל אשר בהם. ומובא בהקדמת הזוהר (דף ג ע"א): כי לאחר שנכנסו כל האותיות וביקשו מה' שהתורה תתחיל בהן, "נִכְנְסָה הָאוֹת ב'. אָמְרָה לוֹ: רִבּוֹן הָעוֹלָם, נוֹחַ לְפָנֶיךָ לִבְרֹא בִּי אֶת הָעוֹלָם, **שֶׁבִּי**

מְבָרְכִים אוֹתְךָ לְמַעְלָה וּלְמַטָּה. אָמַר לָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: **הֲרֵי וַדַּאי שֶׁבְּךָ אֶבְרָא אֶת הָעוֹלָם, וְאַתְּ תִּהְיִי הָרִאשׁוֹנָה לְבָרֵא אֶת הָעוֹלָם"!**

אולם הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה, הריהו לוקח מן ההקדש, שלא לצורך המטרה המבוקשת. וממילא כאילו גוזל את הקב"ה, אשר לו הארץ ומלואה, והוא נתן לנו אותה רק על מנת שנברך ונכיר את הבורא. וכן גוזל הוא את "כנסת ישראל" כי מתמעט מהשפע שרוצה ה' להעניק לעם קודשו.

לברך = לחיות

אמרו חז"ל: "רשע בחייו חשוב כמת, מפני שרואה חמה זורחת ואינו מברך "יוצר אור", שוקעת ואינו מברך "מעריב ערבים", אוכל ושותה ואינו מברך עליהם. אבל הצדיקים, מברכים על כל דבר ודבר שאוכלים ושותים, שרואים ושומעים". (תנחומא וזאת הברכה סימן ז)

חיים ללא ברכות, הם חיים "מתים". אדם המתהלך לו בעולם הזה, ואינו מקשר את מה שרואות עיניו, שומעות אוזניו וחשים חושיו - אל הבורא יתברך, חייו הינם ריקים ודלים. לעומתו, האדם שמתהלך בעולם מתוך התבוננות בבורא, מתוך רצון להתקשר אליו בכל פעולותיו והנאותיו - חייו הם חיים אמיתיים, בעלי משמעות, כמו שנאמר (דברים ד ד): **"וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּה' אֱלֹהֵיכֶם – חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם"!**

אומר המדרש: "מָוֶת וְחַיִּים בְּיַד לָשׁוֹן, וְאֹהֲבֶיהָ יֹאכַל פִּרְיָהּ" (משלי יח כא) - אָמַר רַבִּי חָיָא בַּר אַבָּא: כַּלְכָּלָה שֶׁל תְּאֵנִים לְפָנָיו, **אִם אָכַל מִמֶּנָּה, עַד שֶׁלֹּא בֵּרַךְ – מָוֶת בְּיַד לָשׁוֹן; בֵּרַךְ וְאַחַר כָּךְ אָכַל – חַיִּים בְּיַד לָשׁוֹן".**

תיקון ניצוצות הקדושה

אומר רבנו האר"י ז"ל, **שהמאכלים מעורבים הרבה בטוב ורע,** והרע שבמאכל מושך את האדם לחטוא בכוח המאכל, ומושך אותו לפרוק עול, **ועל ידי הברכה בכוונה, נכנע הרע שבמאכל, והכח שבמאכל מטהו לטוב,** ועל ידי זה הוא מתקן גם את המאכל ומביאו לתכליתו הטוב.

וכך כתב הרבי הקדוש רבי מיכל מזלאטשוב: "כשאינו מברך כראוי, המאכל מטמטם את ליבו, ומשכח עבודת השם יתברך ומחטיאו חס ושלום".

*אומר הרמח"ל (ספר דרך ה'. בעניין ברכות הנהנין): "גם קודם שישתמש האדם מן העולם, יזכיר שמו יתברך עליו ויברכהו, ויתכוון שממנו יתברך בא לו הטוב ההוא, ויתכוון באמיתת הטוב ההוא, שאינו ענין גופני והנאה חומרית בלבד, אלא שבאמת הוא ענין מוכן ממנו יתברך למה שיוצא ממנו תועלת לטוב האמיתי. ובהקדים הענין הזה למעשה, **ישאר המעשה ההוא** [האכילה או השתיה] **כולו לצד הטוב ולא לצד הרע, ויתקן בו האדם ויתעלה ולא יתקלקל ויושפל".***

חידוש שלא היה מעולם!

הרב הצדיק רבי אברהם חיים לוין זצ"ל, המכונה "המלאך", פעם בעת סעודה שלישית פנה לתלמידיו בהתלהבות ואמר להם, כי חפץ הוא להראות להם דבר פלא וחידוש

עצום, אשר לא היה ולא יהיה כמותו לעולם! והאריך בתיאור גודל החידוש. בתוך כך, הוציא מאמתחתו תפוח ואמר להם, כי תפוח זה הוא חידוש גדול, כי לא היה מעולם פרי המורכב מניצוצות וכוחות כפי שנמצא בתפוח זה! והפטיר ברתחה של קדושה: שערו בנפשכם, שיבוא עתה אדם, ויכניס את התפוח אל פיו בלא ברכה, או על ידי ברכה חטופה. הלוא הוא מאבדו לנצח נצחים!!

שיבולת חיטים אומרת: "ממעמקים קראתיך ה'"

הרבנית מבעלזא ע"ה, אשת הרב "השר שלום", ראתה פעם את אחד מבני המשפחה שבירך ברכת "בורא מיני מזונות" בשפה רפה וחטופה. פנתה אליו ואמרה לו: עשה נא חשבון, מה עבר על גרגירי החיטה הנמצאים בתוך העוגה אשר אכלת, כמה הרפתקאות עברו עליהם עד אשר הגיעו אל פיך. מאז אשר עמדו גרגירי החיטים, צפונים בתוך השבולים הזקופות, נעו הן בשדה מצד אל צד ונשאו תפילה חרישית לפני רבון העולמים שיזכו לפרוח ולצמוח כראוי, שלא יחסר להם ממימי הגשמים ושלא ישטפום המים הזדונים, שלא יחסרו מחום השמש הנעימה ושלא יתייבשו ממכת השרב. רבונו של עולם, פקח נא עיניך והשגח על חיטיך שלא יכמשו ושלא ינבלו ושלא יקצצום קודם זמנם. והקב"ה ברחמיו שלח את מלאכו להשגיח עליהם ולומר להם גדל. ואכן גדלה החיטה והצמיחה והנה היא צופה בשמחה אל עת הקציר אשר הגיע, מודה היא לבוראה שהיטיב עמה עד הנה, ושוב נושאת היא תפילה לפניו: אנא ה', שמרני והצילני שלא ישכחוני בעת הלקט, ושלא אובד אחר הרחיים. וכאשר זרו וטחנו את גרגרי החיטה לא חדלו הגרגירים מלבקש ולהפציר לפני הקב"ה שלא ינזקו, שיצא מהן קמח נאה ומשובח שלא יתקלקל ושלא יתליע. כך המשיכו החיטים להפציר ולהתחנן בכל גלגוליהם ובכל שלבי עיבודם, ובקשה עיקרית להם מיוצרם ובוראם: אנא ממך בוראנו ויוצרנו, אשר גידלתנו ושמרת אותנו וזיכיתנו להגיע עד הלום, **אנא זכנו להגיע אל שולחנו של יהודי, אשר יקדש אותנו באכילתו, ויתן טעם ותכלית אל צמיחתנו, למען יתברך שמך הגדול על ידינו, כי זה כל תכלית יצירתנו, לעשות נחת רוח לבוראנו!**

והפטירה הרבנית ע"ה: "האם כך ראוי להתייחס אל תחנוני החיטה? האין תפילותיה שוות בעיניך? האין הן משכנעות אותך לברך עליהם ברכה בכוונה הראויה כדת וכהלכה"?! (המברך יתברך)

*כתב בספר "מאור ושמש" (פרשת משפטים): **"הנה בכל מיני דומם, צומח וחי שבעולם, יש בהם ניצוצות הקדושות, שצריכים אנחנו בני ישראל להעלות אותם לשרשם.** וכשאדם אוכל או לובש איזה מלבוש לעבודת ה' יתברך, כדי לקיים נפשו לעבודתו יתברך שמו, אזי יש עלייה לאותו ניצוץ הקדוש שיש בו. **ועיקר במה שמעלה הניצוצין הוא הברכה שמברך על האכילה והשתיה בקדושה, אז על ידי הברכה ההיא מעלה הדבר ההוא למעלה לשורשו...** נמצא כשמברך האדם בקדושה על אכילתו ושתייתו, אז קונה הדבר ההוא כאילו בראו, וממילא כשאוכל בקדושה אזי הוא לו לרפואה לכל מיחושיו, וממילא על ידי ברכות גורם עוד שפע, שישפיע הקב"ה עוד מזון לעולם, וממשיך השפע על כנסת ישראל לבדו"...*

המדע מתחיל לגלות את כח החיים שבברכות

איננו צריכים ראיות לדברי חז"ל הקדושים, אשר הצביעו ואמרו, כי הברכות שאנו מברכים משפיעים על המאכלים ומתקנים אותם. אולם מענין להביא בהקשר לכך, את

אשר הובא בספר "המהפך" (חלק א עמוד 82), על גילוי המדע בעניין היכולת המופלאה של הדיבור שלנו להשפיע אפילו על דוממים!

החוקר היפני ד"ר מַאסְרוּ אֶמוֹטוֹ הוכיח באמצעות בדיקה מיקרוסקופית, כי מים הנמצאים במקום בו נאמרים דברים חיוביים או שליליים, מושפעים פיזית מאיכות הדיבור. וכפי שמוכח מבדיקתם במיקרוסקופ בעל עוצמת הגדלה רבה. [וכך מתבצעת הבדיקה: 1. מציבים כוס ובה מים טהורים, שנשאבו ממעיין או מנהר, והנוכחים מדברים דיבורים חיוביים או שליליים. 2. מטפטפים 0.5 סמ"ק לצלוחית מבחנה ומקפיאים אותה בטמפרטורה של מינוס 25 מעלות במשך 3 שעות. 3. מוציאים את המים שהוקפאו מהמקפיא ובוחנים אותה במיקרוסקופ המגדיל פי 200 עד 500 פעם, בחדר שהטמפרטורה בו מינוס 5 מעלות]. **תוצאות המחקר היו מדהימות**: מתברר שאם הדיבורים היו חיוביים, כגון מילים של מחמאות, שבח וקרבה, מתקבלות צורות קריסטל נפלאות. ואם הדיבורים היו שליליים, של בזיון, קללות וכעס, התקבלו צורות מכוערות [וכאן מובאים בספר צילומי הטיפות, אלו מול אלו].

עוד מובא שם: תומר רביאב, סטודנט לכימיה באוניברסיטת בר אילן, השתתף בהרצאת המחבר [הרב זמיר כהן שליט"א] אודות כח הדיבור, והחליט לערוך ניסוי משלו. הנה תיאורו: "לקחתי שלוש צלחות, ובכל אחת הנחתי פולי שעועית על מצע של צמר גפן. השקיתי כל צלחת במשך שבועיים, אך באופן שונה: את הצלחת הראשונה השקיתי במי ברז רגילים, ללא שום דיבור או מחשבה מיוחדת. את הצלחת השנייה השקיתי בליווי דיבורים שליליים. את הצלחת השלישית השקיתי תוך כדי אמירת מזמורי תהילים ומחשבות של הודיה לקב"ה על המים בעולמינו, או לאחר ברכת "שהכל נהיה בדברו". לאחר שבועיים ראיתי הבדלים משמעותיים מאוד בין הצלחות השונות".

וכאן מובאים צילומי הצלחות, כשבראשונה ישנה צמיחה מעטה, בשניה אין צמיחה, ובשלישית, שלוותה בברכות ומחשבות של הודיה לה', היתה צמיחה יפה במיוחד!

רבים שניסו אף הם לעשות כך, העידו על תוצאות דומות! [כך אמר לי הרב זמיר כהן שליט"א]

מפתחות לאוצר של יראת שמים

אילו נשמע אדם הפונה אל רעהו בבקשה מסויימת, ומקדים ואומר לו: "ראה ידידי, מה כבר אני מבקש ממך?", אנו מבינים כמובן, שהוא הולך לבקש מחברו דבר קטן בלבד. לא יתכן שימשיך ויאמר לו: "אני מבקש ממך רק מיליון דולר"...

והנה, אומרת התורה התורה הקדושה (דברים י יב): "**וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל, מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ**; כִּי אִם לְיִרְאָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ, לָלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ, וְלַעֲבֹד אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ, לִשְׁמֹר אֶת מִצְוֹת ה' וְאֶת חֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם - לְטוֹב לָךְ".

והשאלה נשאלת: הלוא רשימת הבקשות שמבקש כאן מאיתנו הקב"ה - כה גדולה היא, וכה קשה. ובראש ובראשונה מבקש הוא מאתנו "ליראה את ה' אלוקיך". אם כן איך יתכן שבקשה כזו פותחת במילים "מה ה' אלוקיך שואל מעמך?", וכי יראת שמים זהו דבר קטן? ובלשון הגמרא (ברכות לג ב): "אטו יראת שמים מילתא זוטרתא היא"?

אלא, אומר הבן איש חי [מלבד מתשובות נוספות שנאמרו בגמרא ועוד], כי על הפסוק "מה ה' אלוקיך שואל מעמך", הסמיכו חז"ל את התקנה לברך מאה ברכות בכל יום [אל תקרא

"**מה** ה' אלוקיך שואל מעמך" כי אם "**מאה**" (מנחות מג ע"ב וברש"י). **ותקנה זו היא עצה קלה** וטובה, שבאמצעותה יוכל האדם להגיע ליראת שמים! וזו לשונו (בן יהוידע מנחות מג): "כי הנזהר במאה ברכות בכל יום **בוודאי יהיה בעל יראה בנקל**, כי יתקדש על ידי המאה ברכות... ואם כן, לאיש זה - היראה היא 'מילתא זוטרתא'", כדבר קטן וקל, כלומר האדם המברך מאה ברכות בכל יום כהוגן, מילה במילה ובכוונה, **נפתח לו שער פתוח לרווחה, ובקל יכול להגיע ליראת ה'**!

ואומר על כך בליקוטי מוהר"ן (ח"ב סימן פו), כי בפסוק נאמר: "מקוצר רוח ומעבודה קשה". **מתי עבודת השם היא קשה? כאשר ישנו קוצר רוח** וחוסר יישוב הדעת, והאדם אינו שם לב לברכות שהוא מוציא מפיו. אבל על ידי שאדם מתיישב בדעתו, ושם לב לברכות שהוא מברך, אזי עבודת השם כבר איננה קשה, **על ידי ברכות הנהנין בשפה ברורה ובנעימה, באמונה ובתמימות, אין צריכים לעבודות קשות, כי אפשר להתקרב להשם יתברך על ידי סעודה כפשוטו!** (והמברך יתברך נה)

המפתח של אברהם אבינו

אברהם אבינו - היה ראש וראשון להפצת האמונה בעולם. וכיצד עשה זאת? הנה, אף הוא השתמש באותה עצה של ברכות הנהנין! כמו שאמרו חז"ל (סוטה י ע"א): "ויטע אשל בבאר שבע" - אמר ריש לקיש: מלמד **שעשה פרדס, ונטע בו כל מיני מגדים,** "ויקרא שם בשם ה' אל עולם", אל תקרא 'ויקרא', אלא 'ויקריא', **מלמד שהקריא אברהם אבינו לשמו של הקדוש ברוך הוא בפה כל עובר ושב. כיצד? לאחר שאכלו ושתו, עמדו לברכו. אמר להם: וכי משלי אכלתם?! משל אלוקי עולם אכלתם! הודו ושבחו וברכו למי שאמר והיה העולם!** וכך הכניס רבים תחת כנפי השכינה.

וכל העולמות העליונים יקבלו שפע ואור גדול

מה נעימים ומה יקרים הם דברי הספר "שולחן הטהור" (לרבי אהרון ראטה זצ"ל. הדברים נכתבו בלשון ארמית והועתקו ללשון הקודש):

אחי, פקח עיניך וראה דברי אלקים חיים, מה שאבאר בסיעתא דשמיא על פי דברי רבותינו הקדושים, אשר היו נהירים להם שבילי הרקיע, וכל סוד לא נסתר מהם.

דע**, כי בשעה שנשמת האדם צריכה לצאת לאויר העולם, בא אליה המלאך גבריאל ואומר לה: את הנך בת המלך הקדושה, עליך לדעת שתצטרכי לצאת מהעולם העליון ולרדת אל העולם השפל, לעסוק שם בתיקוני המלך ולתקן את המדרגות העליונות התלויות בך. וזו היא פעולתך ועבודתך בעולם אשר את הולכת אליו. והנה עליך לדעת שתעמדי שם לפני כמה וכמה נסיונות, ותתחברי שם עם כמה ניצוצי אש רעים שיסובבוך מכל צד. האחד הוא הגוף הרע, והשני הוא היצר הרע וחיילותיו הממלאים את כל חלל העולם, והם יסובבו אותך ויפתו אותך לסור מדרך הקודש ולהידבק בתאוות טינופת העולם השפל. ותסתכני עד מאוד שלא תפלי חס ושלום ברשתם. **לכן אמסור לך, בשליחות אדון העולם, מאה מרגליות קדושות, שהן מאה ברכות עליונות**, אשר כל חפציך לא ישוו בה. **והנני להודיעך, בת המלך, שאם תזהרי במאה הברכות הקדושות לברך ולומר אותם כראוי בכוונה ובהתעוררות הלב, בפחד וביראה מאדונך, הרי תקבלי שכר טוב ושמחה רבה וברכות

__ואורות לרוב__, מה שאי אפשר לפרט בפה, וכל זה שמור לך בשכר הברכות הקדושות. __ועליך לדעת שאלו הברכות יפתחו לך מאה אורות ואוצרות עליונות, וכל העולמות הקדושים העליונים כולם יקבלו שפע ואור גדול מאותן ברכות__, כשיהיו נאמרים כראוי. ואזי כולם ישתדלו בשבילך, ויסייעו אותך להתקרב לעבודת אבינו שבשמים. וגם הגוף שתתחברי אליו יזדכך בזיכוך גדול, וכאשר יזדכך גופך באור הקדוש של הברכות, אז יכנע היצר הרע ויעזוב מלפתות אותך עוד לרדוף אחר תאוות זרות, ותתקדשי ותטהרי מכל הצדדים. וכאשר יגיע זמנך לשוב אל אדונך יהיה עליך לתת דין וחשבון על כל ברכה וברכה איך יצאה מפיך ואיך נפרדה ממך, אם בהתעוררות נשמתך ורוחך לכוון בה דעתך ולבך. ובזה יוצאת הבת הקדושה לזה העולם השפל, לעבוד את עבודתה ולתקן התיקונים של אדון העולם.

בלבבי משכן אבנה

מובא בספר "שם משמואל" (פרשת עקב. הובא בקובץ באר יוחנן), כי מאה הברכות הן כנגד מאה כוחות טומאה שיש ליצר הרע [כמנין האותיות הבלתי טובות של שמו - **ס"מ**. ס=60 מ=40. ואילו האותיות א"ל הן האותיות הטובות. ולעתיד לבוא ישחט הקב"ה את היצר הרע, דהיינו יפריד בין האותיות הבלתי טובות לאותיות הטובות, אשר יצטרפו ויכללו בקדושה]. כוחות אלו נדבקים באדם וחונים על מפתחות ליבו, אוטמים וחוסמים את הלב ומסתירים ממנו את השגחתו ומציאותו של הבורא. **"ועל ידי שתיקנו לומר מאה ברכות, מסיר ההעלמות וההסתרות של היצר הרע,** ומשיג האמונה ביחודו של עולם, ובכל ברכה וברכה הוא המשכה מיוחדת של אמונת ה' ואחדותו יתברך שמו, להכיר שהכל מאתו יתברך, והוא מלך העולם, היה הווה ויהיה, תקיף ובעל היכולת ובעל הכוחות כולם, עילת כל העילות וסיבת כל הסיבות".

ובמשכן היו מאה אדנים, שהם מאה יסודות של קדושה. **"נמצא האומר בכל יום מאה ברכות, כאילו פרש האוהל מועד ותקעו על מאה אדנים. ומתברך במאה מיני ברכות ממאה שערים הפנימיים"...**

מהות אחרת

אברך אחד היה במצב מבולבל מאוד ולא היה מיושב כלל. פעם אחת התעורר בנפשו בענין ברכות הנהנין ולקח את עצמו לעבודה זו, לברך בכוונה ובמתינות כראוי. ולא היו ימים מועטים עד שהתהפך לאיש אחר לגמרי לבלי היכר, והתעלה בתורה ובעבודה ובכל ענייניו ומהותו. (באר יוחנן עמוד 24)

דברי הזוהר הקדוש

להלן תרגום מדבריו המופלאים של הזוהר הקדוש (תחילת פרשת עקב דף ער ע"ב) בגודל חשיבותן ועוצמתן של הברכות, והרושם הגדול שהן עושות בשמים:

"וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ". מצוה לאדם לברך את הקדוש ברוך הוא על כל מה שאוכל ושותה ונהנה בעולם הזה. **ואם לא ברך, נקרא גזלן. וישים רצונו לכוון בברכות,** כדי שיתברכו הוא ובניו. **ומי שמברך את הקדוש ברוך הוא – מתברך,** ולוקח חלקו מאותן הברכות, שנאמר (שמות כ): "בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת שְׁמִי אָבֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ". ואותה ברכה באה ושורה על ראשו, ומשם מתפשטת בכל העולם. והברכות מתעטרות בשדה התפוחים הקדושים **ואומרות ומכריזות: זהו הדורון ששלח פלוני לקדוש ברוך הוא...** וכשעולות אותן הברכות מלמטה, אין פתח ופתח למעלה, ואין ממונה

למעלה שלא פותח את כל אותם הפתחים. **ומכריזים ואומרים בכל אותם הרקיעים: זהו דורון של המלך ששלח פלוני, זהו דורון בקיום כראוי. ומי הוא? הברכה שהשיבו עליה אמן. שכל ברכה שהשיבו עליה אמן, זוהי בקיום כראוי לה.** וכל שכן אם היא ברכה שרבים מברכים אותה ומעטרים אותה בעטרות קדושות בסוד של אמן.... והקדוש ברוך הוא מתרצה בהם, באותם שמברכים אותו... ועל הסוד הזה כתוב (שמואל א כ): **"כִּי מְכַבְּדַי אֲכַבֵּד" – אלה אותם שמברכים את הקדוש ברוך הוא. "וּבֹזַי יֵקָלּוּ" – אלה אותם שלא מברכים את הקדוש ברוך הוא, ומונעים ברכה מפיהם.** סוד הסודות לאותם שיודעים חכמת רבונם, לדעת את סוד הברכות במצוות התורה ובכל ההנאות והכסופים של העולם הזה, להוריק ברכות מלמעלה למטה".

כה תברכו

הזכות לברך

התבונן נא וראה, עוצם הזכות והמעלה אשר נתן לך ה' יתברך, כי בעת אשר אתה אוכל ונהנה מן העולם, אתה מגדל כבודו יתברך וממליכו, ושמו הגדול מתברך על ידך, ואתה מעלה שעשועים למעלה, כביכול. והנך מתעלה ומעלה ומתקן את המאכל והתלויים בו, ועל ידי זה אתה מכשיר את עצמך להיות מן הזוכים ליהנות מזיו שכינתו, להללו ולשבחו גם בעולם הבא הצפון לצדיקים. (המברך יתברך)

כתב החיד"א *(ריח חיים דרוש א): "כבר נודע שמרוב ענוותנותו יתברך,* ***נתן לנו רשות לשרתו ולברך שמו יתברך ויתעלה*** *לעד, וכבר נודע מה שפירש הרב מהרימ"ט בפסוק "כי טוב חסדך מחיים - שפתי ישבחונך" (תהלים סג ד),* ***כי החסד אשר הגדיל לעשות הוא יתברך לתת לנו רשות לשבחו, הוא גדול יותר מהחיים שנותן לנו! ...כי כל השרים אשר ממונים על כל דבר דומם צומח וחי, כולם אומרים שירה לפניו יתברך, כמובא בפרק שירה, ולא מצינו בהם אחד שהוא מברך ברכה בשם ומלכות כישראל. אך דווקא ישראל מברכים ברכה שלימה, וזו היא מעלתם וחשיבותם להפליא".*

שווה לחיות!

למהרי"ל דיסקין זצ"ל נודע על אלמנה צדקנית, שחלתה ונעשתה משותקת. שכר הרב אשה שתרחץ אותה כל יום ותטפל בה, ומביתו נשלחו ארוחות עבורה כל יום. כשהגיע אחד החגים, בא הרב לבקרה, והאלמנה בקשה ממנו לברך אותה שתזכה לאריכות ימים. היא הסבירה את סיבת בקשתה זו, למרות מצבה הקשה: במצבה אסור לה לברך, כי גופה אינו נקי. אך כאשר האשה המטפלת רוחצת אותה, ואז גופה נקי ויכולה למשך זמן מסוים לברך ברכה, **האם לא כדאי לחיות יום שלם במצב כזה, כדי לזכות לברך לפני רבונו של עולם!!** (השרף מבריסק. הובא בהגדה "מעשה רב")

וממשיך החיד"א שם: "אחר שידענו מעט מזעיר מחסדיו של הבורא יתברך אשר נתן לנו רשות לברכו, כמה חרוד יחרד האיש הירא על כמה ברכות בלא כוונה ובבלי דעת. אוי לאותה בושה. ומעשה באחד שבא בחלום לומר שי"ב חודש ראשונים שנפטר היה סובל עונשים קשים בגיהנום על שהיה מברך הברכות בלי כוונה. ומה יתאונן אדם חי, אם לא יכוון בברכותיו, שבמקום תועלת גדולה להינצל על ידם מהתוכחות, יענש על שלא כיוון".

*כתב רבנו בחיי (כד הקמח ערך ברכה ע"ט): "יש על האדם חובה עצומה להיזהר בברכות... **וכל הזהיר בהן, הרי זה מופת על אמונתו הטובה ועל זכות לבו. וגם מעיד על עצמו שיש ליהדותו שורש ועיקר והוא חסיד וירא חטא**".*

הקרונות

כך אמר הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל: אדם יהודי שחי כשבעים-שמונים שנה יכול להגיע בימי חייו בערך ל- 2,500,000 ברכות! לכאורה כאשר מגיע יהודי כזה לבית דין של מעלה, מגיעים לקראתו קרונות ענקיים - בקרונות מצטופפות זו ליד זו כל מיליוני הברכות שאמר בימי חייו. כמה יכולות לזכות הן בדין! כמה יכולות הן לעזור ליהודי הניצב בפני בית דין של מעלה! אבל לפני כן הם עוברים דרך "חדר מיון". כאשר מתחילים להוציא את הברכות מן הקרונות ולעמוד על טיבן, מתברר שרבות רבות מהן אינן יכולות להועיל! כל אלו שנאמרו בחצי פה, במהירות רבה, ללא כוונה, ללא מחשבה, ללא תחושת הודיה, כל אלו שספק נאמרו ספק לא נאמרו, שהתעסקו בדברים אחרים בשעת אמירתן - כל הברכות הללו נצבות מבוישות. כאשר בוררים את הברכות שנאמרו בכוונה הראויה, בשמחה ובדבקות בה', מוצאים רק כמה מאות ברכות.

"בשביל כמות כזו של ברכות", אמר הרב זצ"ל, "לא היה צורך בקרונות. די היה בכמה שקיות נילון"...

בהיותינו כאן, בעולם העשייה, אנו יכולים לדאוג לכך שיהיה צורך אכן בקרונות, ושתכולתם כולה תהיה משובחת! (טובך יביעו)

*עלי שור (ח"ב עמוד שיד): הגע בעצמך, מאה ברכות ביום הן 36,500 ברכות בשנה, **ואין לשער רוב התועלת שיכולים בני אדם לקבל אם אינם זורקים ברכה מהפה**. ומה רב ההפסד אם מברכים כה הרבה ברכות בלי שימת לב. הלוא כמה יראת שמים מפסידים וכמה שמות קדושים אומרים בלי כוונה! מאה ברכות ביום היא עבודה רבה מאד, כשרוצים להגיד אותן בהתבוננות, ולא כל אחד מסוגל. **אך אפילו אם אומרים עשר ברכות בהתבוננות, אין לשער כמה ברכה ממשיך אדם על עצמו ועל העולם על ידן**, הרי המברך יתברך!*

אמירת הברכה כראוי

הגאון הרב יהודה צדקה זצ"ל, בימי עשרת ימי תשובה, נשא דברי התעוררות בישיבה הגדולה "פורת יוסף" בעיר העתיקה. הוא דיבר בענין "איזו קבלה" שצריכים להתחזק במשך השנה, ושהיא תעמוד לזכות לצאת זכאים ביום הדין. הרב זצ"ל דיבר שעה ארוכה להתחזק בברכות, וזה היה תוכן דבריו:

לפני שאנו מתחילים לכוון בברכות, **צריכים אנו שתהא לפני כן ברכה** [דהיינו להגות טוב את הברכה], **ואחר כך לכוון.** וכיצד תהיה הברכה? על ידי שאנו נחלק אותה לשלושה חלקים. כיצד? "ברוך אתה ה'" - חלק אחד. "אלוקינו מלך העולם" - חלק שני, "המוציא לחם מן הארץ" [או שאר ברכות] - חלק שלישי. ואז יש לנו ברכה, ואחר כך, כלומר, אחרי כמה חודשים שכבר התרגלנו לברך כך, נתחיל לאט לאט גם לכוון בברכות. אבל העיקר שקודם תהא ברכה!!

חז"ל הקדושים הזהירונו (ברכות מז ע"א): **"לא יזרוק ברכה מפיו"**! ופירש רש"י: **שלא יברך במהירות, שדומה עליו כמשא**.

בקול רם אברך שמו יתברך תמיד!

האדמו"ר מגור, בעל "בית ישראל", ישב עם אחד מחסידיו, והגיש לפניו כוס תה, כשהוא ממתין לשמוע ברכה. הלה היה כנראה רגיל לברך בשקט, ומלמל את הברכה לעצמו. פני הרב החווירו... והוא קרא אליו בתוכחה: "הרי תלמיד חכם אתה! וכי כך אומרים ברכה?!" מאותו יום חל באיש שינוי, והחל להיות זהיר מאוד באמירת הברכות. כיום איש זה מחנך כבר את נכדיו - לברך בקול! (מתוך "בית ישראל ברכו את ה'", הובא ב"מאין יבוא עזרנו")

*אומר השל"ה הקדוש (ענייני ספר תורה): "ילמד אדם לבני ביתו שיאמרו כל הברכות בכל יום **בקול רם**, הן ברכות המצוות, הן ברכות הנהנין. שהקול מביא לידי כוונה. ועוד, שהשומעים, כשישמעו הזכרת ה', יענו "ברוך הוא וברוך שמו", וגם יענו: "אמן". נמצא הם זוכים ומזכים, ומצוה גוררת מצוה".*

ברכה בכוונה

[עצה טובה, להשתדל בברכות בכוונה ובשמחה כדלהלן, לפחות 5 ברכות ביום, כפי כוחו].

*בספר **חסידים** (לרבנו משה הכהן בן אחותו של הרא"ש), **אחר שמנה את סדר מאה הברכות**, כתב: "הרי מאה ברכות בכל יום **שחייב אדם לברכם בכוונת הלב, ובישוב הדעת, במחשבה שלימה, ובשפה ברורה**".*

כותב הרב פינקוס זצ"ל: אם אדם עוצר את עצמו לרגע כשכוס משקה בידו, וחושב: ברוך המקום שברא זאת! רבונו של עולם, אם אני לא אשתה, אמות חס ושלום, אני מודה לך על המשקה. אבל **רבונו של עולם, אתה לא רק מביא לי משקה שלא אמות, אלא אתה מביא לי משקה שהוא גם טעים, גם קר ואפילו מוגז... ואת כל זה נתת לי כדי לגרום לי תענוג**! וכי זה מגיע ליז! הרי זה חסד השם! וכך, מתוך מחשבות של הודאה לקב"ה, מתוך הרגשה של "להתענג על השם", מברך: "ברוך אתה השם, אלוקינו מלך העולם, שהכל נהיה בדברו". רגע זה הוא "רגע של דביקות" אשר יכול להביא את האדם לפסגת הקדושה. אדם זה הפך את ה"נגע" ל"ענג", **"להתענג על השם"**! (הגדה של פסח "תפארת שמשון" עמוד רסה)

"הרי לנו מכל האמור שאפשר להתקרב להשם יתברך בקלות על ידי הברכות, **וכל זה על ידי מעט ישוב הדעת**, כאשר לעומת זאת, בחוסר ישוב הדעת מפסידים הכל חס ושלום. וכשזוכים לזה, **אזי כל היום הופך להיות מוצלח בהצלחה רבה ושונה לגמרי**... כאשר ימסר האדם לעבודת ה' הרצויה של ברכת הנהנין, בישוב הדעת ובכוונה, **יזכה שכל אכילתו ושתייתו תהיה בדרך ארץ ובגינון מלכותי כראוי. טעמו וראו כי טוב ה'!**" (המברך יתברך)

ועוד כתב: **כי הרי ההבדל בין מאה ברכות בישוב הדעת לברכות ללא ישוב הדעת הוא זמן מועט בלבד, ולמה לא נקדיש זמן מועט כזה לכבוד ה' יתברך?! למען חיינו ואורך ימינו?!**

סגולה לרפואה שלימה

אל הגאון רבי שלמה זלמן אוירבך זצ"ל הגיע תלמיד חכם, שנחלה לא עלינו, ושאלו כיצד לעורר רחמים על עצמו להתרפא מחוליו. ענה לו הרב: "**אומר לך מה הייתי עושה בעצמי במצב כזה:** הייתי מחזק עצמי באמירת מאה ברכות, שהמילה "ברוך" תהיה כמו שצריך, מילת "אתה" כמו שצריך, וכן אמירת השם כמו שצריך לומר את שם השם. **ואם אצליח בזה, עבורי זה דבר הכי גדול".**

והעיד בספר "מצות מאה ברכות כהלכתה", שבעת שאמר הגאון הרב זצ"ל דברים אלו, נעשו פניו אדומים ובוערים, כאילו זה עתה מזכיר את השם. וידוע שהיו באים להאזין לברכותיו, כברכת המזון ואשר יצר, שהיה מכוון בכוונה עצומה ופניו לוהטות בהזכרת ה'! (נוטרי ברכה עמ' רסח)

חינוך הילדים לברכות

ההקפדה על ברכות הנהנין כראוי, בקול רם, ועניית אמן, היא נכס יקר שעל ההורים להנחיל לילדיהם עוד מקטנותם.

וכה דבריו המרגשים של בעל "יסוד ושורש העבודה":

"מעיד אני על עצמי שנזהרתי מאוד מאוד לחנך בברכות הנהנין ושאר ברכות, *אף שלא היו יכולים עדיין לדבר. וברכתי עמהם בעצמי על איזה אכילה ושתיה* ***ומחינוך זה היה לי תענוג יותר מכל התענוגים שבעולם, שגרמתי בזה נחת רוח ליוצרנו ובוראנו יתברך שמו ויתעלה"!***

"הורים יקרים, מורים, מדריכים, מלמדים ומחנכים בעלי רגש ומבינים! עוצו עצה להתרגל ולהרגיל את צעירי הצאן, תינוקות של בית רבן, אשר אין בהם חטא, ללמדם ולהרגילם בהנהגה קלה מתוקה ובטוחה זו. **כי כן ראוי להניח ברכה בבתי ישראל ולחנך את הבנים והבנות לברך ברכות הנהנין, אשר יצר וברכת המזון וכו' בקול ובכוונה, וכל בני הבית יענו אחריהם אמן...** ועל ידי זה תנוח הברכה בבית זה!

ילדים אשר ביתם זכה לאור באור הברכות, מקבלים משמעות והסתכלות אחרת על החיים. יודעים הם שהנאות החיים הם דרך להתעלות ולהתקדש ולא להיפך חלילה. יודעים הם גם לעצור לפני כל הנאה, ולא לחטוף את הממתק טרם הברכה. לכן אין ספק שהוריהם ירוו מהם הרבה נחת ושמחה של קדושה, וכל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה', ועליהם יעידו ויאמרו: 'אשרי יולדתם', אמן". (המברך יתברך)

קריאת חיבה

בבואנו להיכנס אל שער הברכה, לקיים בפועל את כל הכתוב לחיים, **עלינו לזכור כי בשר ודם אנחנו, ומחומר קורצנו... עלינו להיות נכונים, כי לא ביום ולא ביומיים ישתנה ההרגל לטובה,** כי אם כאשר יחפוץ כל החפץ בחיים ויתחזק בכל פעם מחדש. **ואף כי יפול ויכשל פעמים אין ספור, לא יתייאש חס ושלום**, אלא ישוב להתחדש ולהתחיל שוב ושוב, ללא לאות, ויברך כהוגן ברכותיו בתוקף ועוז, עד שההרגל יהיה נעשה אצלו כטבע מוטבע. והחכם ינהג בערמה לחטוף ככל האפשר, כי מן הנמנע הוא להגיע אל השלימות ביום אחד, **ולכן אף אם נכשל ושכח לכוון בברכה שלפני האוכל, יתחזק בברכה**

שלאחריה; וגם כשימצא את פיו ולשונו ממללים את הברכה כהרגלם מימים ימימה, יעצור בעדם אף באמצע הברכה ויתחדש להמשיך ולברך במתינות ובכוונה מאותה המילה אשר הוא עומד בה. ...וגם כאשר לבנו אטום וחתום, ואין אנו מסוגלים לכוון את פירוש המילות, אף על פי כן נתאמץ לומר מילה במילה, במתינות ולא במרוצה, כי עצם הלשון שטבעו חכמים מקדש ומטהר את האדם. וכאשר תזכו לטעום מנועם הזיו העליון ולהתרגל לדבר נפלא זה, לא תוכלו להבין איך יכולתם לחיות ולהתעלם מדבר יסודי וחיוני זה.

אלו אשר כבר זכו לטעום מהטעם הלזה, מעידים כי התחילו לחיות חיים חדשים לגמרי, אי אפשר לתאר את ההרגשה העילאית הלזו, הרגשה של קדושה והתרוממות אופפת את הבית כולו! החיים מקבלים משמעות אחרת, משמעות נעלה יותר! כל הנאה מזכירה לנו שיש מנהיג לבירה.

אח יקר, אל תעלים עיניך מעוגן ההצלה הנפלא הלזה, מעצת ה', הנותנת חיים למחזיקים בה, חיים בעולם הזה וחיים בעולם הבא, שפע טובה וברכה עד בלי די. אל תחמיץ הזדמנות פז זו, טעמו וראו, כל אחד ואחד, אנשים ונשים וטף, וברכו את השם בקול ובפה מלא. וכשתהיו קבועים בהנהגה מבורכת זו, אזי בלי שום ספק תרגישו התעלות ברוחניות ובגשמיות בעזרת ה'. ועל ידי שתכבדו את ה' מגרונכם, תזכו לכבדו מהונכם, וכמו חלב ודשן תשבע נפשכם, ושפתי רננות יהלל פיכם עדי עד, אמן כן יהי רצון. (המברך יתברך)

ברגעים מספר תחסוך צרה וצוקה מביתך
רגעים אשר יוציאו ממסגר נפשך
כהרף עין תתקרב לה' וסר עוונך
ושפע חיים וברכה תמשיך לך ולזרעך
תלך לבטח ותצליח בכל מעשיך
בעמדך ביישוב הדעת לברך את אלוקיך
כי הוא מיטיב וממלא כל משאלותיך
ולא תחטוף חס ושלום את הברכה להזיק לנפשך
ושננתם לבניך להביא ברכה אל ביתך
וערים וזקנים, נשים וטף - מפיהם ברכותיך
השתא בעגלה תאיר ארץ מכבודך. (המברך יתברך)

כוונה בהזכרת שם ה'

בגמרא (ברכות מ) אמר רבי יוחנן, כל ברכה שאין בה "שם ומלכות" ["ה' אלוקינו - מלך העולם"], אינה ברכה. וכמה הזהירו חז"ל לכוון בברכות ובמיוחד בהזכרת שם ה', שהוא אדון הכל, היה הווה ויהיה. ובהזכרת "אלוקינו" צריך לכוון שהוא אלוק שלנו, תקיף ובעל היכולת ובעל הכוחות כולם. (שלחן ערוך או"ח סימן ה סעיף א)

נאמר בתורה (דברים כח נח): "אִם לֹא תִשְׁמֹר... לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ". ומכלל היראה: שייירא ויזדעזע איבריו בשעה שמזכיר את ה'. ולא יזכיר את שמו הגדול סתם אפילו בשאר לשונות, כי אם בדרך שבח או ברכה שחייב לברך. (שו"ע סימן רטו ס"ד. חיי אדם כלל ה)

"איך לא יראת להוציא שם שמים בלי כוונה"!!

כתב בספר חיי אדם (כלל ה סימן א): כדי להלהיב את לב האנשים לגודל הזהירות בזה, אעתיק מעשה רב: תלמיד חכם גדול אחד התעלף, ושמע בבית דין של מעלה קול רעש גדול, פנו מקום לצדיק אחד שנפטר. וקיבלוהו בכבוד גדול ונתנו לו ספר תורה בזרועו ושאלוהו, קיימת מה שכתוב בזה? אמר כן. קיימת מצות פריה ורביה לא להנאתך אלא לשם שמים? ואמר כן. אמרו: מי מעיד בך? ובאו המלאכים שנבראו מהמצוות אשר עשה עד אין מספר והעידו בו. אחר כך הביאו לפניו ארבעה טורים ושאלוהו, קיימת תורה שבעל פה? אמר כן. ובאו המלאכים והעידו. לאחר מכן שאלוהו: נזהרת מלהוציא שם שמים לבטלה? וידום. חזרו ושאלו, שתק ולא אמר כלום. שאלו אם יש עדות, ופתאום באו גדודים מלאכים לבושים שחורים והעידו. זה אומר, נבראתי ביום פלוני כשהוצאת האזכרות האלו בתפלה בלא כוונה וכו'. ויקרעו בגדיהם כל הבית דין של מעלה, וגם אני קרעתי. ואמרו לו: טיפה סרוחה, איך לא יראת להוציא שם שמים בלי כוונה וכו'. ונגמר דינו, או שילך לגיהנם או שיחזור לבוא בגלגול, ובחר בגיהנם מאשר בגלגול. ואיך לא ישים האדם אל לבו להזכיר ה' ביראה ופחד ובכוונת הלב. ע"כ. (ועיין חזו"ע שבת ה קנח)

חסד גדול עם השכינה

סיפר הגאון רב רבנן רבנו עזרא עטיה בשם המקובל הגדול רבי שאול דוויק זצ"ל: לפני כמאה שנה ערכו אסיפה בבית הכנסת בעיר העתיקה בירושלים, והמשתתפים סיכמו ביניהם שכל מי שמתפלל בבית הכנסת שם, יקבל על עצמו להקפיד לכוון בשם ה' בעמידה: 'אדון הכל היה הווה ויהיה' בשילוב 'הוויה' ו'אדנות', [כמו שמצוי בסידורי הספרדים באותיות קטנות.] וכך היה. אולם במשך הזמן, חשו חלק מהציבור שהדבר קשה להם, והשתמטו והלכו להתפלל במקום אחר. עד אשר לאחר תקופה מסויימת התבטל המנהג לגמרי. לילה אחת ורבי שאול ישן על מיטתו, באו אליו בחלום, ואמרו לו: למה הפסקתם מהדבר הזה?! תדעו שכשהייתם מכוונים, בכל פעם הייתם מעלים את השכינה מבור עמוק עמוק עד הכתר העליון למעלה, וחסד גדול עשיתם עם השכינה, ועכשו אין מנחם לה. ומששמע זאת הרב, אסף שוב את המתפללים וחזרו למנהגם. (הרב בן ציון מוצפי שליט"א)

הבו גודל לאלוקינו!

מספר על עצמו הרה"צ רבי אליהו וינברגר (בעל ספר בן יששכר) אודות מה שאירע עימו בתקופת השואה:

"בחודש מרחשון שנת תש"ג קבלנו צו מאת הצוררים להתאסף בעיר "באניע", ואכן התאספ שם צבור גדול, ביניהם הרבה יראים וחרדים לדבר ה', והתחזקנו מאד לעמוד בנסיונות לא לאכול טריפות. באותה שעה עוד לא היו הצרות כל כך גדולות; משפחותינו, הנשים והילדים, נשארו לעת עתה בבית בשלום.

והנה הגיע יום ההולדת של הצורר 'הארטי', ימח שמו, שהיה המושל בהונגריה מטעם

האס. אס. והיה רשע מרושע ואכזר גדול. לכבוד אירוע זה ריכזו את כולנו בשטח ענק מחוץ לעיר. מצד אחד התרכזו הגויים, בערך 20,000 איש; ומצד שני ריכזו את כל היהודים השבויים, ציבור גדול מאד של כמה אלפים. על בימה גדולה עמד אחד מן השרים הגדולים ונאם נאום לכבודו של אותו רשע, **ובכל פעם שהזכיר את שמו, הוכרחו כולם כרגע לעבור לעמידת דום, להצדיע ולעמוד בדממה מוחלטת.** וזה היה כמה וכמה פעמים באמצע הנאום.

אחרי הנאום, אמרתי לחברי שהיו שם, רבנים, שוחטים ושאר עמך, שקיבלנו מוסר השכל ממעמד זה, איך אנחנו צריכים לכבד את השם הגדול והנורא. וכנראה אנו נענשים עתה על שלא כיבדנו כראוי את השם הקדוש. **בו במקום קבלנו על עצמנו, שמהיום נתחזק ביתר שאת וביתר עוז לכבד את השם הקדוש, ואם יזכנו ה' יתברך להינצל, אז נתאזר ונתאמץ בכל כוחנו על זה, ונעורר גם אחרים על זה.** והשם יתברך עזר, שיצאנו מאפילה לאורה, וזכינו לבנות בתים להשם יתברך ולראות דורות ישרים ונאמנים להשם ולתורתו, ומשתדלים לעורר את כל הנלווים וכל השומעים לנו בענין קדושת השמות הקדושים, ועל זה אנו מתחזקים ומחזקים בכל כוחנו". עד כאן דבריו. ומאז, הוא דרש דרשות על זה, הדפיס מודעות בענין זה והפיץ את ספריו לזיכוי הרבים. ("מאין יבוא עזרנו")

פלא יועץ (אכילה ושתיה): "וחרדה ילבש בבואו לברך את קונו, אשר הזמין מזונו ושאר הנאות, מה מאד צריך לזהר לברך הברכות כתקונן, אות באות, תיבה בתיבה, ומה גם בהזכרת ה', כל עצמותיו יאחזמו רעד, כי את המלך ה' צבאות רם ונשא ישא ברכה, ואם לא יזהר, חס ושלום, את ה' הוא מגדף, ואחר כוונת הלב הן הדברים. לכן צריך להזהר בכל הברכות, ובפרט בברכת הנהנין, וביותר בברכת המזון שהיא מן התורה, לא מפני שהיא ארוכה תהיה חטופה, רק ערוכה כדת וכהלכה. והוא דבר שהדעת מחייבו, ועין רואה בנוהג שבעולם אפילו בברכת הדיוט, כל שכן וקל וחומר בבואו לברך למלך הכבוד, איום ונורא, אשר מחסדו הגדול הרשָׁנוּ לברכו ולהזכיר שמו הנכבד והנורא, ולמצוה ייחשב לנו, וקובע לנו שכר וברכה על הברכה, לכן צריך להיזהר לאמרה כהלכה. וגדר לזה לומר כל הברכות בקול רם, כי הקול מעורר הכוונה, וידע נכונה אם ברך, ולא יכנס בספק, ויהיה זוכה ומזכה לענות אחריו אמן, וילמדו ממנו אותם שאינם בקיאים".

ה' מלך – סגולה לפיזיותרפיה

הצדיק המקובל חכם ששון לוי זצ"ל, חי בירושלים בדור הקודם. למעלה מארבעים שנה היה מתענה יום יום ואוכל מעט בלילות. עוסק בתורה תדיר בנסתר ובנגלה, לומד ומלמדה לאחרים. פעמים רבות היה שגור על לשונו: "ה' מלך, ה' מלך, ה' ימלוך לעולם ועד", והיה אומרו בלהט של קדושה, כשכל כולו בוער אש להבת שלהבת לבורא עולם. כמה מרגש ונפלא היה לראות את הרב זצ"ל כאשר עומד ומברך ברכת "אשר יצר", באיזו חרדת קודש, כולו ממש היה רועד, ובפרט בעת הזכירו את שם השם יתברך.

באחריו ימיו, לאחר שלקה באירוע מוחי קשה, ומשותק היה ברוב גופו, ובעיקר בידיו ורגליו, שהה הרב תקופה ארוכה בבית החולים בטיפולי פיזיותרפיה, כדי לשפר את מצבו במידה האפשרית על ידי הזזת ידיו ורגליו, שלא יהיו בתנוחה אחידה זמן רב. הרופא ניסה לבצע בו תרגילים שונים, אך ללא הועיל, הרב לא הזיז כלום, לא נע ולא זע. לפתע נכנס בנו לחדר והרגיש במתרחש. הרופא עוררו על כך שהוא אובד

עצות, ואם הרב לא יניע את ידיו ורגליו, מצבו עלול חלילה להתדרדר יותר. הבן שיחיה שהכיר את תגובות אביו, החל קורא בקול גדול: "ה' מלך, ה' מלך, ה' ימלוך לעולם ועד". וראה זה פלא, כבמטה קסם החל הרב לנוע ולזוז בכל אבריו, תוך שהוא חוזר על הפסוק בהתלהטות וכולו מתלהב נוכח פני ה', ולנגד עיניו הנדהמות של הרופא.
("נר ששון" עמוד 44)

ענייַת אמן

אמן – חתימת השבח

בעניין עניית 'אמן', מביאה הגמרא (מסכת ברכות מה ע"א) את הפסוק בתהלים (לד ד): **"גַּדְּלוּ לַה' אִתִּי, וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו"**, דהיינו שכאשר האדם מגדל ומברך את ה', ישנו ענין ומעלה שישמעו אחרים את ברכתו ויצטרפו אף הם אל השבח, בכך שיענו "אמן", ועל ידי כך תהיה התהילה והברכה לה' חזקה יותר.

וכך אמר משה רבנו לעם ישראל (דברים לב ג): "כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא, הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ"! בשעה שאני מברך ומזכיר וקורא בשמו יתברך ["כי שם ה' אקרא"], **אתם** - "הבו גודל לאלוקינו", **על ידי עניית אמן!** (מסכת יומא לז ע"א)

"אמן" פירושו: נאמנים עלי הדברים. כלשון השלחן ערוך (סימן קכד ס"ו): "אמת היא הברכה שבירך המברך, ואני מאמין בזה". ובגמרא (שבת קיט ע"ב) אמר רבי חנינא: **מהו אמן? א**ל **מ**לך **נ**אמן. יש בחלק מן הברכות שה"אמן" פירושו גם: כן יהי רצון שיתקיימו **הדברים**. [למשל: העונה אמן אחר ברכת "שהכל נהיה בדברו", עליו להתכוון לאמת בלבו, שאכן הכל נהיה בדברו של הקב"ה. העונה אמן אחר ברכת "רופא חולי עמו ישראל", עליו לכוון כי אמת הדבר שה' הוא רופא החולים, וכן, כן יהי רצון, שישלח ה' רפואה לכל חולי עמו ישראל].

אומרת הגמרא (ברכות נג ע"ב): רבי יוסי אומר: **גדול העונה אמן יותר מן המברך!** אמר לו רבי נהוראי: **השמים** [לשון שבועה, כלומר: נשבע אני], **כן הוא! שהרי כאשר מלך יוצא למלחמה**, הוא מוציא תחילה את הגדודים הפשוטים כדי להתגרות באוייב, ולאחר מכן יוצאים הגדודים החזקים ומנצחים, והנצחון קרוי על שמם. אף כאן, העונה אמן בא לאחר המברך - ומנצח, דהיינו שהוא משובח יותר.

מבאר המהרש"א, כי יש לאדם מקטרגים המנסים למנוע ממנו את השפע המגיע לו. והברכות שאדם מברך הינם מליצי יושר, הנלחמים באותם מקטרגים, ומסנגרים עליו להוריד אליו את שפע הברכה. אך הנצחון מגיע דווקא על ידי עניית האמן, שהיא חתימת וקיום תוקף הברכה.

רבנו בחיי (פרשת בשלח) מסביר, כי בכל עדות צריך שיהיו שני עדים, והעד השני הוא זה שהעדות נגמרת ומתקיימת על ידו. אף בברכות, המברך הוא העד הראשון, והעונה אמן הוא העד השני המקיים את העדות כראוי, ולכן מעלתו גדולה יותר.

הרשב"א כתב (בתשובה ח"ה סימן נג), כי יש בזה ענין נעלם לבעלי החכמה. ואמנם, לפי פשוטם של דברים, כן הדעת נותנת, שלשון "אמן" יש בו קיום דבר, ואילו המברך אין בלשונו אלא הודאה. המברך הרי הוא כמעורר, והעונה אמן גומר הכל.

אומר השל"ה הקדוש בשם הזוהר: מי שמכוון לכל ברכה וברכה היוצאת מפי המברך, ועונה אמן בכוונה כדינו, **גורם למעלה קדושה הרבה מאוד, ושפע רב לכל העולמות, כי הוא פותח המקור העליון, מקור מים חיים.** והקול יורד בשמים ממעל ומודיע, שכל הטובה והשמחה גרם פלוני זה, עבד המלך הקדוש! וכשישראל נתונים בצרות ומתפללים, הכרוז יוצא בכל העולמות, "פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים" כמו שהם פותחים שערי הברכות והשפע מלמעלה ותקובל תפילתם.

שכר עניית אמן

אומר הפסוק (ישעיה כו ב): **"פִּתְחוּ שְׁעָרִים וְיָבֹא גּוֹי צַדִּיק שֹׁמֵר אֱמֻנִים"**. אמרו חז"ל: אל תקרא "שֹׁמֵר אֱמֻנִים", אלא: **"שאומר אמנים"**! שכל העונה אמן בכל כוחו [פירוש: בכל כוונתו], פותחים לו שערי גן עדן! (שבת קיט ע"ב. טור סימן קכד)

המדרש מתאר ואומר, כמה הקב"ה שמח ומתאווה למעשיהם הטובים של עם ישראל, ואפילו עניית "אמן" בלבד חשובה היא וערבה לפניו! והקב"ה מדקדק היטב לתת שכר טוב, לא רק על מצוות הכרוכות במאמץ גדול או בהוצאה מרובה, כי אם אף על מצוה כה פשוטה וקלה כעניית אמן! וזו לשון המדרש (אגדת בראשית אות עט):

*"ומדברך נאוה" - **המְדָבָּר שבכם** [כינוי לאדם השומם מתורה] נאה לפני, על אחת כמה וכמה **מיושב שבכם** [כינוי לאדם המיושב ומלא בתורה ובמצוות]. ואיזה הוא המְדָבָּר? אלו עמי הארץ, שאינם יודעים, לא לקרות, ולא לשנות, ולא לדרוש, כמדבר שאינו מגדל פירות, והן נכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומברכים ברוך יוצר המאורות ומחיה המתים, שהוא ברא המאורות והוא מחיה המתים, **והם עונים אחריו אמן, ואומרים מאמינים אנו שהוא מחיה מתים, והוא ברא את העולם. אפילו אין בידן אלא שכר אמן זה – דיים.***

לכך ישעיה הנביא נותן שבח לפני הקב"ה (ישעיה כה): "ה' אֱלֹקַי אַתָּה אֲרוֹמְמֶךָּ, אוֹדֶה שִׁמְךָ, כִּי עָשִׂיתָ פֶּלֶא עֵצוֹת מֵרָחוֹק אֱמוּנָה אֹמֶן". אילו אין בידינו אלא הודיה שאנו מודים לך דיינו, "כי עשית פלא", פלאי מעשי ידך גדלת, ואתה מדקדק עמם כל כך! למה? כדי ליתן להם שכר.

הייתי אומר שיטלו שכר על התרומה, ועל המעשרות, ועל חלה, ועל מילה, ותפילין, ושבת ומועדות, ועל המזוזה ועל הציצית, אבל על האמן הזה שהם אומרים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אין אתה נותן שכר - - "עשית פלא עצות מרחוק אמונה אומן" - לכך לך נאה לשבח ולרומם, שאין אתה מאבד שכר מצוה, בין קטנה בין גדולה!

אמרו חז"ל (סנהדרין קי ע"ב): קטן - מאימתי בא לעולם הבא? אמר רבי מאיר: משעה שיאמר אמן! לכן כותב הרמ"א (סימן קכד ס"ז), כי יש להרגיל את הילדים שיענו "אמן" כבר בהיותם קטנים ביותר, "כי מיד שהתינוק עונה אמן, יש לו חלק לעולם הבא".

מספר על עצמו הגאון האדר"ת [רבי אליהו דוד רבינוביץ תאומים]: "מאוד מאוד הייתי נזהר בעניית אמן, **עוד מילדותי. ואני אוהב ורץ בחיבה יתירה למצוה זו,** עד שכמעט כטבע הוא לי, שהורגלתי בכל יום לשמוע ברכות השחר מכמה אנשים. וממני ילמדו כל

הרואה אותי לעשות כן לחבב עניית אמן... ובדרך קל כזה יוכל כל אחד לקנות לו עולם הבא, ולקיים מצוות למאות בכל יום בנקל ללא ליאות"!

אמר רבי יודן: כל מי שעונה אמן בעולם הזה, זוכה לענות אמן לעתיד לבוא! כמו שנאמר (תהלים עב יח): "בָּרוּךְ ה' אֱלֹקִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל... וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת כֹּל הָאָרֶץ - **אָמֵן וְאָמֵן**". אמן בעולם הזה ואמן בעולם הבא! (במדבר רבה כי תבוא א)

עוד אמרו חז"ל (ברכות מז ע"א): "כל המאריך באמן, מאריכין לו ימיו ושנותיו"! [תוספות: ובלבד שלא יאריך יותר מדי].

מי ענה אמן לברכתו של רבי חיים?

רבי חיים מוולוז'ין היה מקפיד שלא לברך שום ברכה מבלי שיהיה לידו מי שיענה "אמן" אחריה. והנה קרה לו פעם, עת היה לומד אחר חצות לילה, והיה צמא מאוד ורצה לשתות, אבל כולם כבר ישנו והוא לא רצה להעיר מישהו משנתו. וכך ישב והתייסר בצימאונו. לפתע הקיש מישהו בדלת, רבי חיים ניגש לפתוח, והנה בפתח אחד מבחורי הישיבה. שמח רבי חיים עד מאוד. הבחור בא לשאול איזו שאלה בגמרא. רבי חיים בירך ברכת שהכל, שתה לצמאו ובירך בורא נפשות, ואחרי זה דיבר עם הבחור בלימוד ונפרד ממנו לשלום.

הדבר הסב לרבי חיים שמחה גדולה, שמבוקשו ניתן לו, ויכל לברך באופן שהיה מי שיענה אחריו אמן, וכמובן שנתן לבחור יישר כח גדול על שגרם לו לרוות צימאונו ולברך לה' יתברך.

למחרת בבוקר, כשנכנס לישיבה, ניגש הרב אל הבחור והודה לו פעם נוספת על כך שאיפשר לו לברך ברכה בעניית אמן שלו, אבל הבחור התבונן ברבו ותמה תמיהה גדולה: וכי מתי באתי לרב בלילה?! הוא לא ידע דבר וחצי דבר מכל הסיפור... והיה הענין לפלא גדול.

או אז הבין הרב כי משמים שלחו לו שליח בדמותו של תלמידו, כדי לסייע לו בשמירת גדרו. ומאותו יום היה רבי חיים נוהג בתלמיד זה כבוד גדול, כי אם משמים שלחו מישהו דווקא בדמותו, משמע שיש בו מעלה מיוחדת. (סיפור זה סיפר הגאון רבי ראובן זליג בנגיס זצ"ל, ראב"ד ירושלים, ואמר שקיבל את הסיפור איש מפי איש. הובא בספר "שאל אביך ויגדך". ועיין מעשה מעין זה בספר "חזון עובדיה" - פורים, בפירוש "עטרת זהב" על מגילת אסתר, עמוד שכב)

אמן של מלאכים

הגאון הקדוש רבי שמלקא מניקלשבורג זצ"ל [אחיו של הגאון בעל ההפלא"ה] מקפיד היה שלא לומר ברכה, אלא כאשר יש מי שיענה עליה אמן, ואמר: כי על ידי הברכה נברא מלאך, ואין יצירתו מושלמת אלא כשעונים אחריה אמן.

וכך סיפר לתלמידיו לפני פטירתו: "זה מכבר רציתי לספר לכם מעשה שהיה, אך חששתי שהשומעים יפקפקו ויענשו על חוסר אמונתם. אך כעת שאני עומד להסתלק מן העולם, ודאי יאמינו לדברי: פעם שלח אחרי בעל אחוזה, שאהיה סנדק במילת בנו. בדרך הוצרכתי להתפנות, מצאתי מעיין מים ורחצתי ידי, אך לא היה מי שיענה אמן על ברכתי. לפתע ראיתי שני אנשים משונים במראם ונוראים, בסמוך לי ממש. ברכתי ברכת "אשר יצר", והם ענו אמן "במתיקות ובהתלהבות", ומיד פרחו ונעלמו. שבתי לעגלה והבנתי כי היו אלו מלאכי השרת, שנגלו לי כדמות אנשים!

הנתנמנמתי מעט בדרך, וגילו לי מן השמים כי "יפה אמרתי", היו אלו שני מלאכי מרום, ורפאל היה אחד מהם"! ("אהל יצחק" עמוד נ)

בעת סיפורו זה, פירש הרב זצ"ל את הפסוק (איוב כג יג): "וְהוּא בְּאֶחָד וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ וְנַפְשׁוֹ אִוְּתָה וַיַּעַשׂ", והיינו: **"וְהוּא בְּאֶחָד"** - כשהוא נמצא יחידי לבדו, **"וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ"** - אין מי שיענה אחריו וישיב אמן על ברכתו, **"וְנַפְשׁוֹ אִוְּתָה"** - הוא משתוקק שתהא הברכה בשלמות, אזי **"וַיַּעַשׂ"** -הקב"ה עושה עמו נפלאות, ומזמן לו מלאכי השרת!...

"אמן" - בגימטריה **"מלאך".**

זכות שהיא חובה

פסק הרמב"ם (ברכות א יג): "כל השומע אחד מישראל מברך ברכה מכל הברכות כולן, אף על פי שלא שמע הברכה כולה מתחילתה ועד סופה, ואף על פי שאינו חייב באותה ברכה, חייב לענות אמן".

אמן גורלית

הגאון רבי מרדכי יפה זצ"ל [המכונה "בעל הלבושים" על שם חיבוריו], אשר היה גאון גדול בנגלה ובנסתר, התבקש על ידי קהילת העיר "פוזנא" לבוא לשמש בעירם כרב וכדיין. כאשר הביאו אליו את אגרת הרבנות, כנהוג, השיב לשליחים: "אקבל המכתב מכם, ואהיה לכם למורה בעזרת ה'. אמנם לא אוכל מיד לנסוע עמכם, מפני שעדיין לא למדתי את חכמת "עיבור החודש", ואין שום אדם במדינות הללו ללמוד ממנו, על כן אסע קודם למדינת איטליה, לעיר ווינציה, לחכמי הספרדים, שהם בקיאים בחכמה זו, ושם אלמד מהם, ואחר כך אבוא לעירכם".

אכן נסע הרב לווינציה, ולמד אצל החכם "הרב יצחק אבוהב הספרדי", במשך כשלושה חודשים, עד אשר היה בקי בחכמה זו [והיא מובאת בספרו "לבוש אדר יקר"]. לקראת סוף תקופה זו, קרה מקרה, שהרב אבוהב היה יושב עם בני משפחתו ועם הרב האורח, ואחד הילדים לקח פרי ובירך עליו בקול "בורא פרי העץ". כל בני הבית ענו לברכתו, ורק רבי מרדכי יפה לא ענה אמן, מפאת חוסר שימת לב.

החכם אבוהב, כאשר ראה שתלמידו לא ענה אמן על ברכת הילד, הגיב בחריפות רבה, קרא לו אליו וגער בו בנזיפה, ואף עשה עליו "נידוי"! רבי מרדכי נחרד מאוד, ובתום תקופת הנידוי, שהיא שלושים יום, בא אל רבו כדי לפייסו שימחל לו. אך הרב לא אבה למחול! התחנן רבי מרדכי ואמר: "אנא רבנו ימחל לי, מה פשעי ומה חטאתי, ומה חורי האף הגדול הזה?!" השיב לו החכם אבוהב: "ידוע תדע שאהבה גדולה ושלימה אהבתיך, יותר מבני! אבל תדע נאמנה שהיית חייב מיתה לשמים, בשעה שלא ענית אמן על ברכת הילד! אמנם באמת ובתמים אני מוחל לך, בתנאי זה, שכל מקום ובכל קהילה אשר תדרוך כף רגלך, תדרוש ברבים ותודיע להם החטא והפגם הגדול, של מי שאינו עונה אמן על איזו ברכה ששומע מיהודי. וגם תצווה לבניך, ולבני בניך, עד סוף כל הדורות, שיספרו המעשה הגדול והנורא אשר אספר לך".

וכך היה המעשה שסיפר חכם אבוהב לרבי מרדכי: במדינות "שפניא", קודם גזירת תתנ"ו, היו קהילות קדושות וגדולות של יהודים. באחת הערים, שהיתה עיר ואם בישראל, היה מלך שונא ישראל, אשר כמה וכמה פעמים גזר גזירות על היהודים

ואיים לגרשם. אולם היה בעיר זו חסיד אחד, ששימש כאב בית דין, והיה עניו גדול ועשיר גדול, והיה נושא חן בעיני המלך. בכל פעם שהיה בדעתו של המלך לגרש את היהודים, היה החסיד הזה בא ומשתדל אצל המלך, עד אשר נאות לבטל את הגזירה.

ויהי היום, כעס המלך על היהודים וציווה לגרשם. באו בני הקהילה לחסיד, וביקשוהו שילך למלך להמליץ עבורם לבטל את הגזירה כפעם בפעם. הם הגיעו אליו אחר הצהריים, בדיוק בשעה שרצה ללכת להתפלל מנחה. אמר להם החסיד, שרוצה הוא להתפלל מנחה ואחר כך ילך למלך. אולם הם אמרו לו כי יש פיקוח נפש בדבר, ומוטב לא לאחר להגיע למלך. הסכים החסיד לדברים, ויצא אל המלך.

כאשר ראה המלך את החסיד, נשא חן בעיניו, וירץ לקראתו ויחבק וינשק לו. שמח החסיד וסבר בדעתו שבודאי יבטל המלך את מחשבתו אשר חשב על היהודים. הוא התחיל לדבר עם המלך על נושאים שונים, והנה, עוד הם מדברים, בא לפני המלך כומר אחד, שהגיע ממרחקים, ועמו עוד אנשים רבים. כשראה את החסיד היהודי, רקם בליבו מזימה.

הוא פנה אל המלך, והתחיל לברך אותו "ברכות" גדולות, באריכות רבה, בלשון זרה שהחסיד לא הבין. ראה החסיד כי הכומר מאריך מאוד מאוד בברכותיו, והחליט כי יעמוד בצד להתפלל תפילת מנחה, טרם יעבור הזמן. בעומדו להתפלל, קם הכומר על רגליו, והכריז, שכדי לתת תוקף ל"ברכות" אלו, שנאמרו על ידו ב"עת רצון", יש צורך שכל הנוכחים, ללא יוצא מן הכלל, יענו יחדיו אמן!

ואכן בהגיע הרגע, ענו כל הנוכחים יחדיו "אמן". אך החסיד, אשר לא הבין את דבריו הקודמים של הכומר, לא ענה אמן, כי לא רצה להפסיק בתוך התפילה. שאל הכומר: "האם ענו כל הנוכחים בבית אמן?" השיבוהו: "כן". שאל: "האם גם היהודי ענה אמן?" השיבוהו: "לא, מכיון שהוא מתפלל".

ויהי כאשר שמע הכומר שלא ענה היהודי אמן, תלש את שערותיו, וצעק צעקה גדולה ומרה, ואמר: אוי על המעשה הרע הזה, שבעבור היהודי הזה לא תתקיים ברכת המלך, יען שלא ענה אמן על ברכתו!

כאשר שמע המלך את דברי הכומר, בערה בו חמתו עד להשחית. הוא קצף קצף רב על החסיד, אשר בעטיו נמנעו ממנו כל ה"ברכות" שבירכו הכומר, ובחמתו כי רבה, הפך ליבו לאכזרי, וציווה על עבדיו להרוג את החסיד ולנתחו לנתחים, ויעשו כן, והמיתו אותו ביסורים קשים, בעוונותינו הרבים, וינתחוהו, וישימו את הנתחים בתוך שק, וישלחו לביתו, ואחר זאת גירש המלך את כל היהודים.

לחסיד הנהרג היה חבר, חסיד אף הוא, אשר הכיר את גודל צדקותו וחסידותו של חברו, והיה שרוי בצער גדול על כל מה שקרה. הוא היה מתענה ובוכה ומתפלל, שיודיעו לו מן השמים על איזה חטא נהרג חברו החסיד במיתה משונה כזו. והנה באחד הימים, בהיותו מתבודד בחדרו לבדו, הוא רואה כי מופיע למולו חברו הנהרג, בא ועומד לנגדו. נחרד החסיד החי חרדה גדולה, ויאמר לו החסיד הנהרג: "אל תירא ואל תחת".

אמר לו החסיד החי: "יודע אני שחסיד גדול היית, על כן תאמר לי על מה עשה ה' לך ככה, ומה חורי האף הגדול הזה, אשר עבר עליך?", השיב החסיד הנהרג: "אני אגיד

לך האמת. מימי לא עשיתי שום עבירה, רק שפעם אחת ברך בני הקטן ברכה על הפת, ושמעתי ולא עניתי אמן על הברכה. והאריך לי הקב"ה אפו עד המעשה שנעשה לי בעמדי לפני המלך בשר ודם, שלא עניתי אמן על ברכת המלך, ויחר למלך מאד. באותה שעה בית דין של מעלה דנו אותי על שלא עניתי אמן על ברכת בני. לכן אתה, חברי, תספר באזני בנך, ובן בנך, ולכל באי עולם את המעשה הזה, ותזהירם על עניית אמן". ובסיימו דברים אלו, פרח לו האיש החסיד הנהרג ונעלם לו.

אחר שסיפר החכם רבי אבוהב הספרדי את המעשה הזה, להגאון רבי מרדכי יפה, אמר לו: "אל תתרעם עלי שנידיתי אותך, כי התכוונתי למען יהיה הנידוי כפרה על עוונך, ואני מוחל לך, אבל בתנאי שתדרוש ברבים להזהירם על עניית אמן!" (רבי יצחק בן רבי אליעזר זצ"ל, מספר זאת בספרו, "ספר הגן", בשם אב חמיו, רבי אברהם ווארטר, נכדו של רבי מרדכי יפה)

בזכות עניית 'אמן' ניצולים הרשעים מגיהנם

נאמר בנביא (ישעיה כו ב): "פִּתְחוּ שְׁעָרִים וְיָבֹא גּוֹי צַדִּיק שֹׁמֵר אֱמֻנִים", ודרשו חז"ל (ילקוט שמעוני ישעיה תכט): אל תקרי "שומר אמונים" אלא "שאומרים אמן", שבשביל אמן אחד שעונים הרשעים מתוך גיהנם, ניצולים מתוכו. כיצד? עתיד הקב"ה להיות יושב בגן עדן ודורש, וכל הצדיקים יושבים לפניו וכל פמליא של מעלה עומדים על רגליהם, וחמה ומזלות מימינו של הקב"ה, ולבנה וכוכבים משמאלו, והקב"ה יושב ודורש חידושי תורה שעתיד ליתן על ידי משיח. וכיון שמסיים ההגדה, עומד זרובבל בן שאלתיאל על רגליו ואומר יתגדל ויתקדש, וקולו הולך מסוף העולם ועד סופו, וכל באי עולם כולם עונים אמן, ואף רשעי ישראל וצדיקי אומות העולם שנשארו בגיהנם, עונים ואומרים אמן מתוך גיהנם, ומתרעש העולם עד שנשמע קול צעקתם לפני הקב"ה. והוא שואל מה קול הרעש הגדול אשר שמעתי? ומשיבים מלאכי השרת ואומרים לפניו: רבונו של עולם, אלו רשעי ישראל וצדיקי אומות העולם שנשתיירו בגיהנם שעונים **אמן** ומצדיקים עליהם את הדין. מיד מתגלגלים רחמיו של הקב"ה עליהם ביותר, ואומר מה אעשה להם יותר על דין זה, יצר הרע גרם להם. באותה שעה נוטל הקב"ה מפתח של גיהנם בידו ונותן להם למיכאל ולגבריאל בפני כל הצדיקים, ואומר להם לכו ופתחו שערי גיהנם והעלו אותם. מיד הולכים עם המפתחות ופותחים שמונה אלף שערי גיהנם, וכל גיהנם וגיהנם שלש מאות פרסה [פרסה כ-4 ק"מ] ארכו, ושלש מאות רחבו, ועוביו אלף פרסה, ועומקו מאה פרסה, וכל רשע ורשע שנופל לתוכו שוב אינו יכול לעלות. מה עושים מיכאל וגבריאל באותה שעה? תופסים ביד כל אחד ואחד מהם ומעלים אותם, כאדם שהוא מקים את חברו ומעלהו בחבל מתוך הבור. ועומדים עליהם באותה שעה, ורוחצים וסכים אותם ומרפאים אותם ממכות של גיהנם, ומלבישים אותם בגדים נאים, ומביאים אותם לפני הקב"ה ולפני כל הצדיקים כשהם מכוהנים ומכובדים, שנאמר: "כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו", "כהניך" - אלו צדיקי אומות העולם שהם כהנים להקב"ה בעולם הזה, כגון אנטונינוס וחבריו. "וחסידיך" - אלו רשעי ישראל שנקראו חסידים, שנאמר: "אספו לי חסידי", וכשנכנסים לפתח גן עדן, נכנסים מיכאל וגבריאל תחילה ונמלכים בהקב"ה, ומשיב הקב"ה ואומר להם: הניחו להם ויכנסו שיראו את כבודי, וכיון שנכנסו נופלים על פניהם ומשתחווים לפניו ומברכים ומשבחים שמו של הקב"ה. מיד צדיקים גמורים וישרים היושבים לפני הקב"ה, נוהגים הודאות ורוממות להקב"ה, שנאמר (תהלים קמ ידּ): "אַךְ צַדִּיקִים יוֹדוּ לִשְׁמֶךָ, יֵשְׁבוּ יְשָׁרִים אֶת פָּנֶיךָ", ואומר (תהלים קז לב): "וִירֹמְמוּהוּ בִּקְהַל עָם וּבְמוֹשַׁב זְקֵנִים יְהַלְלוּהוּ". ע"כ.

שער ההלכה

נטילת ידים לסעודה

מצות הנטילה

קודם שאוכל לחם, מצוה עליו ליטול ידיו במים שבכלי, ולברך: "ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו, וציונו על נטילת ידים", ואחר כך לנגב. ויש להיזהר בזה מאוד, כי כל המזלזל בנטילת ידים סופו בא לידי עניות. ורמזו בזה ראשי תיבות עני, "**על נטילת ידים**". (ט)

מאיזו כמות לחם נוטל ידיו?

אין חובה ליטול ידים, אלא אם כן אוכל לחם בכמות כזית, דהיינו 27 גרם. ומכל מקום לא יברך ברכת "על נטילת ידים", אלא אם אוכל שיעור כביצה בלי קליפתה דהיינו 50.4 גרם לחם. [שיעור ביצה עם קליפה 54 גרם]. (יד. הליכות עולם חלק א עמוד שטו)

נמצא שהאוכל: **26 – 0 גרם:** אינו חייב ליטול ידים.
50 – 27 גרם: יטול ידיו ללא ברכת "על נטילת ידים".
50.4 גרם ומעלה: חייב ליטול ידים ולברך "על נטילת ידים".

התחרט לאחר הנטילה

הנוטל ידיו וברך כאשר היה בדעתו לאכול כמות כביצה (50.4 גרם) לחם, וכשהתחיל לאכול חזר בו וקשה עליו לאכול עוד לחם, אינו חייב לדחוק את עצמו לאכול כזית (27 גרם) או כביצה, ובכל זאת ברכתו אינה לבטלה.

והטעם שאין ברכתו לבטלה, כיון שאנחנו הולכים אחר מחשבתו הראשונה בשעת הנטילה, שאז באמת דעתו היתה לאכול כביצה, נמצא שהברכה היתה כהוגן, וכשחזר בו אחר כך אין זה מבטל את רצונו הקודם וברכתו היתה טובה. אלא שמכל מקום בודאי שחכם עיניו בראשו, וישים לב שלא יאכל משאר מאכלים עד שיאכל קודם כמות של כביצה לחם. (טז)

ובפרט בסעודות שבת שיש חובה לאכול לחם, ופעמים שמחמת ריבוי המאכלים, לא נותנים את הדעת על עיקר המצוה ושוכחים לאכול את כמות הלחם המספקת. ובפרט הדבר מצוי בסעודת הבוקר של שבת, והחכם עיניו בראשו.

והוא הדין, אם נטל ידיו לאכול לחם ואחר כך חזר בו ואינו רוצה לאכול לחם כלל, או שקראו לו ללכת לאיזה מקום דחוף ואין באפשרותו להתעכב ולאכול עכשיו, גם בזה אין ברכתו לבטלה. אך כאמור יש לו להיזהר שלא להגיע למצבים כאלו כלל.

המקום הכשר לנטילה

אין ליטול ידים בחדר אמבטיה שיש שם בית הכסא [שירותים], ומכל מקום בשעת הדחק שאין לו שום אפשרות אחרת, וכגון שנמצא במטוס שברז המים בתוך בית

הכסא, יש להקל לו ליטול את ידיו שם, אך יברך בחוץ. וטוב שיסגור את האסלה בשעת הנטילה. (עז)

חדר אמבטיה שאין בו בית הכסא, מותר ליטול שם ידים, אך יברך בחוץ. (עח)

☜ מדיני הכלי

נטילה בכלי

כשנוטל ידיו לסעודה, חייב ליטול בכלי. וכן נהגו ישראל קדושים ליטול בכלי כשנוטלים את ידיהם בבוקר כשקמים מהשינה, אבל בשאר נטילות, כגון לאחר בית הכסא, מקלחת, גזיזת ציפורניים וכדומה, אין חובה ליטול עם כלי, ודי לשטוף את הידים במים. (בית יוסף סימן ד) וכן נהגו מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל, והגאון רבנו בן ציון אבא שאול זצוק"ל.

ניגוב הכלי

אין צריך לנגב את ידיות הכלי הרטובות במים, ורשאי ליטול כך. כי בנגיעה זו, אין המים נטמאים. (משנה ברורה סימן קסב שער הציון אות מא)

כתב מרן השלחן ערוך (סימן קס ס"ב) עשה במים מלאכה פסולים, אבל אם טבל ידיו במים או שחפן מהם בחופניו, המים הנשארים לא נעשתה בהם מלאכה, ולפיכך כשרים הם. ובאר המשנה ברורה, כי טבילת ידים בלבד, אינה מלאכה וגם אין המים נמאסים בטבילת ידים, ולכן אין דינם כמי שופכים. ואף אם לא היו הידים נטולות, לא נטמאו המים בנגיעתם. וכן כתב הרמ"א (סימן קס סי"א) מי שלא נטל ידיו ונגע במים, לא נפסלו אותן מים לנטילה, ואינם מים טמאים.

בקבוק

המהלך בדרך ואין לו כלי שפיו רחב, יכול ליטול בבקבוק שפיו צר. (מה)

כלי נקוב

כלי הנטילה צריך להיות שלם בשפתו וללא נקב. על כן, כלי שיש בו נקב בגודל של "כונס משקה", דהיינו שישנה אפשרות שיכנס משקה מחוץ הכלי לתוכו, הריהו פסול לנטילת ידים. אולם אם הנקב צר מאוד, שאין המים נכנסים מחוץ הכלי לתוכו, אלא רק המים שבתוך הכלי יוצאים ממנו לחוץ, כשר הכלי לנטילה. וניתן לבדוק זאת, על ידי שיכניס את הכלי לקערת מים, ואם יכנסו המים לכלי דרך הנקב, נמצא שהכלי נקוב בכונס משקה. (נדה מט ע"א. קנט ס"א. ה"ע א שכז)

קנקן

מותר ליטול מקנקן שיש לו בליטה שממנה שופכים את המשקה, כיון שנעשה מתחילה לכך. (מו)

כוס חד פעמית. שקית.

כוס חד פעמית, כשרה לנטילת ידים. אבל שקית ניילון, פסולה. (נד)

כח אדם – נטילה מברז

מי הנטילה צריכים לבוא על הידים מכח אדם או מכל כח אחר ואפילו מכח קוף

שישפוך על ידיו, אבל מים שנשפכים מאליהם, אינם מועילים לנטילת ידים. ולכן נוטלים ידים מכלי, ולא ממים הזורמים מברז פתוח. אולם אם המים באים לברז הם מחבית הנמצאת על הגג, או שפותח את הברז מצד המים החמים שבאים מהדוד, רשאי ליטול ידיו כן, ויפתח את הברז ויסגרהו שלוש פעמים, כי החבית והדוד, הריהם נחשבים לכלים. (מז, מט)

☜ מדיני המים

מי מלאכה

מים שנעשתה בהם מלאכה, פסולים לנטילת ידים, וכגון שהניח בקבוק חם של תינוק בתוך מים קרים כדי לקררו, או ששרה ירקות במים שלא יכמשו, אסור ליטול בהם ידים. אך אם יש ספק אם נעשתה בהם מלאכה או לא, אינם פסולים, ורשאי ליטול בהם עם ברכה. אלא שאם יש לו מים אחרים, טוב שיטול בהם את ידיו. (סא, סד, סה)

שינוי מראה

מים שהשתנה מראם, כגון שנפל דיו וצבע לתוכם, פסולים לנטילת ידים. כדין מי הכיור שהיה בבית המקדש לקידוש ידי ורגלי הכהנים, שהם פסולים בשינוי מראה. (סימן קס ס"א)

מי הים

מים שאינם ראויים לשתיית כלב, פסולים לנטילת ידים, על כן הנמצא בים ואין לו מים נקיים ליטול ידיו, אינו רשאי ליטול ידיו ממי הים. אך רשאי לטבול ידיו בים, ולא יברך "על טבילת ידים" אלא "על נטילת ידים". והוא הדין, אם נמצא בדרך ואין לו כלי לנטילה, שרשאי לטבול ידיו במעיין או נהר או מי מקוה ולברך "על נטילת ידים". ואם טעה וברך "על טבילת ידים", יצא ידי חובה. (כד, עד)

מים עם עפר

מים העכורים מחמת טיט או עפר שהתערבו בהם, וראויים לשתיית כלב, כשרים לנטילת ידים. ואין לפוסלם מחמת שינוי המראה, כי דרך גידול המים להיות מעורבים בעפר וטיט. וגם לאחר ששוהים מעט, דרכם להיות צלולים. (סימן קס ס"ט. ה"ע א שלו)

כמות המים

כמות המים לנטילה היא, רביעית מים לשתי הידיים, דהיינו 81 גרם. אולם טוב להוסיף מים וליטול בשפע, כמו שאמר אחד החכמים (מסכת שבת סב ע"ב): אני נוטל ידים מלוא חופנים מים, ויתנו לי משמים טובות מלוא חופנים. (יט)

נטילת הידיים של רבי עקיבא בבית האסורים

מספרת הגמרא (עירובין כא ע"ב): מעשה ברבי עקיבא שהיה חבוש בבית האסורים, והיה רבי יהושע הגרסי משרתו, ומכניס לו בכל יום ויום מים במידה המספיקה עבור נטילת ידיים ועבור שתייתו. יום אחד, מצאו שומר בית האסורים כשכלי המים בידו. אמר לו: היום מימיך מרובים! שמא מעוניין אתה לחתור באדמת בית האסורים? ובאומרו כך,

שפך חצי מהכמות והותיר חצי. כשבא רבי יהושע אל רבי עקיבא וחצי כמות מים בידו, אמר לו רבי עקיבא: יהושע! אין אתה יודע שזקן אני, ואין לי אלא מה שאתה נותן ומזמן ליִ? ואיך הבאת לי מעט מים?! סיפר לו רבי יהושע את כל המעשה. אמר לו רבי עקיבא: תן לי מים שאטול ידי! אמר לו רבי יהושע: לשתייה אין המים מספיקים, והיאך יספיקו לנטילת הידיים?! אמר לו רבי עקיבא: מה אעשה, שחייבים עליהם [על נטילת ידים במים] מיתה, כדין העובר על דברי חכמים! מוטב אמות מיתת "עצמי" מחוסר מים לשתיה, ולא אעבור על דעת חברי, ואתחייב מיתה בידי שמים!

אמרו: לא טעם רבי עקיבא כלום, עד שהביא לו מים ונטל את ידיו! כששמעו חכמים כן, אמרו: מה בזקנותו כך [שעינה את עצמו כדי לא לעבור על דברי חכמים], בצעירותו על אחת כמה וכמה! ומה בבית האסורים כך, שלא בבית האסורים על אחת כמה וכמה!

☜ מדיני חציצה

ניקיון

יזהר מחציצה בידים בנטילה. וינקה את הלכלוך שתחת הציפורן אם הוא בולט. (פ, פא)

טבעת

אשה שאין דרכה להסיר את הטבעת לצורך לישת בצק, אינה צריכה להסיר את הטבעת בנטילה, ואפילו היא מהודקת לאצבעה חזק, אינה חוצצת. (פב)

לק לציפורניים

אשה המגדלת ציפורניה וצובעת אותן לנוי, אין בכך חציצה לנטילה. (פג)

ואולם, יש לדעת כי הנכון להימנע מלגדל ציפורניים, כי על פי הקבלה, ציפורניים מגודלות העודפות על הבשר, הינן מקום שהחיצונים נתלים בו ויונקים ממנו, ולכן מצוה לגוזזן. ויש מתירים לגוזזן אפילו בתשעה באב, מפאת חומרת הדבר (בן איש חי). אף ידוע, שמפאת רוח הטומאה השורה על הציפורניים, יש להיזהר מאוד שלא תתפזרנה ציפורניים גזוזות על הרצפה, ובפרט הדבר עלול להזיק לאשה מעוברת. על כן, מנהג בנות ישראל, שלא לגדל ציפורניים כלל, הן מסיבה זו והן מסיבת צניעות ועדינות. גידול הציפורניים וצביעתם, מהווים הבלטה וייפוי חומרניים וירודים, ואינם בכלל יופי יהודי אצילי. אומנם, יש מקילים לצבוע בלק שקוף או בצבע הקרוב מאוד לטבעי. ובמקומות שמקפידים להימנע מכך, אין לשנות מהנהוג. ("להיות את" בהלכה ובאגדה)

חינה

חינה שנוהגות הנשים לצבוע בכף ידיהן בשמחת קרוביהן, אינה חציצה. (פג)

תחבושת

מי שיש לו תחבושת על ידו ואצבעותיו, אם יכול להסירה באופן שתישאר התחבושת רק על מקום המכה בדיוק, יסירה ויטול המים על המקום המגולה ויברך, אבל אם לא יכול לצמצם שהתחבושת תישאר בדיוק על מקום המכה, יטול את שאר היד במקום המגולה, אך לא יברך. ובכל אופן אם עד סוף קשרי האצבעות מגולה, רשאי לברך. (ה"ע ח"א שכב)

פצעים

אם ידו אחת מלאה פצעים וחבושה כולה ואוכל ביד השניה, חייב ליטול את ידו השניה ויברך "על נטילת ידים". (שם שכד)

☜ סדר הנטילה

הכוונה בנטילה

קודם שיטול ידיו, טוב שיכוון שנוטל נטילה המכשרת לאכילה. (נו)

כיצד נוטלים

סדר הנטילה כך: יקח את הכלי ביד ימין וימלאנו מים, וימסרנו ליד שמאל וישפוך על יד ימין שלוש פעמים. ואחר כך יחזיר את הכלי ליד ימין וישפוך על יד שמאל שלוש פעמים, ויברך. ומכל מקום כיום שכלי הנטילה גדולים ומכילים כמה רביעיות, מן הדין די בשפיכה אחת על כל יד, אך בכל זאת המנהג ליטול שלוש פעמים בסדר הנ"ל. (נג)

מים על כל היד

בעת הנטילה, יסובב את ידו שיכנסו המים בכף ידו ובין אצבעותיו עד סוף הפרק. ואולם, כל שהגיעו המים עד סוף קשרי אצבעותיו, מועילה הנטילה ויברך. (נא)

נטל את ידיו כהוגן, אך לאחר הנטילה רואה שהמים לא נראים על כל היד מחמת שעסק קודם לכן בשמן או מחמת הקור, יצא ידי חובה. (א שכד)

נגעה ידו באחר

הנוטל את ידו ובעודה רטובה נגע בידו השניה שעדין לא נטלה, או שנגע ביד חברו שעדין לא נטל, ינגב את ידיו ויטול שנית ויברך. ואמנם אם כבר ברך, וקודם הניגוב נגע בו, יטול שנית אך לא יברך. (פח)

ניגב בלי לברך

בסיום הברכה, ינגב ידיו. ואם טעה וניגב לפני שברך, הפסיד את הברכה ולא יברך שוב, כי כל המצוות מברך עליהם קודם עשייתן, ולא לאחר מכן.

ואמנם יש שנתנו עצה, שיגע במקומות המכוסים או בנעליים וכדומה, כדי להתחייב בנטילה נוספת, ואז יוכל לברך. אך למעשה אין לנהוג כן, כיון שגורם לברכה שאינה צריכה, שהרי ידיו עתה כבר טהורות, והוא פטור מנטילת ידים. ואף שלא בירך, הרי כלל בידינו ברכות אינן מעכבות, ובמעשה זה שמטנף את ידיו, הוא מביא את עצמו לחיוב ברכה בחינם. (כא)

המתנה בין הנטילה להמוציא

ישתדל שלא לשהות זמן רב בין הנטילה לברכת "המוציא", אבל אם אי אפשר כגון שממתינים לכל המסובים, או שמקום הנטילה רחוק ממקום האכילה, אין זה הפסק. ועל כל פנים, כשישנם הרבה מסובים, כמו בשבתות חתן או בבתי הכנסת

שעורכים סעודה שלישית, טוב להביא לחמניות קטנות, וכל אחד יברך לעצמו על לחם משנה לאחר הנטילה מיד. (צז, תש)

הפסק בדיבור

לא ידבר בעת הנטילה. ואם שמע ברכה מחברו, מהנטילה ועד הברכה, יענה 'אמן', אבל בין הברכה לניגוב, לא יענה משום הפסק. (כג, תרצט)

טעה ודיבר בין הנטילה לברכה, לא צריך ליטול ידיו שוב, אלא יברך וינגב. (כג)

יש נוהגים בין הנטילה לברכה, לומר פסוק (תהלים קלד ב): "שאו ידכם קודש וברכו את ה'", ועדיף שלא לאומרו מפני חשש הפסק. (כד)

טוב להיזהר שלא לדבר גם לאחר הניגוב עד ברכת "המוציא", אולם במקום צורך מותר לדבר. ולא כאותם שבין הניגוב להמוציא נזהרים שלא לדבר, ומהנטילה עד הברכה מדברים, שאז הדבר חמור יותר. (צח)

נטילה למאכיל אחרים

המאכיל את החולה או אדם אחר, אין המאכיל צריך ליטול ידיו, אבל האוכל עצמו אף שאינו נוגע בלחם, צריך ליטול ידיו. וכן האוכל לחם במזלג, צריך ליטול ידיו. (צא)

בית הכסא קודם הסעודה

הנכנס לבית הכסא קודם הסעודה, ישטוף את ידיו בלי כלי, וינגב ויברך "אשר יצר", ואחר כך יטול ידיו לסעודה בכלי כהלכה.

ואמנם ישנה אפשרות לפטור את שתי הנטילות בנטילה אחת, על ידי שיטול את ידיו בכלי שלוש פעמים לסירוגין [דהיינו ששופך מים על יד ימין ואחר כך על יד שמאל, ועושה כן שלוש פעמים], ויברך "על נטילת ידים" וינגב. ורשאי לברך "אשר יצר" קודם ברכת "המוציא", מאחר והניסיון מוכיח שאם לא יברך מיד "אשר יצר" אלא יתחיל באכילת הסעודה, פעמים הרבה שהוא שוכח ולא מברך כלל.

ויש שנהגו במקרה הנ"ל, ליטול ידים בכלי ולברך 'אשר יצר', ואחר כך לחכך בראש וכדומה, כדי לטנף את הידים וליטול שנית לסעודה, אך אין ראוי לעשות כן, כיון שגורם לברך ברכה שאינה צריכה. שהרי לאחר נטילת ידיו בכלי כשיצא מבית הכסא, נעשו ידיו טהורות ויכול לאכול לחם מיד, ועל ידי שמטנף את ידיו, מחייב את עצמו שוב בנטילה עם ברכה. (צו)

טינוף ידיו בסעודה

נגע בסעודה בשתי ידיו במקומות המכוסים או בנעליים או חיכך בראשו וכדומה, חייב ליטול את ידיו לפני שממשיך לאכול. אולם אם נגע רק ביד אחת, כאן הדבר תלוי: אם רוצה להמשיך לאכול לחם, טוב שיטול את שתי ידיו. ואם רוצה לאכול מאכלים אחרים, כפירות ומגדנות, די שיטול את אותה יד. (ה"ע חלק א עמוד שמב)

מים אמצעים

בשר אחר מאכלי חלב

גמר לאכול מאכלי חלב, אינו רשאי לאכול מאכלי בשר, עד שישטוף את אצבעותיו היטב במים, משיירי הגבינה שנשארו בהם. וכמו כן עליו לאכול ולשתות משהו, כדי לנקות את פיו משיירי הגבינה, ורק אז יהיה רשאי לאכול מאכלי בשר. [והוא הדין אם אכל מאכלי חלב קשים, כגבינה צהובה, בורקס, פיצה וכדומה. ואם יש לו נקבים בשיניים, יקפיד לנקותם היטב]. ומכל מקום אם אכל במזלג וידיו נקיות, אין צריך ליטול ידיו. (קסא. ילקוט יוסף י תמה)

בשר אחר חלב

שתה חלב, ורוצה לאכול בשר, אינו צריך ליטול את ידיו, ולא לקנח את פיו במאכל שהוא, אלא די בהדחת הפה בלבד. (קסא)

בשר אחר דגים

אסור לאכול דגים עם בשר, מחשש סכנה של צרעת. על כן, לאחר אכילת הדגים, ישטוף ידיו במים ויאכל וישתה משהו, כדי להעביר את טעם הדגים מהפה. ואולם אם אכל במזלג ורואה שידיו נקיות, רשאי לאכול בשר ללא נטילה. (קסג. י תמה)

דגים וחלב

לבני ספרד אין לאכול דגים וחלב יחד, מחשש סכנה, וינהגו כנ"ל בשטיפת הידים ובהעברת הטעם מהפה. ואולם יש מקומות שנהגו להקל בדגים וחמאה, ורשאים להמשיך במנהגם. אך בני אשכנז מקילים לגמרי בכל מאכלי חלב עם דגים. ("כשרות המטבח בהלכה ובאגדה")

נטילת ידים לדבר שטיבולו במשקה

שבעה משקים

האוכל מאכל שיש עליו רטיבות מאחד משבעת המשקים הללו, שהם: **י**ין, **ד**בש דבורים, **ש**מן זית, **ח**לב, **ט**ל, **ד**ם, **מ**ים. [ראשי תיבות: י"ד שח"ט ד"ם], חייב ליטול את ידיו, אך בלי ברכה.

על כן, האוכל פירות רטובים במים, או המטבל תפוח בדבש דבורים, וכל כיוצא בזה, צריך ליטול את ידיו לפני האכילה.

ויש להתריע על כך ברבים, כי ישנם שאינם זהירים ליטול ידיהם בדבר שטיבולו במשקה, מחמר חוסר מודעות. וכתב מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל (ה"ע א שלג): טרם כל אודיע נאמנה אשיחה וירווח לי, כי רבים שגו להקל לגמרי בדין טיבולו במשקה, ובאמת שכן דעת רוב הראשונים ומרן השלחן ערוך (סימן קנח ס"ד) ליטול הידים. ובנטילה של ליל פסח לטיבול הכרפס ["ורחץ"], כתב הט"ז: מכאן תוכחה מגולה לאותם שאינם נזהרים בכל השנה ליטול ידיהם לפני שאוכלים דבר שטיבולו במשקה, כי מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות. וה' הטוב יכפר בעד.

אופנים לפטור מהנטילה

יש שלושה אופנים שבהצטרף שנים מהם, פטורים מנטילה זו: **א.** אם אוכל פחות משיעור כזית [27 גרם]. **ב.** אם אין הידים נוגעות במשקה אלא במקום שהמאכל יבש, או שנוגע בו בכף או מזלג. **ג.** אם המשקה מבושל, או המאכל מבושל או כבוש, ומחמת זה הוא לח. (ה"ע ח"א שלא. הלכה ברורה ח"ח לז)

יש להדגיש כי כאשר מתקיים רק תנאי אחד, עדיין אין זה פוטר מן הנטילה, ואך כאשר מתקיימים שנים או שלושה תנאים אז פטורים מנטילה.

למשל: המטבל עוגיה קטנה בכוס קפה, פטור מהנטילה אף שנוגע במשקה, כיון שאוכל פחות מכזית וגם המשקה מבושל. (התקיימו התנאים א' וג')

המטבל כזית עוגה בכוס תה או קפה ואינו נוגע במקום הרטיבות, אינו חייב בנטילה. (התקיימו התנאים ב' וג')

האוכל חתיכת תפוח, ומטבלה בדבש על ידי מזלג, אינו חייב בנטילה, שהרי אוכל פחות מכזית וידיו אינן נוגעות במשקה. (התקיימו התנאים א' וב')

האוכל מלפפונים או זיתים כבושים על ידי מזלג, אין צריך ליטול את ידיו, אף שאוכל כשיעור כזית. (התקיימו התנאים ב' וג')

האוכל מלפפון או זית כבוש בידו, אם אין בו שיעור כזית, אין צריך ליטול ידיו. (התקיימו התנאים א' וג')

המטבל כזית עוגיה בכוס תה, ונוגעת ידו במשקה, חייב ליטול ידיו, כיון שהתקיים רק תנאי ג' שהמשקה מבושל.

אכל תפוח שלם כשהוא רטוב, אף על פי שמקפיד שלא לנגוע ברטיבות, בכל זאת חייב ליטול ידים, כיון שהתקיים רק תנאי ב'.

בלי ידים

מאכל שדרכו להיאכל על ידי כף או מזלג, כמו קורנפלקס בחלב, או סלט ירקות המתובל בשמן זית וכדומה, אינו חייב ליטול ידיו, אף שאוכל כזית. (לט)

ברכת הפת ובציעתה

הברכה

יתפוס את הלחם בשתי ידיו, ויברך: "המוציא לחם מן הארץ". וישים לב לתת ריווח בין 'לחם' ובין 'מן', שלא תבלע האות מ'. (סימן קסז ס"ב)

כתב מרן השלחן ערוך (סימן קסז ס"ד): יתן שתי ידיו על הפת בשעת הברכה, שיש בהן עשר אצבעות כנגד עשר מצוות התלויות בפת, ואלן הן: **א.** לא תחרוש בשור ובחמור. **ב.** כלאי זרעים. **ג.** לקט.

ד. שכחה. **ה.** פאה. **ו.** ביכורים. **ז.** תרומה. **ח.** מעשר ראשון. **ט.** מעשר שני או עני. **י.** חלה. ולכך יש גם עשר תיבות בברכת "המוציא" [ולא כשאר ברכות הנהנין שהם תשע תיבות]. וכנגד עשר תיבות בפסוק: "מצמיח חציר לבהמה... להוציא לחם מן הארץ ולחם לבב אנוש יסעד", ועשר תיבות בפסוק: "עיני כל אליך ישברו", ועשר תיבות בפסוק: "ארץ חיטה ושעורה", ועשר תיבות בפסוק: "ויתן לך האלוקים מטל השמים ומשמני הארץ ורוב דגן ותירוש".

האוכל לחם אפילו חתיכה קטנה פחות משיעור כזית, מברך "המוציא". (קכד)

הבציעה

יבצע ממקום שהפת נאפתה יפה, ולא ידבר עד אחר שיבלע מהלחם, ואם דיבר בעודו לועס, אינו צריך לחזור ולברך. ומכל מקום אם שמע ברכה מחברו בעודו לועס, יענה אמן. (קב, קה, קט, קי)

גודל הפרוסה

כתב מרן בשלחן ערוך (סימן קסז ס"א): לא יבצע פרוסה קטנה, מפני שנראה כצר עין, ולא פרוסה יותר מכביצה, מפני שנראה כרעבתן. על כן יבצע בין כזית לכביצה, דהיינו בין 30 גרם ל-50 גרם. ואולם, בשבת קודש, מצוה לבצוע פרוסה גדולה שתספיק לו לכל הסעודה, שכיון שעושה כן רק בשבת, מראה שכוונתו לאכול יותר, משום שחביבה עליו מצות עונג שבת, ואין בזה חשש רעבתנות. (מסכת ברכות לט ע"ב, ומסכת שבת קיז ע"ב. סימן רעד ס"ב. ח"ע שבת ב קסט)

מלח על השלחן

מצוה להניח מלח על השלחן, כי השלחן דומה למזבח והאכילה היא כמו קרבן שעל המזבח, ונאמר: "על כל קרבנך תקריב מלח". גם כי המלח מגן מפורענויות, כמו שאמרו במדרש, כאשר ישראל יושבים וממתינים זה את זה עד שיטלו ידיהם, והם בלא מצוות, השטן מקטרג עליהם ובריח מלח מגן עליהם. והנכון שכאשר המסובים מתעכבים, יעיין בדברי תורה ולא ישב בטל. (בית יוסף סימן קסז ס"ה)

טיבול הפת במלח

לבד ממה שיש ענין שהמלח יהיה על השלחן, יש ענין גם לטבל את הפת במלח, משום כבוד הברכה שתהיה חתיכת "המוציא" נאכלת בטעם ולא תפֵלה. אולם אם הפת מתובלת כבר בתבלין או במלח כמו הפת שלנו, שיש בה תבלינים, שמן, ביצים, סוכר ועוד, אין צריך לטבלה במלח. ואף מצה שאין בה תבלינים אלא קמח ומים, אם חפץ לאוכלה כך, אינו צריך לטבלה במלח (סימן קסז ס"ה). ומכל מקום על פי הקבלה יש ענין לטבל גם את הלחם שלנו במלח שלש פעמים. ואם אינו חפץ לטבל במלח, מכל סיבה שהיא, יטבל בלפתן או בכל תבשיל שהוא.

חלוקת הפת

כאשר מחלק את הפת למסובים, לא יזרקה, כי אין זה מכבוד הפת. ואם אינו מגיע אליהם, רשאי להושיט להם מעט בדרך זריקה על השלחן. ואם עדין לא מגיע, יעביר להם על ידי אחרים. וכמו כן, אין לתת את הפת בתוך ידם של המסובים, משום שזה דרך אבלות. ובשבת, אף לאבל לא יתן ביד. (קנו. ח"ג תתלב, תתלג)

כתב רבי דוד אבודרהם, הטעם לנתינת הפרוסה ביד האבל, אפשר משום שנאמר במגילת איכה (א יז): "פָּרְשָׂה צִיּוֹן בְּיָדֶיהָ", והוא רמז לפרוסת "המוציא" שנותן בידו של האבל. ובתשובת הרשב"א כתב טעם זה בשם בעל הלכות גדולות. ושאלוהו לרשב"א מה המקור לדרשה זו, והשיב: "זה מדברי חכמים הוא להם בודאי, ומקום ידוע היה לי בזה ושכחתי, אם אמצא אחר בדיקה אשלח ואודיעך". וכתב מרן הבית יוסף (בדק הבית אורח חיים סימן קסז אות יח): "ואני מצאתיו באיכה רבתי". וכתב רבנו מנוח בשם הגאונים, בשבת פורס כדרכו, שאין אבלות בשבת. ע"כ.

מאכיל לבהמה

נאמר בתורה (דברים יא טו): "ונתתי עשב בשדך לבהמתך", ואחר כך - "ואכלת ושבעת". על כן, אדם שיש לו בהמות, חיות או עופות, יזהר לתת להם את מאכלם קודם שהוא יאכל, כי הרעב מציק לבעלי החיים יותר מאשר לאדם, מה שאין כן בשתיה שהצמא קשה לאדם יותר מבעלי החיים.

המגדלים כלבים או עופות כמו תוכים וכדומה, צריכים להאכילם קודם שיאכלו הם. ואמנם יש לדעת, כי לא טוב כלל שיגדל אדם כלב בביתו, מלבד במקומות שיש חשש סכנה או גנבים, שבהם הקילו חכמים מטעמי שמירה, אבל בסתם בית בעיר, לא יגדל אדם כלב כלל. ואותם המגדלים כלבים ומשחררים אותם לחוץ ללא שמירה צמודה עם חבל, גדול עוונם מנשוא. וכבר קיללו חז"ל (מסכת בבא קמא פג ע"א) שכל המגדל כלבים, ארור הוא כמגדל חזירים, ה' יצילנו. ודבר זה חמור מאוד בעיני חז"ל אפילו אם אינו נושך, מאחר ויכול להבהיל את בני האדם, וגורם לשכינה שתסתלק מישראל, ובפרט נשים הרות שיכול לגרום להן הפלה חס ושלום. ואוי לו לאותו אדם שלא יקפיד להיזהר בדברי רבותינו. (קטו, קטז)

☜ הפסק בין הברכה לאכילה

איסור דיבור

לא ידבר לאחר שברך "המוציא" עד שיבלע מעט מן הלחם. ואולם, אם טעה ודיבר קודם שבלע, אינו צריך לחזור ולברך. אבל אם דיבר קודם שנתן את הלחם בפיו, צריך לחזור ולברך. (ה"ע א שמג)

ענייני הסעודה

במה דברים אמורים שצריך לחזור ולברך, דוקא שדיבר בדברים שאינם מענין הסעודה, אבל אם דיבר בדברים שהם מענין הסעודה, כגון שאמר הביאו מלח, הביאו לפתן, או תנו לפלוני לאכול, או תנו לבהמה לאכול, וכיוצא באלו הדברים, אין צריך לחזור ולברך. (סימן קסז ס"ו. ה"ע א שמו)

מוציא לאחרים

המברך להוציא את אחרים ידי חובתם, וטעה ודיבר קודם שטעם, אבל הם לא דיברו כלום קודם הטעימה, או שטעו המסובים ודיברו קודם הטעימה אבל המברך עצמו לא דיבר, בשני אופנים אלו, אין לחזור ולברך שוב ברכת המוציא, כי ספק ברכות להקל. אך טוב שיהרהרו את הברכה בליבם קודם שיאכלו. (ה"ע א שמו, שמח)

דבר שבקדושה

השומע קדיש או ברכה בין הברכה לנתינת הלחם בפיו, לא יענה. ואם טעה וענה לא יחזור לברך, כי ספק ברכות להקל. אבל לאחר שנתן את הלחם בפיו, יענה, אף שעדין לא בלע. (ה"ע א שמג)

עניית אמן אחר עצמו

המברך "המוציא" וטעה וענה אמן אחר ברכת עצמו, אף שעדין לא הכניס את הפת לפיו, אינו צריך לחזור ולברך. (ה"ע א שמג)

דין זה נלמד מדברי אחד מרבותינו הראשונים, המאירי (לפני כ-750 שנה), בספרו מגן אבות (ענין ראשון) שדן בענין האומרים "אל מלך נאמן" קודם קריאת שמע, אם יש בזה הפסק בין ברכת "אהבת עולם" לקריאת שמע. וזה תוכן דבריו: מנהג קדום בארצות הללו מימי קדם, בימי הרבנים הגדולים, וכן בארץ צרפת ובאשכנז שאומרים אחר ברכת "אהבת עולם" כשבאים להתחיל בקריאת שמע, "אל מלך נאמן". ובאמת לא היה מנהג זה לא בארץ ישראל ולא בארץ המזרח, וגם לא בארץ קטלוניא אשר היתה מקדם בכלל ארץ ספרד. ובימי רבי זרחיה הלוי שיצא בבחורתו מעיר גירונדא וזכה ללמוד במגדל לוניל ועמד שם זמן רב וחזר לו לשם, והנהיג בשם כל בני הקהל כמנהג הארץ הלזו, ונקבע במחזוריהם כדרך שהוא קבוע במחזורים שלנו. ובהגיע תור הרב הגדול הרמב"ן ז"ל, ראה שמקודם לא היו נוהגים כך ושבכל ארץ ספרד לא היה אומרים אותו, ונתקשה בעיניו על שהיו אומרים אותו, מצורף למה שהיה הרב בר מחלוקתו של הרב רבי זרחיה ומגיה על ספרו, עד שחיבר מזה ספר נכבד קראו ספר מלחמות השם. והעיד הרב ז"ל ששאל בזה את הרב המופלג רבנו מאיר מטוליטולא ושהרב השיבו שהוא טעות, ושאין אומרים אותו בכל ספרד, ולא בארץ ישראל ונתבטל המנהג על פי הרב ונמחק מן המחזורים, והחזיק הרב טובה לעצמו ונתן שבח והודאה לאל על שנתבטל השיבוש הזה על ידו. ונתן טעם לדבריו מפני שברכת "אהבת עולם" היא ברכת המצוות של קריאת שמע ואין להפסיק בין הברכה למצוה. והביא ראיה ממה שאמרו בתלמוד ירושלמי המברך על המצוה, לא יענה אמן אחר עצמו, ואם ענה הרי זה בור. והיה פשוט בעיניו שהטעם שלא יענה אמן, כי עניית אמן זה הוא הפסק, שהרי האומר "אל מלך נאמן", הרי הוא כאומר "אמן", כמו שאמרו בגמרא (מסכת שבת קיט ע"ב) מאי "אמן"? "אל מלך נאמן". ואם אמרו שלא במקום אמן, כל שכן שהוא הפסק, שהרי יש בו ריבוי תיבות יותר מבאמן, ואם כן כל שאמרו בין במקום אמן, בין שלא במקום אמן הרי הוא בור וטועה, והוא הפסק וצריך לחזור ולברך.

ובזמנינו זה, באו הנה מתלמידיו של הרמב"ן, והיו מתמיהים עלינו על שהיינו מחזיקים במנהג זה, ובאומרנו להם יום יום, שכך נהגו בארצות האלו בזמן כמה גאונים וכמה רבנים שהיו בארץ הזאת למאות ואלפים, הכל היה כאין בעיניהם. סוף דבר קשתה יד לשונם עלינו, חזקו ידיהם הגבירו בלשונם. ואני בראותי כי גבהו דבריהם אמרתי אענה אף אני חלקי, ונכנסתי עמהם במשא ומתן, ושאלתי את פיהם, זו מנין לכם שיהיה הפסק עד שיהיה צריך לחזור ולברך. ואם מפני שהרב ז"ל אמרה, באמת יודע אני על הרב ז"ל שהיה מופלג בחכמה ומופלא שבבית דין, שאין לחלוק עליו ולשנות אחר דבריו, מכל מקום אף אנו נהגנו בזה על פי רבנים גדולים שאין כמותם, ואוקי גברי בהדי גברא ואוקי מנהגא אחזקתיה [פירוש: ונעמיד אדם גדול מול אדם גדול שחולקים ביניהם, ונעמיד את המנהג בחזקתו כמו שנהגו], והביאו ראיה לדבריכם. ואף הם טרחו ועיינו בספרי הרב בסוף מסכת ברכות ומצאו אותה ראיה שכתבתי. ונמתי להם, בני, אף על פי שחייב אדם לומר בלשון רבו, מכל מקום אין כאן ראיה כלל שיש הפסק, שאף שאמרו שהעונה אמן אחר עצמו הרי זה בור, מכל מקום לא אמרו הרי זה הפסק, ואילו היה הפסק, היה אומר "ואם ענה, לא יצא". ואין זה אלא כמו שאמרו בתלמוד שלנו (ברכות מה ע"ב): העונה אמן אחר ברכותיו הרי זה משובח, ובמקום אחר אמרו "הרי זה מגונה"? ותירץ, לא קשיא, הא בסוף בונה ירושלים, הא בסוף כל ברכה וברכה, כלומר כאשר מברך ברכת המזון עונה אמן אחר עצמו בסוף בונה ירושלים, שהוא סוף כל הברכות - שהרי הטוב והמטיב אינה מן הכלל דלאו דאוריתא היא - והריהו משובח, שראוי לומר אמן אחר סוף הברכות, להודיע שכבר נגמר הסדר, אבל אם

עונה אמן לעצמו אחר כל ברכה וברכה, הרי זה מגונה, אבל לא שיהיה הפסק. ואף כאן [אחר אהבת עולם] אף אם יאמר בו אמן, הרי זה בור אמרו מפני שלא נגמרו ברכות קריאת שמע, אבל הרי זה הפסק לא אמרו. ואף על פי שכל שיחה שבין הברכה לעשיית הדבר שעליו מברכים, הרי זה הפסק, בכל זאת אמן אינה הפסק, שהרי אף בשאר שיחות של חולין ושל דברי הדיוטות, אם הוא מצורך הדבר שעליו בירך, אינו הפסק. וכמו שאמרו (מסכת ברכות מ ע"א) שאם אחר שבירך המוציא קודם שיטעום, אמר הביאו מלח, הביאו לפתן, אינו הפסק ואינו צריך לחזור ולברך. וכן הדין במצוות, אם ברך על הלולב ונפל מידו ואמר בין הברכה למצוה תן לי הלולב, או אם לא היתה שם ערבה וביקש ממנו, אין זה הפסק, וכן בכל כיוצא בזה. אם כן עניית אמן שהוא קיום השבח וההודאה שבירך, אינו הפסק, שאינו אלא כענין הברכה עצמה שבירך. ע"כ.

☙ פת הבאה בכיסנין ❧

פירוש פת הבאה בכיסנין

אמרו חז"ל (ברכות מב ע"א): "פת הבאה בכיסנין, מברכים עליה בורא מיני מזונות". ושלושה פרושים נאמרו בביאור המילה 'כיסנין': **א.** בצק העשוי ככיסים, וממלאים אותו במיני מתיקה, כמו דבש, אגוזים, שקדים וכדומה. (רבנו חננאל, הערוך, הרשב"א, הטור) **ב.** בצק שלש את הקמח עם דבש או שמן או מי פירות או סוכר או מיני תבלינים וכיוצא בהם. (הרמב"ם) **ג.** בצק שעושים אותו יבש עד כדי כך שכוססים אותה בפה, כמו בייגלה, עוגיות מלוחות. (רב האי גאון)

והיינו שלכל אחד מהפירושים הנ"ל צריך לברך "מזונות" על הסוג שלו, ועל שני הסוגים האחרים לדעתו צריך לברך "המוציא". נמצא למשל, שמי שאומר שפת הבאה בכיסנין היא עיסה שנילושה במיני מתיקה, לדעתו על פת יבשה או על פת שממולאת כמו כיסים, אין צריך לברך מזונות אלא המוציא, וכן להיפך.

מחמת הספק אנחנו מברכים על כל העוגות "מזונות", ו"על המחיה". (קכט)

עיסה עם תבלינים

מה שאמרנו שעיסה שנילושה בשמן או סוכר ומי פירות וכדומה, ברכתה מזונות, לבני ספרד - די שיהיה טעם התערובת ניכר בעיסה ואפילו מעט. אבל לבני אשכנז - צריך שיהיה הטעם מורגש מאוד, כעוגה ומיני מתיקה, אבל אם ניכר הטעם מעט, מברכים "המוציא", אפילו אם הרוב מי פירות.

על כן, מה שמצוי במקומות מסוימים כמו במטוסים ועוד, שמגישים לחמניות, וכתוב עליהם "ברכתה מזונות", לא יסמוך על זה כלל, כי ברוב הפעמים אין מרגישים בהם טעם שונה כלל מלחמנייה רגילה, ואפילו לבני ספרד צריך ליטול ידים בברכה ולברך "המוציא", וכל שכן לבני אשכנז כנ"ל. והמברכים "מזונות", אין להם על מה לסמוך, וגם ביטלו מצות נטילת ידים, שהחמירו בה חז"ל מאוד. ובשו"ת שבט הלוי כתב על זה, ושומר נפשו ירחק מזה. (הלכה ברורה ח תלז)

עיסה עם חלב

כשם שעיסה הנילושה בדבש או מי פירות וכיוצא בהם, מברכים עליה מזונות, כך עיסה הנילושה בחלב, וניכר טעם החלב בעיסה, מברכים עליה מזונות. ואולם לפי

המציאות כיום שהחלב של תנובה דל שומן מאוד, אף אם לש את הקמח עם חלב בלי מים כלל, מאחר ולא ניכר טעם החלב בעיסה, אין לברך עליה "מזונות", אלא יטול ידיו ויברך "המוציא" וברכת המזון, ככל לחם רגיל.

תזכורת: יש להזכיר, כי אסרו חכמים לאפות לחם עם חלב, אלא אם כן בתנאים מסוימים. כמבואר בהרחבה בחוברת "כשרות המטבח בהלכה ובאגדה", קחנו משם ותרווה נחת.

פיצה

פיצה המצויה כיום בחנויות, בין אם לש את העיסה במים ובין אם לש את העיסה בחלב, ברכתה "המוציא". וירא שמים לא יתייחס למה שתולים בשלט בחנות: "הפיצה ברכתה מזונות".

ואולם הגרים במושבים ומגדלים פרות, ויש להם חלב טרי מהפרה מידי יום ביומו, אם יערבו חלב כזה בבצק, באופן שיהיה ניכר טעם החלב, בודאי שיברכו על הפיצה "מזונות". וכמו כן, פיצות שמערבים בעיסה לֶבֶן או שמנת או סוכר, וניכר טעמם בעיסה, יברכו על פיצות אלו "מזונות".

אשר על כן, כל אשר יראת שמים נוגעת אל לבו, יתבונן היטב קודם שיאכל פיצה, האם הפיצה ברכתה "המוציא" או "מזונות", כי פעמים יצר העצלות שלא ליטול ידים ושלא לברך ברכת המזון, מתערב בשיקולים אלו, ומחליט שהפיצה ברכתה "מזונות", כאשר על פי ההלכה ברור שברכתה "המוציא" וברכת המזון.

מצה

מנהג בני ספרד לברך על המצה בשאר ימות השנה, "מזונות" ו"על המחיה". כי מאחר וכוססים אותה בשיניים, הרי היא כאחד מהפירושים של "פת הבאה בכיסנין" הנ"ל. אבל בני אשכנז נהגו לברך "המוציא" וברכת המזון כמו בחג הפסח. וטוב לאכול את המצה בתוך סעודת פת, שבלאו הכי מברך "המוציא" על הפת. (קכו)

כמות הקמח בעוגה

עוגה אף שרובה סוכר, ביצים, שמן, קקאו ועוד, ויש בה מעט מאוד קמח, כמו בעוגות טורט וכיוצא בהן, מברכים עליה "מזונות". ולענין ברכה אחרונה, אם יש בעוגה לפחות שישית [כ-17%] קמח, מברך על כזית עוגה "על המחיה". [אף שיתכן שאוכל רק כ-5 גרם קמח בלבד, יתר החומרים מצטרפים אף הם]. (ח"ע קצ)

במה דברים אמורים? כשהתערובת בלועה בתוך העוגה ממש, כסוכר, ביצים, שמן וקקאו שהם נבלעים בעוגה ואינם ניכרים בפני עצמם. אבל כשהתערובת ניכרת, כעוגת גבינה או בורקס שהמילוי ניכר בפני עצמו, אין המילוי מצטרף לשיעור כזית, ורק כאשר אוכל כזית מלבד המילוי, מברך ברכה אחרונה "על המחיה".

קפה ועוגה

האוכל עוגה ושותה תה או קפה, צריך לברך גם שהכל על המשקה, שאינו נפטר

בברכת העוגה. וכן האוכל קרקר ומציות וכדומה, ובתוך כך אוכל גם גבינה או דגים בפני עצמם, צריך לברך עליהם. אבל אם אוכל אותם יחד ממש, כגון שמורח גבינה על הקרקר, מברך רק "מזונות". (ח"ע רצב)

קביעות סעודה על עוגה

האוכל עוגה בכמות של 216 גרם (משקל ארבע ביצים, וכל ביצה 54 גרם), נוטל ידיו ומברך המוציא וברכת המזון, שבכמות זו יש דרך בני אדם לקבוע סעודה. (יז, קכט)

היה בדעתו לאכול חתיכת עוגה, ובתוך כדי אכילתו נגרר ורוצה לאכול 216 גרם, אין צריך לברך עתה "המוציא", ורק בגמר אכילתו יברך ברכת המזון. (קכט)

קביעות סעודה זו הינה דוקא כשאוכל 216 גרם מהעוגה לבד, אבל אם אוכל למשל 100 גרם עוגה ויחד עמה מאכלים נוספים, ובסך הכל הגיע לכמות של 216 גרם, אינו מברך המוציא וברכת המזון, אלא מזונות ועל המחיה. (קלג)

לחמניות מתוקות

לחמניות מתוקות שניכרת בהן מעט מתיקות, לבני ספרד ברכתן "מזונות", אך לבני אשכנז ברכתן "המוציא", אלא אם כן מורגשת המתיקות מאוד כמיני מתיקה.

על כן, ספרדי המתארח אצל חברו אשכנזי בשבת, ויודע שבעל הבית בוצע על חלה מתוקה, יודיעו קודם לכן שיביא לו חלה שאינה מתוקה כלל, או שיביא עמו חלה כזו ויברך עליה. ואולם לצורך לחם משנה, רשאי לצרף חלה מתוקה, אך יבצע על החלה שאינה מתוקה, ויאכל ממנה כביצה [54 גרם], ולאחר מכן רשאי לאכול ולהתענג על החלה המתוקה בלי לברך עליה שוב.

האוכל 216 גרם לחמניות מתוקות, נוטל ידיו ומברך המוציא וברכת המזון, ודינו כאוכל פת לכל דבר, שאינו מברך על שאר דברים שבסעודה כעוף, אורז וכדומה.

האוכל לחמניה מתוקה פחות מ-216 גרם, אף אם אוכל גם מאכלים אחרים ובסך הכל יגיע לשיעור קביעות סעודה 216 גרם, מברך מזונות ועל המחיה. וברור שבמקרה כזה, יברך על שאר המאכלים, כגון תפוח אדמה, עוף וכיוצא בהם. אלא אם כן מלפת בהם ממש את הלחמניה, כמו בסלטים וכדומה, שאז ברור שאינו מברך על סלטים אלו שנאכלים ממש עם הפת. (שו"ת יבי"א חלק י סימן יח)

ועצה טובה לכל ירא שמים המזמין את חבריו לסעודת מצוה, ויודע שיש מהם אשר אינם נוטלים ידים, ולא מברכים ברכת המזון, שלא יביא לחמניות רגילות שברכתן "המוציא", אלא לחמניות מתוקות שברכתן "מזונות", כדי להצילם מעוון. ויעוררם לברך ברכה ראשונה ואחרונה, או שאחד יברך בקול ויוציאם ידי חובה.

ספק בירך

אכל 216 גרם מיני מאפה ושבע, והסתפק אם בירך ברכת המזון או לא, חוזר

ומברך, כדין אדם שאכל לחם, כמבואר להלן. [שכיון ששבע, חובת ברכת המזון עליו היא מן התורה, וספק בשל תורה מחמירים.] (ח"ע רלד)

קביעות סעודה על אטריות

כל מה שבארנו שאם אוכל 216 גרם, מברך המוציא וברכת המזון, היינו דוקא שאוכל מיני דגן אפויים, אבל אם אוכל מיני דגן מבושלים כמו אטריות, קוסקוס או עיסה מטוגנת, כסופגניה, זלאביה, ספינג'ים וכדומה, אפילו אם אוכל מהם הרבה מאוד, אינו מברך "המוציא" אלא "מזונות" ו"על המחיה".

והטעם בזה, כיון שלמדנו מהתורה שאין שֵם "לחם" על המאכל, אלא דוקא אם עבר עליו תהליך של אפיה, שנאמר (ויקרא כו כו): "**ואפו** עשר נשים **לחמכם** בתנור אחד", אבל אם לא עבר עליו תהליך של אפיה, אין עליו שם לחם. על כן, עוגה שאופים אותה, שם לחם עליה, ואם אוכל ממנה שיעור קביעות סעודה, מברך "המוציא **לחם** מן הארץ", אבל אטריות שאין אופים אותם, לא שייך לברך עליהם "המוציא **לחם**", מאחר ואין עליהם שם ותואר לחם. (קלא, קלד)

אם טעה ובירך "המוציא לחם מן הארץ" על תבשיל של מיני דגן כאטריות וקוסקוס, לא יצא, כיון שאין עליו תואר לחם, וצריך לחזור ולברך מזונות. אולם אם טעה ובירך אחריו ברכת המזון, יצא, שכיון שהוא משביע, ברכת המזון פוטרתו. (שו"ת יביע אומר חלק ח סימן כא)

לחם מטוגן

המטגן בשמן פרוסת לחם שאין בה כזית, מברך עליה "מזונות". ואם אוכל כמה חתיכות, שבסך הכל יש בהן שיעור כזית, יברך ברכה אחרונה "על המחיה". וגם אם אוכל מהן שיעור קביעות סעודה [216 גרם], יברך מזונות ועל המחיה. אבל אם מטגן פרוסה שיש בה כזית, מברך "המוציא" וברכת המזון. (קכז)

דיני ברכה אחרונה

אחר מאכל ומשקה

אכל כל מאכל בכמות כזית [27 גרם] ויותר, או ששתה רביעית [81 גרם] משקה ויותר, מברך ברכה אחרונה: "בורא נפשות" או "מעין שלש" כדלהלן.

זמן האכילה

אין לברך ברכה אחרונה על מאכל, אלא דווקא כשאכל כזית ממנו בתוך זמן של "אכילת פרס", דהיינו 7.5 דקות, אבל אם אכלו ביותר זמן מזה, לא יברך.

כתב רש"י (מסכת ברכות לז ע"ב): "כדי אכילת פרס", שלא ישהה משהתחיל לאכול שיעור כזית עד שגמר אכילתו, יותר מכדי אכילת חצי ככר של שמונה ביצים, שחציו הוא: ארבע ביצים, שזהו צירוף שיעור אכילה. ואם שהה יותר, אין האכילה מצטרפת, והרי זה כאוכל חצי זית היום וחצי זית למחר. ואולם הרמב"ם כתב (הלכות שביתת עשור פ"ב ה"ד), אכל מעט וחזר ואכל, אם יש מתחילת

אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת שלש ביצים, הרי אלו מצטרפות לשיעור, ואם לאו אין מצטרפות לשיעור. ע"כ. ונחלקו הפוסקים בשיעור זמן זה, מ-4 דקות ועד 9 דקות. ולהלכה, באכילה שהיא מן התורה, כגון: כזית מצה בליל ראשון של פסח, וכזית לחם בליל ראשון של סוכות, הנכון להחמיר ולאכול כזית בתוך 4 דקות, אבל בשאר אכילות יש להקל עד 7.5 דקות. ומאידך חולה שיש בו סכנה האוכל ביום הכיפורים, יש לו להחמיר ולהמתין בין אכילה [30 גרם, שהוא פחות מכותבת] לאכילה כתשע דקות. (חזו"ע סוכות עמוד קיב. פסח עמוד סו. ימים נוראים עמוד רצז. ברכות עמוד רנט. שו"ת חזון עובדיה סימן כד)

זמן השתיה

אין לברך ברכה אחרונה על משקה, אלא דווקא כששתה ממנו רביעית בבת אחת. (ח"ע רנט)

כתב הרמב"ם (הלכות שביתת עשור פ"ב ה"ד): שתה מעט וחזר ושתה, אם יש מתחילת השתייה הראשונה עד סוף השתייה האחרונה, כדי שתיית רביעית מצטרפים לשיעור, ואם לאו אין מצטרפים. ע"כ. והקשו הפוסקים, הלוא כיון שהזמן הוא כדי שיעור שתיית רביעית, איך שייך לומר, שאם שתה מעט והפסיק וחזר ושתה, כל ששהה מתחילת השתייה עד סופה כדי שיעור רביעית, מצטרף, הרי ברגע שפסק באמצע שתייתו, כבר עבר השיעור, כי הרי השיעור הוא רביעיתז וצריך לומר ששייך כן, באופן ששתה מהר מאוד, ופסק רגע, ומיד חזר ושתה, בזה אנו משערים אם יש מתחילת השתייה ועד סופה כדי שיעור שתיית רביעית בריווח כדרך שרגילים בני אדם לשתות, הרי שהשתייה מצטרפת. ואם לאו, אינה מצטרפת. (רבי דוד ערמאה, לחם משנה, הרדב"ז, הגר"ח אבולעפייא, קול אליהו, חיי אדם, מאמר מרדכי ועוד. שו"ת חזון עובדיה סימן יב)

מעין שלוש. בורא נפשות.

הברכה האחרונה משתנית לפי סוגי המאכל - אם אכל משבעת המינים שהשתבחה בהם ארץ ישראל, שהם: מיני דגן העשויים מחיטה ושעורה, או אכל ענבים, תאנים, רימונים, זיתים ותמרים, או שתה יין, [שנאמר (דברים ח ז): "כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל אֶרֶץ טוֹבָה, אֶרֶץ נַחֲלֵי מָיִם עֲיָנֹת וּתְהֹמֹת יֹצְאִים בַּבִּקְעָה וּבָהָר. אֶרֶץ חִטָּה, וּשְׂעֹרָה, וְגֶפֶן [ענבים או יין], וּתְאֵנָה, וְרִמּוֹן, אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן, וּדְבָשׁ [תמרים]"], מברך אחריהם ברכת "מעין שלוש". דהיינו ברכה שהיא מעין שלושת הברכות שבברכת המזון. אבל אם אכל כזית משאר מאכלים שאינם משבעת המינים, בין שהם גידולי קרקע, כמו: תפוז, תפוח, אבטיח, ירקות וכדומה. ובין שאינם גידולי קרקע, כמו: ביצה, עוף, בשר וכדומה, מברך אחריהם ברכת "בורא נפשות". וכן, השותה רביעית [81 גרם] מים, קולה וכל מיני משקים חוץ מן היין, מברך אחריהם "בורא נפשות".

ביאור "מעין שלש": הנה בברכת המזון ישנן שלש ברכות מן התורה, שהן: ברכת הזן, ברכת הארץ וברכת בונה ירושלים. ובברכה זו "מעין שלש" מזכירים מעין שלש הברכות הללו, למשל: מה שאומרים "ועל תנובת השדה", הוא מענין ברכת הזן, שזו התזונה שהקב"ה ברא. "ועל ארץ חמדה טובה ורחבה", הוא מענין ברכת הארץ שמשבח את הארץ. "רחם ה'... ועל ירושלים עירך", הוא מענין ברכת בונה ירושלים.

על המחיה, על הגפן, על העץ

גם בתוך שבעת המינים, ישנם סוגים שונים, שנוסח הברכה משתנה קצת לפיהם, בהתחלה ובסוף. למשל: האוכל כזית [27 גרם] עוגה, בורקס, אטריות, קוסקוס וכדומה, העשויים מחמשת מיני דגן, שהם: חיטה, שעורה, כוסמת, שיבולת שועל, ושיפון, מזכיר בתחילת הברכה: **"על המחיה ועל הכלכלה"** ועל תנובת השדה וכו'.

ומסיים: ונודה לך ה' אלוקינו על הארץ **ועל המחיה,** ברוך אתה ה' על הארץ **ועל המחיה.**

האוכל ענבים, תאנים, רימונים, זיתים ותמרים, מזכיר בתחילת הברכה **"על העץ ועל פרי העץ"** ועל תנובת השדה וכו'. ומסיים: ונודה לך ה' אלוקינו על הארץ **ועל פירותיה,** ברוך אתה ה' על הארץ **ועל פירותיה.**

השותה רביעית [81 גרם] יין, מזכיר בתחילת הברכה **"על הגפן ועל פרי הגפן"** ועל תנובת השדה וכו'. ומסיים: ונודה לך ה' אלוקינו על הארץ **ועל פרי גפנה,** ברוך אתה ה' על הארץ **ועל פרי גפנה.** [ראה את הברכה מסודרת בכריכת החוברת].

עוגה, סיגרים, קובה, שלוה

יש להבהיר שמיני דגן שאמרנו שמברך עליהם "על המחיה", היינו מאכלים העשויים מקמח שלש ואפה אותם כעוגה, או טיגנם כסיגרים וסופגניות, או בישלם כאטריות וקובה. אבל האוכל חיטה קלויה או תפוחה כמו "שלוה", הריהי ככל פירות האדמה, ומברך "בורא פרי האדמה", ולאחריה "בורא נפשות". (ח"ע קפג)

על המחיה \ על מחיתה

מיני דגן אלו שמברך עליהם "על המחיה", אם הם גדלו בארץ ישראל, חותם בברכה אחרונה "על הארץ ועל מחיתה", אבל אם הם גדלו בחוץ לארץ, חותם "על הארץ ועל המחיה". וכיום שרוב הדגן המצוי בארץ ישראל, הוא מיובא מחוץ לארץ, חותם תמיד "על הארץ ועל המחיה". ורק אם ידוע לו שדגן זה מארץ ישראל, כגון שאפה עוגה מקמח מצה שמורה משעת קצירה, שבודאי הוא מארץ ישראל, חותם "על הארץ ועל מחיתה". (ח"ע קצב)

כמו כן, האוכל פירות שבעת המינים שגדלו בארץ ישראל, חותם בברכה אחרונה "על הארץ ועל פירותיה", אולם אם גדלו בחוץ לארץ, חותם "על הארץ ועל הפירות". וכן השותה רביעית יין מענבים של ארץ ישראל, חותם "על הארץ ועל פרי גפנה", אולם אם גדלו בחוץ לארץ, חותם "על הארץ ועל פרי הגפן".

כיום רוב הפירות והיין הם מארץ ישראל, לכן חותם תמיד "על הארץ ועל פירותיה", או "על הארץ ועל פרי גפנה". ורק אם ידוע לו שהפירות והיין הללו מחוץ לארץ, חותם "על הארץ ועל הפירות", או "על הארץ ועל פרי הגפן".

על המחיה

בברכה אחרונה שאחר מיני דגן, חותם בסופה "על הארץ ועל המחיה" בלבד, בלי "ועל הכלכלה". ומי שחתם עד עתה "על המחיה ועל הכלכלה", עליו לשנות מנהגו.

בגמרא ברכות (מט ע"א) אמרו, אין חותמים בשני עניינים. ולפי זה צריך לומר בחתימת הברכה "על הארץ ועל המחיה", [שזה דבר אחד שהארץ מוציאה מחיה, כמבואר בגמרא שם], ולהשמיט 'ועל הכלכלה' שהוא ענין נוסף. וכן הנוסח ברי"ף, הרמב"ם, הרא"ש, הלכות גדולות, רבנו חננאל, רש"י, אור זרוע, הראבי"ה, שבולי הלקט, סמ"ג, הריא"ז, רבנו יונה, הרשב"א, המאירי, הרוקח, כל בו, וכן פסק מרן הבית יוסף ועוד

רבים מהאחרונים. וגם המשנה ברורה דחה את דברי האומרים שחותם בשתים, ותמה היאך הביאו את דברי הטור שהוא יחידי בזה, וברור שאילו ראו את כל הראשונים הנ"ל, לא היה אצלם ספק בדבר.

עוגה, תמרים ויין

מי שאכל משלשת הסוגים של ברכת מעין שלש, כגון שאכל עוגה ותמרים ושתה יין, מזכיר את שלושתם בברכה כסדר הזה: ברוך אתה... "על המחיה ועל הכלכלה, ועל הגפן ועל פרי הגפן, ועל העץ ועל פרי העץ" ועל תנובת השדה וכו'. וכן מסיים בסופה: ונודה לך ה' אלוקינו על הארץ ועל המחיה ועל פרי גפנה ועל פירותיה, ברוך אתה ה' על הארץ ועל המחיה, ועל פרי גפנה, ועל פירותיה. (סימן רח סי"ב)

תה, קפה, מרק, ברד

כבר בארנו שאין לברך ברכה אחרונה על משקה, אלא אם כן שתה ממנו רביעית בבת אחת, על כן, השותה תה או קפה או מרק חם, או משקה קר מאוד, כיון ששותה מהם מעט ומפסיק מעט ומפסיק, אינו מברך אחריהם. אולם תה או מרק שהתקררו, ושתה מהם רביעית בבת אחת, מברך נפשות. והנוהג לברך נפשות גם על קפה קר ששתה ממנו רביעית בבת אחת, יש לו על מה לסמוך. (ח"ע רנט)

מעין שלש ונפשות

אכל משבעת המינים [עוגה או פרי או רביעית יין], וגם ממאכל שאינו גידולי קרקע, כגון: בורקס וביצה, מברך תחילה "מעין שלש", ואחר כך "בורא נפשות". כי ברכת מעין שלוש חשובה יותר, שלדעת רוב הראשונים היא מן התורה. אבל אם אכל משבעת המינים וגם מגידולי קרקע, כגון שאכל עוגה ותפוח, יברך תחילה "בורא נפשות", ואחר כך "מעין שלש". ואם טעה ובירך "מעין שלש" קודם, לא יברך לאחר מכן "בורא נפשות". והטעם לזה, שכיון שהזכיר "תנובת השדה" בתוך ברכת "מעין שלש", יש אומרים [רבנו פרץ, הרשב"ץ, האגודה, מהר"ם ריקאנטי] שזה כולל את כל גידולי קרקע, ונמצא שפטר אותם כבר מברכה אחרונה. וכל שכן אם אכל פרי משבעת המינים וגם פרי אדמה כגון שאכל תמרים ומלפפון, שכיון שהזכיר בסוף הברכה "על פירותיה", הרי זה ודאי כולל גם את פירות האדמה. על כן יברך תחילה בורא נפשות, ואחר כך מעין שלש. (ה"ע קח. ח"ע רב, רלה. ה"ב י תמח)

ברכת האורז

האורז, אף על פי שגדל באדמה ואינו מין דגן, בכל זאת מברכים עליו "בורא מיני מזונות", מאחר והוא משביע, סועד ומזין. ואין הבדל בין אם האורז נשאר שלם או שהתמעך. ואם טעה ובירך עליו "בורא פרי האדמה", יצא. (ח"ע קפד, קפז)

האורז, ברכתו האחרונה "בורא נפשות" ולא "על המחיה", כיון שאינו מין משבעת המינים. ואם טעה ובירך אחריו "על המחיה", או ברכת המזון, יצא, כי סוף סוף הוא סועד ומשביע את האדם. (ח"ע קפד)

צירוף מינים לברכה

כל המאכלים שברכתם האחרונה שווה, כגון חמשת מיני פירות שהשתבחה בהם ארץ ישראל, שהם: ענבים, תאנים, רימונים, זיתים, ותמרים, מצטרפים זה עם זה

לשיעור ברכה אחרונה: "על העץ ועל פרי העץ". וכן כל פירות האדמה, ושאר מיני פירות העץ שאינם משבעת המינים, מצטרפים זה עם זה לשיעור ברכה אחרונה: "בורא נפשות". (ח"ע רסא)

פרי משבעת המינים ושאר פירות העץ

אכל כזית פרי משבעת המינים וגם כזית פרי משאר פירות העץ, כגון שאכל תמרים ותפוח, אינו מברך "בורא נפשות" על התפוח, אלא מברך מעין שלש "על העץ ועל פרי העץ" בלבד, ופוטר בזה גם את התפוח, כי גם התפוח פרי עץ הוא. (סימן רח סי"ג)

פרי משבעת המינים ופרי האדמה

מי שאכל 15 גרם משבעת המינים, ועוד 15 גרם מפירות האדמה, אינו מברך ברכה אחרונה כלל, כי ברכת בורא נפשות, אינה ברכה כוללת כמו ברכת שהכל שפוטרת הכל, ולכן אין לאומרה אלא על מה שנתקנה. ואפילו אכל 15 גרם משבעת המינים ו-15 גרם משאר פירות העץ, אינו מברך ברכה אחרונה, שספק ברכות להקל. למשל: אכל 15 גרם ענבים, ו-15 גרם אבטיח או תפוח, לא יברך ברכה אחרונה כלל. (ח"ע רסב)

שיעור ופחות משיעור

אכל עוגה בשיעור כזית [27 גרם], ופרי משבעת המינים פחות מכזית, אך מ-18 גרם ומעלה, רשאי להוסיף בתוך ברכת על המחיה, "ועל העץ ועל פרי העץ", וגם בחתימה יאמר: ברוך אתה ה' "על הארץ ועל המחיה ועל פירותיה". [שכיון שיש אומרים [הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש ועוד] ששיעור כזית הוא 18 גרם, רשאי להוסיף, כי בסך הכל אין כאן תוספת ברכה]. אבל אם אכל פחות מ-18 גרם, לא יכלול "על העץ ועל פרי העץ". והוא הדין אם אכל עוגה ושתה יין פחות מרביעית [81 גרם] ויותר מכזית, רשאי להוסיף בברכה "ועל הגפן ועל פרי הגפן", ויחתום: ברוך אתה ה' "על הארץ ועל המחיה ועל פרי גפנה". [כיון שיש דעה ששיעור ברכה אחרונה בשתיה, כזית.] (ח"ע קצט)

אין זה הפסק

מי שאכל פרי משבעת המינים, וחברו אכל פרי משבעת המינים וגם שתה רביעית יין, רשאי לצאת ידי חובתו מברכה אחרונה של חברו, ואף שחברו מזכיר "על הגפן ועל פרי הגפן, ועל העץ ועל פרי העץ", ואילו הוא צריך להזכיר רק "על העץ ועל פרי העץ", אין הזכרת "על הגפן ועל פרי הגפן", מהווה הפסק לברכתו. (ח"ע רה)

ספק בירך

מי שהתחייב בברכה אחרונה מעין שלש, ואחר כך הסתפק אם בירך או לא, אינו חוזר לברך מספק, כי ספק ברכות להקל. (ח"ע רלד)

מיושב

לכתחילה יברך ברכת "מעין שלוש" כשהוא יושב, כיון שלדעת רוב הפוסקים היא מן התורה כמו ברכת המזון. (שם ס)

☙ אכילה ושתיה בלא ברכה ❧

שתה בלא ברכה

טעה והכניס לפיו משקה בלי ברכה, יהרהר את הברכה בלבו ויבלע את המשקה. ואם יש לפניו עוד משקה, יאמר: "ברוך, שם כבוד מלכותו, לעולם ועד" על ההרהור של הברכה הראשונה, ויברך ברכה ראשונה בפיו וישתה.

אכל בלא ברכה

טעה והכניס לפיו מאכל בלי ברכה, אם הוא מאכל שאינו נמאס אם יפלוט אותו כגון אגוזים ושקדים, יוציא אותו ויברך עליו. [כיון שבעת הברכה צריך שיהיה הפה פנוי מכל מאכל שהוא, ויהיה מלא אך ורק בברכה ותהילה ושבח לבורא עולם, כמו שנאמר: "ימלא פי תהלתך"]. אבל אם הוא מאכל שנמאס אם יפלטנו, כמו תותים וענבים, יעביר את המאכל לצד אחד בפיו, ויברך. (קס)

לפחות ברכה אחרונה

אם שכח לברך ברכה ראשונה קודם שאכל או שתה, יברך לפחות ברכה אחרונה. כי די לו שהפסיד ברכה ראשונה, וכי גם לא יברך ברכה אחרונה? משל לאדם שאכל שום וריחו נודף, וכי נאמר לו שיאכל עוד שום, כדי שיהיה ריחו נודף יותר?! (ברכות נא ע"א. קנז)

אורח שאינו מברך

כתב מרן השלחן ערוך (סימן קסט ס"ב): לא יתן לאכול אלא למי שיודע בו שיברך.

אמרו רבותינו (מסכת ברכות לה ע"א): כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה, כאילו גוזל להקב"ה [שהברכה היא כמו קבלת רשות מאת ה' יתברך לאכול המאכל, ואם לא קיבל רשות נמצא שגוזל], ולכנסת ישראל [שכאשר לא מברכים, לוקים הפירות ולא גדלים באיכות טובה וכמות מרובה כל כך, נמצא שגוזל את עם ישראל בטיב הפירות], וחבר הוא לירבעם בן נבט שהשחית את ישראל לאביהם שבשמים. ופירש רש"י, שכשהוא מזלזל בברכה, רואים אחרים ולמדים ממנו ליהנות מן העולם בלא ברכה, ולכן חבר הוא לירבעם בן נבט, שחטא והחטיא את ישראל, והוא גם כן חוטא ומחטיא לאחרים. על כן, אין לתת מאכל או משקה למי שאינו מברך, כי אנו מכשילים אותו בעוון חמור של אכילה בלי ברכה.

יהודי ירא שמים שהגיע לביתו אדם שאינו מברך, הנכון שיניח לפניו כיפה, ויאמר לו בעדינות שיברך על המאכל או המשקה, ומן הסתם הוא לא יסרב, ויברך. אך אם בכל זאת הוא מסרב לברך, יסביר לו בעדינות, שאינו רשאי לתת מאכל ומשקה למי שאינו מברך, ולא יתן לו. (סימן קסט ס"ב. קלט)

אורח המוקיר והמכבד את התורה ולומדיה, אך עדין לא זכה להבין את חשיבות הברכה קודם האכילה, ואם לא נכבדו במאכל ומשקה, יש חשש שישנא את התורה ולומדיה, ויתרחק מהתורה והמצוות יותר, יש להקל להגיש לפניו מאכל ומשקה, אף אם לא יברך. אלא שבכל אופן, טוב להניח לפניו כיפה שיבין שצריך לברך.

כמו כן, בן שהוריו אינם שומרי תורה ומצוות, וניסה בדרכי נועם לשדלם לברך על מאכל ומשקה שמגיש להם ולא עלה הדבר בידו, רשאי להגיש להם.

כתב הגרש"ז אוירבך, הן אמת שצריך כל אדם לשום דרכיו ולכוון מעשיו לשם שמים, מכל מקום חושבני שמי שבא אליו אורח חשוב אשר איננו שומר תורה ומצוות, אבל עדין יש לו אהבה לבני תורה, וגם תומך במוסדות תורה, ואם בעל הבית לא יתנהג עמו בנימוס המקובל לכבד אותו במאכל ומשקה, יתכן שבגלל זה יתרחק חס ושלום מהתורה והמצוות, וגם יבוא לידי כעס ושנאה על ההולכים בדרך התורה. על כן, חושבני שהנכון לכבד אותו באכילה ושתיה ולא לחשוש כלל לאיסור של "לפני עיור לא תתן מכשול", שאף שאין אומרים לאדם לעשות איסור קטן כדי להציל אחרים מאיסור גדול, מכל מקום בנידון זה, הואיל וכל האיסור של הנותן לאכול הוא רק עבירה של נתינת מכשול, וכיון שיש חשש שעל ידי מניעת כיבודו, יבוז לבני תורה ותיגרם שנאה על ידי כך לשומרי התורה, נמצא שיכשילו באיסור גדול יותר, על כן אין כאן נתינת מכשול, אלא אדרבה הסרת מכשול שלא יבא לעוון חמור יותר. וכן בן שהוריו אינם שומרי מצוות, וניסה בדרכי נועם לשדלם לברך על מאכל ומשקה שמגיש להם ולא עלה הדבר בידו, רשאי להגיש להם, כי על ידי התנהגותו עמהם בנימוס המקובל, אולי תתקרב דעתם ובמשך הזמן יבואו לקיים תורה ומצוות. (ילקוט יוסף פורים עמוד תשלא)

∞ טעות וספק בברכות ∞

נזכר שכבר בירך

טעה ובירך ברכה שלא היה צריך לברכה, כגון שבירך "שהכל", ושכח שבירך, וחזר לברך שוב ואז נזכר שכבר בירך, יאמר: "ברוך, שם כבוד מלכותו, לעולם ועד", על שהוציא שם שמים לבטלה. וכמו כן, נטל בידו פרי לאוכלו ובירך עליו, ונפל מידו ונאבד או נמאס, צריך לומר: "ברוך, שם כבוד מלכותו, לעולם ועד". (סימן רו ס"ו) שבזה שאומר ברוך שם וכו', מראה שלא התכוון להוציא שם שמים לבטלה חס ושלום, אלא רק בירך את הקב"ה, שהוא ברוך ומבורך לעולם ועד.

אמר "ברוך אתה ה'", ונזכר שכבר בירך, יסיים ויאמר: "למדני חוקיך", כדי שיהיה נראה כאומר פסוק, שכן כתוב בתהלים (פרק קיט פסוק יב): "בָּרוּךְ אַתָּה ה', לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ". (סימן רו ס"ו)

אמר "ברוך אתה ה' אלקי", וקודם שסיים "נו" [אלקינו] נזכר שכבר בירך, יסיים ויאמר: "יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם", כדי שיהיה נראה כאומר פסוק, שכן כתוב בדברי הימים (א פרק כט פסוק י): "וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת ה' לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל, וַיֹּאמֶר דָּוִיד **בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם**". ואף על פי שאין זה פסוק שלם, מכל מקום כתבו מרן החיד"א ועוד רבים מהאחרונים, שמותר לומר חצי פסוק, כל שאומר חלק מהפסוק שיש בו משמעות. וכמו שכאשר מריחים בשמים, יש אומרים "ריח ניחוח אשה לה'", אף שאין זה פסוק שלם. (עיין מאמר מרדכי סימן רו ס"ו. ושו"ת יחוה דעת חלק ג סימן יג)

אמר "ברוך אתה ה' אלקינו", ונזכר שכבר בירך, יסיים ויאמר: "כָּרַת עַמָּנוּ בְּרִית בְּחֹרֵב", כדי שיהיה נראה כאומר פסוק, שכן כתוב בתורה (דברים פרק ה פסוק ב): "ה' אֱלֹהֵינוּ כָּרַת עִמָּנוּ בְּרִית בְּחֹרֵב".

ברכה בטעות

אכל בשר, ושכח שהוא בתוך שש שעות לאכילתו, ובירך על מאכל חלבי, ומיד נזכר שטעה, יטעם ממנו מעט, כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה. והוא הדין, אם בירך בטעות בתענית [חוץ מיום הכיפורים] על מאכל או משקה, שיטעם ממנו מעט,

כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה. ואמנם במאכל איסור, אף אם הוא אסור מדברי חכמים, כגון "בישולי גויים", וברך עליו בטעות ונזכר, יאמר מיד: "ברוך, שם כבוד מלכותו, לעולם ועד", ולא יטעם ממנו כלום. והטעם בזה, מכיון שאסור לברך על מאכל שאסור מצד עצמו, ולא מצד שהזמן גורם לו להיאסר כמו בתענית, ונמצא שלא יתקן כלום בזה שיטעם ממנו. (שו"ת יביע אומר ח"י יו"ד סימן ג)

שמיעת האוזן. ביטוי שפתים.

בכל הברכות צריך שישמיע לאוזניו. ואם לא השמיע לאוזניו, יצא, ובלבד שיוציא בשפתיו. (סימן רו ס"ג)

ברכה בהרהור

אם טעה והרהר את הברכה הראשונה בלבו על מאכל, לא יצא ידי חובתו, ועליו לחזור ולברך בפיו דוקא. אך הנכון שקודם לכן יאמר: "ברוך, שם כבוד מלכותו, לעולם ועד" כדי לבטל את ההרהור, ואז יחזור לברך בפיו. אולם אם טעה והרהר ברכה אחרונה בלבו, לא יחזור לברך. ורק אם אכל לחם ושבע, וטעה והרהר ברכת המזון בלבו, יחזור לברך, הואיל וחיוב ברכת המזון מן התורה.

יש להבהיר שישנה מחלוקת אם ההרהור הוא כדיבור או לא, כלומר אדם שהרהר את הברכה בלבו, האם זה נחשב לו כמו שאמר בפיו או לא. ולדעת כמעט כל הפוסקים הרהור אינו כדיבור, והמברך בהרהור לא יצא ידי חובתו, אבל לדעת הרמב"ם והסמ"ג הרהור כמו דיבור, ולדעתם יצא ידי חובתו. ומעתה יש לשאול, אדם זה שהרהר ברכה ראשונה בלבו, היאך נאמר לו שיברך שוב בפיו, הרי כיון שיש אומרים שיצא ידי חובתו, עלינו לחזור לכלל הגדול "ספק ברכות להקל" ולא יברך?

תשובה: איסור ברכה לבטלה, נלמד ממה שציותה אותנו התורה: "לא **תשא** את שם ה' אלוקיך לשוא". ואיסור זה אינו אלא במוציא שם שמים בשפתיו ממש, כמו שנאמר: "ובל **אשא** את שמותם על שפתי", נמצא שלשון "תשא" הוא בשפתיים ממש. אבל המהרהר שם שמים בלבו או המברך ברכה בהרהור וחזר בו ולא רוצה לאכול, אינו נחשב כמוציא שם שמים לבטלה, ולא עבר איסור. אמור מעתה, מאחר ויכול אדם זה להתחרט על שהוציא שם שמים בלבו ולהחליט שאינו אוכל, ראוי לו לעשות כן ולהתחרט, ואז התבטלה הברכה שבלבו, ויחזור לבטא בשפתיו את הברכה ללא חשש ויאכל. וליתר הוכחה על ביטול ההרהור וחרטתו על הברכה, טוב שיאמר: "ברוך, שם כבוד מלכותו, לעולם ועד", ואחר כך יברך בשפתיו. ובודאי שכך נכון לעשות, מאשר שנאמר לו שיאכל על סמך ההרהור בגלל שספק ברכות להקל, שהרי סוף סוף הוא נכנס בספק איסור שנהנה מן העולם הזה בלי ברכה לדעת רוב הפוסקים ומרן השלחן ערוך. ואפילו אם כבר טעם מהמאכל על סמך ההרהור, יעשה כנ"ל לבטל את ההרהור למפרע, ויחזור לברך בפיו ורק אז ימשיך לאכול מכאן ולהבא, כדי לצאת ידי חובת רוב ככל הפוסקים ומרן שקבלנו הוראותיו.

ואולם כל זה נכון לענין ברכה ראשונה, אבל לענין ברכה אחרונה שברך בהרהור, כיון שהיה חייב לברכה לאחר שאכל, הלוא מיד כשהרהר את הברכה, פקע חיובו ויצא ידי חובתו לרמב"ם והסמ"ג שהרהור כדיבור, ולא שייך עתה להתחרט עליה ולבטלה, כי לדעתם כבר אין חיוב ברכה, וממילא אם יחזור לברך בפיו, הברכה השניה תהיה לבטלה. וכיון שכלל גדול בידינו "ספק ברכות להקל", לכן לא יחזור לברך.

ואולם, אם אכל לחם ושבע, והרהר ברכת המזון בלבו, חייב לחזור ולברך בפיו, הואיל וחיוב ברכת המזון הוא מן התורה, ולדעת מרן השלחן ערוך ורוב הפוסקים לא יצא ידי חובתו בהרהור, וספק בשל תורה, מחמירים. ומכל מקום אם בירך ברכת המזון בהרהור מחמת שהיה חולה ולא

יכל לבטא את התיבות בפיו, או מחמת אונס אחר, כגון שהיה במקום שאינו נקי לגמרי ולא יכל לברך, ועתה עבר האונס, אינו חוזר לברך. משום ספק ספיקא, שמא הלכה כהרמב"ם והסמ"ג שיצא ידי חובה בהרהור, ושמא במקום חולי או אונס, כולם מודים שיצא ידי חובתו, כמו שכתב הארחות חיים על פי הירושלמי.

ולענין ברכת המצוות שטעה ובירך בלבו, כגון שבירך בהרהור על התפילין, יתחרט שכאילו עתה אינו מניח התפילין, ויבטל את הרהור הברכה כנ"ל לענין ברכה ראשונה, ויאמר "ברוך, שם כבוד מלכותו, לעולם ועד", ויחזור לברך בשפתיו "להניח תפילין" ויניח. כדי לצאת ידי חובת כל הפוסקים ומרן שקבלנו הוראותיו. (שו"ת יביע אומר חלק ד סימן ג)

מסופק אם ברך

כל הברכות כולן, אם הסתפק אם בירך או לא בירך, בין ברכה ראשונה בין ברכה אחרונה, אינו חוזר לברך, מפני שאינן אלא מדרבנן, וספק ברכות להקל. חוץ מברכת המזון שאם אכל כדי שביעה, ועדין הוא שבע, והסתפק אם בירך או לא, חוזר לברך, מפני שהיא של תורה. (סימן רט ס"ג. ח"ע ריג)

בכל מקרה שיש לו ספק אם בירך, או כשיש מחלוקת הפוסקים אם לברך או לא, טוב שיהרהר את הברכה בליבו. ואף שלהלכה הרהור אינו כדיבור, בכל זאת עדיף שיהרהר כדי שלפחות יצא ידי חובה לדעת הרמב"ם והסמ"ג שהרהור כדיבור. (ח"ע רמו)

שומע כעונה

חז"ל לימדונו מושג שנקרא שמו: "שומע כעונה [כאומר]", דהיינו שהשומע מחברו, נחשב כאילו הוא בעצמו אמר את מה ששמע. כמו שבכל בית בישראל בליל שבת, עומדים כל בני הבית על יד שלחן שבת, ושומעים את הקידוש מפי בעל הבית, ונחשב לכל אחד ואחד כאילו הוא בעצמו אמר את נוסח הקידוש. וצריך שיתכוון המקדש להוציא ידי חובה את השומעים, וגם השומעים יתכוונו לצאת ידי חובתם. וכמו כן בפורים, כל הקהל שומעים את קריאת המגילה מפי החזן, ונחשב לכל אחד ואחד כאילו הוא בעצמו קרא את המגילה מתוך הקלף. וכן בפרשת "זכור", כל הקהל שומעים את קריאת התורה מפי החזן, ונחשב לכל אחד ואחד כאילו הוא בעצמו קרא את פרשת "זכור" בספר התורה.

וכך היו נוהגים בדורות עברו, שאחד מברך ברכת המזון ומוציא ידי חובה את כל המסובים, אך מאחר וראו שרבים קשה להם לכוון להקשיב בכל ברכת המזון, לכן פשט המנהג לברך כל אחד ואחד בעצמו. וכמו שכתב הרא"ש: ברכות קריאת שמע שחרית וערבית, אנו אומרים עם השליח ציבור בנחת, כי אין אדם יכול לכוון תדיר עם השליח ציבור בשתיקה. וגם אם היה מכוון לדברי השליח ציבור, ובאמצע הברכה היה פונה לדברים אחרים, הרי הפסיד הכוונה, כי הפסיק באמצעיתה, אבל כשאדם קורא בפיו, אף אם קורא מקצתה בלא כוונה, יצא. (בית יוסף סימן קפג) וכתב מרן השלחן ערוך (סימן קפג ס"ז): נכון הדבר שכל אחד מהמסובים יאמר בלחש עם המברך כל ברכה וברכה, ואפילו החתימות.

שמע ברכה והתחרט

השומע ברכה מחברו על מאכל או משקה, והתכוון המברך להוציאו ידי חובה, וגם השומע התכוון לצאת ידי חובתו, וענה אמן אחר הברכה, ופתאום מתחרט השומע ולא רוצה לאכול או לשתות, אינו רשאי לעשות כן, ועליו לטעום אפילו מעט, כדי

שתחול הברכה, ולא תהיה ברכתו לבטלה. וכמו כן, אינו רשאי לחזור בו ולהחליט שרוצה לברך בעצמו, שכיון שהשומע דינו כאילו מברך בעצמו, וגם הוא ענה אמן, הרי הוא כאילו הוציא את הברכה מפיו ממש, ואם יברך אחר זה, הרי זו ברכה לבטלה. אבל אם מכל סיבה שהיא לא ענה אמן אחר המברך, רשאי לחזור בו שלא לאכול או להחליט לברך בעצמו. (שו"ת יביע אומר חלק ח סימן כד)

שומע ברכה מספק

מי שמסופק אם חייב לברך איזו ברכה או לא, כגון שאינו זוכר אם כבר בירך על המאכל או המשקה, רשאי לשמוע את הברכה מפי חברו שהוא חייב בודאי באותה ברכה, ולצאת ממנו ידי חובה. ואף אם באמת כלפי שמים גלוי וידוע שהוא כבר בירך, אין בזה חשש איסור לברכה לבטלה, שכיון שעתה הוא מסופק אם הוא חייב באותה ברכה, הרי זה כאילו התנה מתחילה, שרק אם הוא חייב באותה ברכה, הוא מתכוון לצאת בברכת חברו, אבל אם אינו חייב, אינו מתכוון לצאת ידי חובה כלל, מאחר שאינו צריך לכך. (שו"ת יביע אומר חלק ח סימן כד)

"ברוך הוא וברוך שמו"

בכל ברכה שאדם שומע, אחר הזכרת שם השם, טוב שיאמר: "ברוך הוא וברוך שמו", וכמו שנוהגים בחזרת השליח צבור לומר "ברוך הוא וברוך שמו". ואולם, בברכה ששומע מחברו ומתכוון לצאת בה ידי חובתו, כמו בקידוש, הבדלה, תקיעת שופר, קריאת המגילה ועוד, לא יענה "ברוך הוא וברוך שמו", שמאחר שהשומע הוא כאילו אומר בעצמו, הרי זה כמפסיק באמצע הברכה ואומר: ברוך אתה ה' "ברוך הוא וברוך שמו" אלוקינו מלך העולם.

כן פסקו: פני יצחק אבולעפייא, מהר"ש אבוהב, דגול מרבבה, מגן אברהם, חידושי הרז"ה, הגאון רבי דוד פארדו, מהר"י עייאש, הגר"א, מחנה חיים, תורת חיים סופר, מגיד תעלומה, החוזה מלובלין, טהרת המים, בן פורת יוסף, כף החיים, שמח נפש, אפרקסתא דעניא ועוד. ויותר מזה כתב הגאון רבי זלמן שאפשר שאם ענה, לא יצא ידי חובתו, כי הוא משנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות, וצריך להזהיר לרבים הנכשלים בזה. גם בספר ערוך השולחן כתב, שאסור לענות שהרי זה הפסק, וההמון אינם יודעים זאת, ואינם יוצאים ידי חובה, וכן דעת הגאון רבי משה פיינשטיין שלא יוצא ידי חובה. ומה שיש טוענים שאותם שנהגו לענות יש להניחם במנהגם, כבר כתב השדי חמד, שנהגו כן משום שלא כולם היו יודעי ספר, ולא ידעו שיש לחלק בין ברכה שיוצאים בה ידי חובה לברכות חזרת הש"צ ושאר ברכות. וכן כתב בדברי יעקב, שבטעות נהגו כן ויש לבטל מנהגם. ואף הגאון החסיד רבי אלעזר בן טובו שהיה ראב"ד לעדת המערבים בירושלים קרא תגר על הנוהגים לענות. ובספר משא חיים כתב, שמנהג שהוא נגד רוב הפוסקים, אין להחזיקו ולכותבו בספר, אפילו אם אין יכולת לבטלו. וכתב הריב"ש בשם הר"ן, שבענייני התורה והמצוה, אין לנו להניח הדרך שדרכו בה רבותינו הפוסקים, ונכניס עצמנו במשעול הכרמים, שלא מדוחק כלל. ע"כ. ובכלל, לא ראינו ולא שמענו שום טענה וסיבה בדברי המחזיקים בכח במנהג לענות, וכל טענתם היא רק מפני שכך נהגו במקומם ולא יותר. והגע עצמך, הלא אפילו בחזרת הש"צ, אמירה זו היא רק מנהג ואינה חובה כלל ועיקר, ומה טעם להתעקש לענות בדוקא בברכות שיוצאים בהם ידי חובה?! (שו"ת יביע אומר חלק ח סימן כב אות ח. ח"ע שבת ב כא. ח"ע רח)

ההנהגות בסעודה ובחיי היום יום

פת שחרית

יקפיד כל אדם לאכול פת בארוחת בוקר, ולא יזלזל בזה מחמת עצלותו ליטול ידים ולברך ברכת המזון. וכן היה מנהגו של מרן רבנו עובדיה יוסף זצ"ל להקפיד לאכול פת שחרית כציווי חז"ל יום יום.

בגמרא (בבא קמא צב ע"ב, בבא מציעא קז ע"ב) מבואר שאכילת פת שחרית ושתית מים, מצילים משמונים ושלוש חולאים. ושלוש עשרה מעלות נאמרו בפת שחרית: מצילה מן החום, ומן הצינה, ומן הזיקים [רוח רעה], ומן המזיקים, ומחכימת פתי, וזוכה בדין, וללמוד תורה וללמד, ודבריו נשמעים, ותלמודו מתקיים בידו, ואין בשרו מעלה הבל, ואינו טרוד ביצרו, והורגת כינה שבבני מעים, ומוציא את הקנאה ומכניס את האהבה. עיין שם. וכתב הטור (אורח חיים סימן קנה): וטוב שירגיל עצמו בזה. ומצוה להנהיג עצמו במידה טובה והנהגה טובה לשמור בריאותו, כדי שיהיה בריא וחזק לעבודת הבורא יתעלה.

לשם שמים

כתב מרן השלחן ערוך (סימן רלא): בכל מה שיהנה האדם בעולם הזה, לא יכוון להנאתו אלא לעבודת הבורא יתברך, כמו שאמר שלמה המלך עליו השלום (משלי ג ו): "בכל דרכיך דעהו". ואמרו חכמים: "כל מעשיך יהיו לשם שמים", שאפילו דברים של רשות, כגון האכילה, והשתיה, והלכיכה, והישיבה, והקימה, והשיחה, וכל צרכי גופך, יהיו כולם לעבודת הבורא או לדבר הגורם עבודתו. שאפילו היה צמא ורעב, אם אכל ושתה להנאת גופו אינו משובח, אלא יתכוון שיאכל וישתה כדי חיותו, כדי לעבוד את בוראו. וכן אפילו לישב בסוד ישרים, ולעמוד במקום צדיקים, ולילך בעצת תמימים, אם עשה להנאת עצמו להשלים חפצו ותאוותו, אינו משובח, אלא אם כן עשה לשם שמים. וכן בשכיבה, אין צריך לומר שבזמן שיכול לעסוק בתורה ובמצוות, לא יתגרה בשינה לענג עצמו, אלא אפילו בזמן שהוא עייף ויגע וצריך לישון כדי לנוח מיגיעתו, אם עשה להנאת גופו אינו משובח, אלא יתכוון לתת שינה לעיניו ולגופו מנוחה, לצורך הבריאות שלא תיטרף דעתו בתורה, מחמת מניעת השינה. וכן לא יעשה להשלים תאוותו או להנאת גופו, שהרי זה מגונה, ואפילו התכוון כדי שיהיו לו בנים שישמשו אותו, אינו משובח, אלא יתכוון שיהיו לו בנים לעבודת בוראו. וכן בשיחה אפילו לספר בדברי חכמה, צריך שתהיה כוונתו לעבודת הבורא או לדבר המביא לעבודתו. כללו של דבר, חייב אדם לתת עיניו וליבו על דרכיו ולשקול כל מעשיו במאזני שכלו. וכשרואה דבר שיביא לידי עבודת הבורא יתברך, יעשהו, ואם לאו אל יעשהו. ומי שנוהג כן, עובד את בוראו תמיד.

הכפרי שאכל לשם שמים

חסיד אחד נשלח על ידי רבו לכפר קטן, ואמר לו שעליו ללמוד מיהודי כפרי שנמצא שם, כיצד אוכלים לשם שמים. יצא החסיד לאותו כפר, התחקה אחר ביתו של אותו יהודי, והנה מצא לפניו איש פשוט וגס ביותר. התבונן בסעודותיו, והנה הוא רואה כי בכל סעודה לוקח הכפרי סיר מלא של אוכל, ואוכל אותו עד תומו. כך, בוקר צהריים וערב. חשב החסיד לעצמו: וכי מה יש לי ללמוד מאכילה גסה שכזו?! ואולם אם הרבי אמר לי ללמוד דווקא ממנו, הרי שיש דברים בגו. פנה החסיד לכפרי ואמר לו: "סלח לי על שאלתי, אבל אולי תוכל לומר לי, מדוע אתה אוכל כל כך הרבה בכל סעודה"?

השיב הכפרי: אני גר כאן בכפר שאבי וסבי התגוררו בו. אבי היה מוכר יי"ש לגויים, ופעם אחת קרה שהגויים שישבו בפונדק השתכרו כל כך, עד שאמרו לאבי כי אם לא ינשק את הצלב שלהם, הם יהרגו אותו. אבי כמובן סירב, ולא היה מוכן לנשק את הצלב. אז הם החליטו לבצע את זממם ולתלות אותו. אבל הוא היה אדם חלש כל כך, עד שלפני שהספיקו לתלות אותו הוא כבר מת, ולא יכל לקדש שם שמים בתלייתו. לכן אני החלטתי לאכול הרבה, כי גם אני נמצא כאן בין הגויים ומי יודע מה עלול לקרות. ועלי לבטח את עצמי, שאם גם לי יקרה מקרה כזה, שירצו לתלות אותי אם לא אנשק את הצלב, אהיה בריא וחזק ולא אמות לפני שיתלו אותי, וכך אזכה שיתקדש שם שמים על ידי ברבים"!

עתה הבין החסיד את כוונת רבו, אשר שלח אותו לראות אכילה לשם שמים של יהודי פשוט...! (שאל אביך ויגדך ח"ב עמוד רלז)

גניבת דעת

אסור לגנוב דעת הבריות. כיצד? לא יפציר בחברו שיאכל אצלו, והוא יודע שאינו אוכל. וכן, לא ירבה לו במתנות, והוא יודע שאינו מקבל. ואפילו מילה אחת של פיתוי וגניבת דעת אסורה, אלא לעולם יהיה שפת אמת, ורוח נכון, ולב טהור. (הרמב"ם הלכות דעות פ"ב ה"ו)

אבק גזל

אסור לאכול מסעודה שאינה מספקת לבעליה, ואפילו שמזמין אותו לאכול עמו. (הרמב"ם הלכות תשובה פ"ד ה"ד)

הרופא אינו מרשה...

מעשה שהיה אצל הגאון מוילנא, במוצאי שבת אחד, בעת היותו מקיים מצות סעודה רביעית, נכנס אצלו "המגיד מדובנא" בעל המשלים רבי יעקב קרנץ, והגאון כיבדו שיטול ידים ויאכל יחד עמו, אך המגיד סירב באומרו: "הרופא אינו מרשה לי". או אז פנה הגאון אל רעייתו הרבנית שתביא עוד לחם ומאכלים שיש להם ותניח על השולחן. לאחר שהתמלא השולחן במאכלים נוספים, פנה שוב הגאון אל המגיד שיטול ידים, נענה המגיד לבקשתו וישבו לאכול יחד. לאחר שהלך המגיד, פנתה הרבנית אל בעלה הדגול בשאלה: בעלי היקר, וכי המגיד הזה דובר אמת או שקר, הלוא בתחילה אמר שהרופא לא מרשה לו, ואיך לאחר דקה או שתיים שהבאתי עוד מאכלים הרופא מרשה לו?! ענה לה הגאון, ביאור מעשיו כך: הלוא הרמב"ם הוא הרופא הגדול, והוא כתב בספרו "משנה תורה" שאסור לאדם לאכול מסעודה שאינה מספקת לבעליה, ואכן בראותו שהיה לי על השולחן רק מעט אוכל, אם כן הרמב"ם - הרופא, אינו מרשה לו לאכול, כי אין די מספיק. אבל לאחר שהבאת עוד וראה שהסעודה מספקת לבעליה ולאורחיה, אז ישב עימי ואכל עימי בשמחה, כי עתה הרופא מרשה לאכול.

בריאות הנפש והגוף

כתב הרמב"ם (הלכות דעות פרק ד): הואיל ולהיות הגוף בריא ושלם, מדרכי ה' הוא, שהרי אי אפשר שיבין או ידע והוא חולה, לכך ירחיק אדם את עצמו מדברים המאבדים את הגוף, וינהיג עצמו בדברים המברים המחלימים. כלל אמרו בבריאות הגוף, כל זמן שאדם מתעמל, ויגע הרבה, ואינו שבע, ומעיו רפים, אין חולי בא

עליו וכוחו מתחזק, ואפילו אכל מאכלות רעים. וכל מי שהוא יושב לבטח ואינו מתעמל, או מי שמשהה נקביו, או מי שמעיו קשים, אפילו אכל מאכלות טובים ושמר עצמו על פי הרפואה, כל ימיו יהיו מכאובים וכוחו תשש.

וכתב מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל בספרו "ענף עץ אבות" (עמוד לח): על כן, ישתדל כל אדם ללכת ברגליו בכל יום לפחות חצי שעה, לשמור על בריאותו. ישמע חכם ויוסף לקח. ע"כ. וכן נהג מרן בעצמו ללכת מידי יום במשך שנים רבות. על כן, לא יאמר אדם שההליכה היא ביטול תורה, מאחר והיא לצורך בריאותו של האדם, וכמו שכותב הרמב"ם: "שלהיות הגוף בריא ושלם, מדרכי ה' הוא, שהרי אי אפשר שיבין או ידע, והוא חולה". וברוך ה' כיום מצוי "נגן" שאפשר להטעין בו כמאה שעות ויותר של שיעורי תורה, ונמצא אפוא שגם שומר על בריאותו, וגם לומד תורה בזמן הזה. אשריו ואשרי חלקו.

כתב הרמב"ם (הלכות דעות פרק ג הלכה ג): המנהיג עצמו על פי הרפואה, אם שם על ליבו כדי שיהיה כל גופו ואבריו שלמים בלבד, אין זו דרך טובה, אלא ישים על לבו שיהיה גופו שלם וחזק, כדי שתהיה נפשו ישרה לדעת את ה', שאי אפשר שיבין וישכיל בתורה והוא רעב וחולה או אחד מאיבריו כואב, נמצא המהלך בדרך זו כל ימיו עובד את ה' תמיד, מפני שמחשבתו בכל דבריו, כדי שימצא צרכיו עד שיהיה גופו שלם לעבוד את ה'. ואפילו בשעה שהוא ישן, ישן כדי שתנוח דעתו עליו וינוח גופו כדי שלא יחלה ולא יוכל לעבוד את ה', נמצאת שינה שלו עבודה למקום ברוך הוא. הוא שאמר שלמה בחכמתו (משלי ג ו): "בְּכָל דְּרָכֶיךָ דָּעֵהוּ, וְהוּא יְיַשֵּׁר אֹרְחֹתֶיךָ". ע"כ.

החפץ חיים מעורר על שמירת הבריאות

מספר הרב הגאון רבי פתחיה מנקין זצ"ל, מתלמידי הישיבה של החפץ חיים בראדין: אהבתו של החפץ חיים ללומדי התורה היתה אהבת אב לבנים. הוא לא הסתפק בכך שקיבץ אליו בני תורה למקום תורה אחד, ולא אמר די בדאגתו למצבם הרוחני, אלא דאג גם למצבם החומרי בחיבה יתירה. זכורני, כשלמדתי בראדין בראשית הקיץ של שנת תרס"ג, ומרן החפץ חיים זצ"ל בא כדרכו בקודש בכל יום שני וחמישי, לעזרת נשים - מקום לימוד המוסר לפני תפילת מעריב - לעורר את בני הישיבה בדברי מוסרו, ומה השתוממתי לשמוע מפה קדשו את ה'מוסר' הבלתי רגיל דלהלן, וכה אמר:

"אל תרבו ללמוד הרבה יותר מדאי. האדם צריך לשמור את גופו שלא יחלש ולא יחלה, לכן צריך לנוח ולהינפש ולשאוף רוח צח. צריך לטייל לפנות ערב או לשבת בחדר ולנוח, וכשאפשר יש לרחוץ בנהר כדי לחזק את הגוף! כי ההתמדה היתירה הרי היא עצת היצר, לעמול יותר מדאי, כדי שהגוף יחלש, ויוכרח בהמשך הזמן להתבטל לגמרי מתלמוד תורה, ואז יצא שכרו בהפסדו.

ומבשרי אחזה - המשיך החפץ חיים לומר לנו - בימי נעורי הרביתי ללמוד יותר מכוחי ונחלשו עיני, עד שציוו עלי הרופאים שלא לעיין בשום ספר שנתיים. נו, האין ההתמדה היתירה עצת היצר הרע? שאל החפץ חיים, והוסיף - ואם יחלה האדם חס וחלילה עקב אי שמירת בריאותו כתוצאה מהתמדתו היתירה, הרי חס וחלילה יקצר את ימי חייו של שבעים שנה, ואם כן הרי הוא עתיד ליתן את הדין!" כה המשיך החפץ חיים

לדבר לפנינו בסגנון זה עוד עשרים דקות בערך, ונושא זה בלבד היה כל 'מוסרו' באותו ערב.

"כמו כן היה רבנו שומר את צעדי בני הישיבה שלא ילמדו כשכבר הגיעה שעת השינה, ולא אחת קרה שהגיע בכבודו ובעצמו להיכל הישיבה בשעת לילה מאוחרת, ובדברי נחת מתוך קפידה היה מצוה על בני הישיבה שיפסיקו כעת מלימודם וילכו לישון, ולפעמים היה עולה בעצמו על הספסל ומכבה את מנורות בית מדרשו. ("חיים בריאים כהלכה")

שיהיה כח ללמוד

כאשר ביקר החפץ חיים אצל הגאון רבי חיים מבריסק, פנה רבי חיים לחפץ חיים וביקש ממנו שיאמר מוסר לילדו 'וועלוועל' [באידיש: "זאב". לימים גדל ונעשה הגאון רבי יצחק זאב מבריסק זצ"ל] על שאיננו אוכל, באומרו: "הלוא את המוסר שלכם, שומע כל כלל ישראל". ואז אמר החפץ חיים לילד: "וועלוועל'ה וועלוועל'ה, אתה צריך לדעת שהתורה היא גדולה וקשה, וצריך הרבה כח בשביל ללמוד אותה. ואם לא אוכלים, אז אין כח ללמוד את התורה, ולכן צריך לאכול כדי שיהיה כח ללמוד את התורה הקדושה!" (מאיר עיני ישראל ח"ג)

ההשתדלות לבריאות – מצוה וחובה

כתב הגאון החזון איש באיגרותיו: וכשאני לעצמי, הנני חושב את ההשתדלויות הטבעיות במה שנוגע לבריאות, למצוה וחובה, וכאחת החובות להשלמת צורת האדם, אשר הטביע היוצר ברוך הוא במטבע עולמו... והדקדוק על אמצעי הבריאות, היא עבודה אהובה לפניו יתברך. ("חיים בריאים כהלכה")

☜ הנהגות הסעודה

תורתנו תורת חיים

כתב הגרש"ז אוירבך (הליכות שלמה ניסן - אב עמוד שפד), הטעם שבחג השבועות נצטווינו דוקא להרבות בסעודה (עיין פסחים סח ע"ב), יש לומר על דרך הרעיון, כדי להורות שתורתנו היא תורת חיים, ואין דרכה בפרישות גמורה מחיי העולם הזה, אלא אדרבה היא מדריכה אותנו איך להשתמש גם בחפצי העולם כיאות, וראיה לזה מדיני וסדרי האכילה כי תורה שלימה היא. כך רגיל היה רבנו לצטט את לשון הגמרא במסכת ברכות (מג ע"א) "כיצד סדר הסיבה? אורחים נכנסים ויושבים על גבי ספסלים ועל גבי קתדראות [כסאות נוח מיוחדות לעשירים], עד שיכנסו כולם. הביאו להם מים, כל אחד ואחד נוטל ידו אחת, בא להם יין - כל אחד ואחד מברך לעצמו. עלו והסבו ובא להם מים, אף על פי שכל אחד ואחד נטל ידו אחת - חוזר ונוטל שתי ידיו. ע"כ. ראו בני היקרים, כמה דקדקו חז"ל באורחות החיים עד שגם סדרי ההסיבה לסעודה, תורה שלימה היא ודינים ערוכים עם משנה, גמרא ותוספתא, ופסקי הלכה רבים.

ניקיון הגוף

קודם הסעודה, ילך לבית הכסא לפנות את עצמו, ויועיל לו מאוד לבריאותו. ויש

בזה גם ענין גדול על פי הסוד. בגמרא (מסכת שבת פב ע"א) אמרו: הנצרך לנקביו ואוכל, דומה לתנור שלא גרפוהו והסיקוהו על גבי אפרו, וזו היא תחלת רוח זוהמא. (הרמב"ם דעות פ"ד ה"ב. בן איש חי שנה ראשונה פרשת בהר סעיף ב)

מן הבא לידו

לא יתן עיניו לברור את החלק הגדול מהקערה המרכזית, אלא יקח מן הבא בידו.

הגדול קודם

שנים או יותר שיושבים לאכול, הגדול שבהם פושט ידו תחילה לקחת מן הקערה, ואם הקדים הקטן ולקח, הרי זה גרגרן.

תלמיד חכם. כהן.

אם כהן מסב עמנו בשולחן, יש לכבדו במנה יפה קודם לכולם, אבל אם יש שם גם תלמיד חכם, הוא קודם לכהן. (סימן רא משנ"ב ס"ק יג)

כהן תלמיד חכם

אם מסב עמנו בשולחן כהן תלמיד חכם, הגם שיש עוד תלמיד חכם גדול ממנו, יקדימו את הכהן, שמצוה להקדים כהן תלמיד חכם, שנאמר: "וקדשתו". (שם ס"ק יב)

אל תמלא

לא ימלא את הכף על כל גדותיו ויתן בפיו. וכן לא ימלא את פיו במאכל, אלא ישאיר מקום, כדי שיוכל לדבר בשפה ברורה.

אל תתלהב

לא ימהר בלעיסתו ואכילתו, אלא יאכל לאט לאט. וכן לא ימצוץ את אצבעותיו בפיו. ולא יראה חיבה וחשק לאכילה.

אל תסתכל

לא יסתכל בפניו של האוכל ולא במנתו, כדי שלא יתבייש. (סימן קע סעיף ד)

פרוסה נגוסה

לא יחתוך בפיו מהפרוסה ויניח על השלחן, שזה מאוס על הבריות. (סימן קע סעיף י)

אכילה ושתיה מיושב

לא יאכל ולא ישתה כשהוא עומד, שזה מתיש את כוחו של האדם. (קנא)

שיריים

לא יאכל את המאכל כולו עד סופו, אלא ישייר מעט בצלחת משום דרך ארץ.

אכילה גסה

אכילה גסה לגוף כל אדם, כמו סם המות היא, והיא עיקר לכל החולאים. רוב החולאים הבאים על האדם, אינם אלא או מפני מאכלים רעים, או מפני שהוא ממלא בטנו ואוכל אכילה גסה [יותר מדי] אפילו ממאכלים טובים. הוא ששלמה אמר בחכמתו (משלי כא כג): "שֹׁמֵר פִּיו וּלְשׁוֹנוֹ שֹׁמֵר מִצָּרוֹת נַפְשׁוֹ", כלומר, שומר פיו מלאכול מאכלים רעים או מלשבוע, ולשונו מלדבר אלא בצרכיו. (הרמב"ם בהלכות דעות)

כעס והקפדה

יאכל בשמחה ולא בכעס ודאגה, ואז המאכל גם ייטיב לו לבריאותו.

לא יהיה קפדן בסעודה, שגורם לבני ביתו ולכל המסובים להימנע מלאכול. וכן אמר שלמה בחכמתו (משלי יז א): "טוֹב פַּת חֲרֵבָה וְשַׁלְוָה בָּהּ מִבַּיִת מָלֵא זִבְחֵי רִיב". וכן אמר (שם טו יז): "טוֹב אֲרֻחַת יָרָק וְאַהֲבָה שָׁם מִשּׁוֹר אָבוּס וְשִׂנְאָה בּוֹ". (קמד)

הלל הזקן ממתין בסבלנות לסעודה

מעשה בהלל הזקן שהזמין אורחים לסעודה בביתו. בעת הכנת הסעודה, בא עני על פתחו ואמר לאשתו, צריך אני לשאת אשה היום, ואין לי כלום לסעודת הנישואין. נטלה אשתו של הלל את כל הסעודה והביאה לעני, וחזרה מיד ולשה עיסה אחרת, ובשלה שוב תבשילים לסעודה בביתה. בשעה היעודה, לא היתה הסעודה מוכנה עדיין, ונאלץ הלל להמתין עם אורחיו, מבלי שידע את סיבת העיכוב. לאחר זמן, כשהגישה אשתו את הסעודה, אמר לה הלל: בתי, מפני מה לא הבאת לנו מידי? סיפרה לו כל אותו המעשה. אמר לה: בתי, גם אני לא דנתי אותך לכף חובה אלא לכף זכות, שודאי כל מה שעשית, לשם שמים עשית.

ה' יזכנו להגיע לדרגות אלו, כי כאשר אדם שואף להגיע, יש סיכוי שיגיע אי פעם, שבדרך שאדם רוצה לילך מוליכים אותו, אך אם אינו שואף כלל להתעלות ממידותיו ולתקנן, וקורא את הסיפור על הלל הזקן, ואינו רואה את עצמו משתייך לזה כלל, אין סיכוי שיגיע אי פעם לדרגות כאלו, ואף הוא רחוק מפחות מאלו הרבה. (קמה)

ביזוי אוכלים

ארגז מעץ שמונחים בתוכו פירות, מותר לשבת עליו, כיון שאינו גורם למעיכת המאכלים. אבל אם בישיבתו יגרום למעיכת המאכלים, וכגון שהפירות נמצאים בתוך שק וכדומה, אין לשבת עליהם. (קנו)

ניקוי רשת המנגל

יש שמנקים את הרשת שעל המנגל בבצל הטבול בשמן, ויש להם על מה לסמוך. (הלכה ברורה ח"ט עמוד נ)

ריח המאכל

כל מאכל שנודף ממנו ריח טוב, והאדם תאב לו, צריך להיזהר לטעום ממנו, לפי שאם מריח ואינו טועם, יכול לבוא לידי סכנה. ואם מריח ריח מאכל ממקום שאינו יכול לטעום ממנו, יזהר לפלוט את הרוק שבפיו, כי אם יבלע את הרוק

יכול לבוא לידי סכנה חס ושלום. ועוד יותר יש להיזהר בזה לאשה הרה, שאם לא תטעם, יכולים לבוא לידי סכנה היא והעובר.

מפה לפה

לא ישתה אדם מכוסו ויתן לחברו, מחשש שמא הדבר מאוס על חברו, ומחמת הבושה יקח ממנו את הכוס וישתה, ויכול לבוא ליד סכנה (סימן קע סעיף טז). ובעיקר מצוי הדבר בשמחת מצוה כברית מילה וכיוצא בזה, שמתאספים הרבה אנשים ורוצים לטעום מכוס הברכה, ונותנים זה לזה מפה של אחד לחברו, וצריכים לתת ליבם לזה, שלא יתנו את הכוס אלא למי שמבקש לטעום ממנו.

ואמנם אם הטועמים מכוס הברכה הם בני הבית, אין צריך להקפיד בזה, וכגון בקידוש של שבת שבעל הבית מקדש ובני ביתו טועמים אחר כך מהיין, שבדרך כלל אין בני הבית מקפידים בזה, ורגילים הם לשתות מכוס המקדש, וממה שטעמו האחים והאחיות. ואמנם אם יש אורחים הנמצאים בקידוש, כגון החתנים והכלות, בודאי שצריכים להיזהר בזה.

ומכאן למדנו על מה שמצוי כיום ברוך ה' בהרבה מקומות שמארגנים שיעור תורה ביום שבת בבוקר לאחר התפילה בנץ החמה, וקודם השיעור מקדשים על היין, כדי לטעום מיני מאכל ומשתה. ויש למקדש להיזהר שלא לתת לציבור לטעום מכוסו, אלא קודם הקידוש יתנו מעט יין בכוס לכל אחד ואחד, ומיד לאחר שיגמור המקדש את ברכת הקידוש, יטעמו כל אחד ואחד מכוסו המונח לפניו. (קמב)
וכן היה המנהג אצל מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל בבית הכנסת "חזון עובדיה" בשכונת רחביה בירושלים עיר הקודש, בשבתות חתן וכדומה שמרן היה מקדש.

ברכת היין

רוב יין

היין שראוי לברך עליו "הגפן", צריך שיתברר לנו שהרוב שבו יין ויש בו טעם יין, אבל אם אין הרוב "יין", מברכים עליו "שהכל נהיה בדברו". ויש מבני אשכנז המברכים עליו "הגפן", אך לדעת הגאון רבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל ועוד, אף לבני אשכנז ברכתו "שהכל". (ח"ע קנו) ומעשה שהגיע מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל לסידור חופה וקידושין, והביאו יין שרובו מים, וברך עליו בברכת האירוסין "שהכל נהיה בדברו", ואחריו ברך כן הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל בברכות הנישואין. (שו"ת חזו"ע ח"א עמוד פ)

על כן, יש להקפיד להביא לקידוש ולהבדלה דוקא יין אמיתי שרובו יין. ובני אשכנז הזהירים במעשיהם, אינם מקדשים על יין כזה כלל. (הלבוש, אליה רבה, פמ"ג, מחצית השקל ועוד) על כן, בישיבות אשכנזיות, ישימו לב לקדש על יין אמיתי שרובו יין, בהתחשב גם בבחורים הספרדים שיצאו ידי חובת קידוש. ואם אינם עושים כן, יקדשו הבחורים הספרדים לעצמם על יין אחר אמיתי. ואם אין להם יין אחר, יקדשו על הפת. ואם לא עשו כן, אם הבחור האשכנזי קידש על יין שאפשר לבוא ממנו לידי שכרות, יצאו בדיעבד [כדין המקדש על "חמר מדינה"], אבל אם קידש על מיץ ענבים שרובו מים, לא יצאו ידי חובה, ויקדשו על הפת. (השבת בהלכה ובאגדה 100)

יין מבושל

יין מפוסטר [מבושל] - ברכתו "הגפן", ומקדשים עליו לכתחילה. (ח"ע שבת ב קטו)

יין פוטר שאר משקים

המברך "בורא פרי הגפן" על היין, ורוצה לשתות שאר משקים, אינו צריך לברך עליהם "שהכל", שמכיון שהיין הוא משקה חשוב מכל המשקים, ברכתו פוטרת את שאר המשקים. וכמו כן, אם שתה רביעית יין [81 גרם], וגם רביעית משאר משקים, מברך ברכה אחרונה "על הגפן ועל פרי הגפן", ופוטר את שאר המשקים מברכת "בורא נפשות". אבל אם שתה יין פחות מרביעית, ושתה מים רביעית, יברך ברכה אחרונה על המים "בורא נפשות".

שבת חתן

לאור האמור, מה שנהגו לקדש בשבת בבוקר בבית הכנסת כשיש שם חתן וכדומה, ומביאים מיני מאכל ומשקה, אם השומע את הקידוש טעם מהיין, אינו צריך לברך "שהכל" על שאר המשקים, אבל אם לא טעם, יברך "שהכל". ופשוט שהיין לא פוטר מיני מאכלים שברכתם "שהכל", כמו ביצה, סוכריות וכדומה. (קסו)

יין שבתוך הסעודה

טעם מהיין בקידוש, ורוצה לשתות יין בסעודה, אם דרכו לשתות יין בסעודה, אין צריך לברך. אך אם אין דרכו לשתות יין בסעודה, יברך. ומכל מקום אם בדעתו היה לשתות יין בסעודה זו, אף שבדרך כלל אינו שותה, לא יברך. (קסח)

מי שאינו רגיל לשתות יין בסעודה, והתארח בשבת אצל חברו והגיש לפניו יין בסעודה, אינו צריך לברך, כיון שהאורח דעתו על כל מה שיביא לו בעל הבית.

דיני שינוי מקום והפסק באמצע האכילה

מקום הברכה האחרונה

לכתחילה יש לברך ברכת "מעין שלוש" במקום שאכל. אך אם כבר הלך ממקומו למקום אחר, אינו צריך לחזור למקומו הראשון, ורשאי לברך במקום שנזכר. (ה"ע ח"ב עמוד מג)

אין חובה לברך ברכת "בורא נפשות" דוקא במקום שאכל. אך בודאי יש להיזהר לברכה מיד ולא לדחותה, כדי שלא ישכח לגמרי מלברך.

הפסק בפת או עוגה או פירות משבעת המינים

אכל פת או עוגה או פירות משבעת המינים [ענבים, יין, תאנים, רימונים, זיתים, תמרים] אפילו פחות מ"כזית" [27 גרם], ויצא לחוץ, בין אם ממשיך אכילתו בחוץ, ובין אם חוזר למקומו להמשיך לאכול שם, אינו חוזר לברך. (שם מ)

והטעם לדבר, כיון שהברכה האחרונה על מאכלים אלו [ברכת המזון ומעין שלוש],

צריך לברכה במקום שאכל, נמצא שעדין מחובר וקשור הוא למקום אכילתו, שהרי צריך לברך שם, לכך אפילו אם יצא לחוץ, נחשב שעדין לא סיים את אכילתו, ואינו חוזר לברך שוב ברכה ראשונה. (שם מג)

הבהרה חשובה

יש להבהיר שדין זה של שינוי מקום באכילה, הוא נתון במחלוקת גדולה מאוד בפוסקים, ולדעת מרן השולחן ערוך, אפילו אם שינה את מקומו באותו בית מחדר לחדר אחר, צריך לחזור ולברך. ואם באכילתו שבמקום הראשון אכל כזית, צריך לברך קודם ברכה אחרונה על אכילתו זו, ואחר כך יחזור לברך שוב ברכה ראשונה על אכילתו הנוספת. על כן, לכתחילה הנכון שלא יצא כלל ממקום אכילתו עד סוף הסעודה. אך מכיון ש"ספק ברכות להקל" אפילו נגד מרן השלחן ערוך, לכן אם הוצרך לצאת, לא יברך לא ברכה אחרונה ולא ברכה ראשונה. (סימן קעח סעיפים א, ב. תשיא)

אפילו גמר אכילתו ואינו אוכל עוד, ישתדל שלא לצאת למקום אחר קודם שיברך ברכת המזון או ברכה אחרונה, שמא ישכח לברך. ואולם לצורך מצוה, מותר לכתחילה לצאת, ורק ישים לב לזכור לברך. (סימן קעח סעיף ב. ה"ע ב לט)

הפסק בשאר פירות או במשקים

אכל בבית **במקום מסוים** פירות שאינם משבעת המינים או שתה מים ושאר משקים [חוץ מהיין], ויצא מהבית לחוץ, ואחר כך חזר למקומו הראשון לאכול, או שהמשיך לאכול במקום השני, הרי יציאתו נחשבת הפסק, וצריך לחזור ולברך ברכה ראשונה על המשך אכילתו, אבל לא צריך לברך ברכה אחרונה על מה שאכל קודם לכן.

והטעם שמברך שוב כאשר שינה את מקומו, מאחר וברכת "בורא נפשות" אין צריך לברכה דוקא במקום שאכל, ולכן כשיצא ממקום אכילתו, אין לו עוד קשר למקום זה ונחשב כמי שסיים את אכילתו, ולכן אם רוצה לאכול עוד, יברך שוב. (ה"ע ב מא, מד)

מחדר לחדר – אם נשאר בבית, ורק עבר מחדר לחדר, או עלה מקומה אחת לקומה שניה, אינו חוזר לברך שספק ברכות להקל, וכנ"ל.

זה לא הפסק

ישנה אפשרות שאף אם ישב לאכול **במקום מסוים**, ושינה את מקומו למקום אחר, לא יצטרך לברך שוב, וזאת באופן שיתקיימו שני התנאים הבאים: **א.** שהיה בדעתו מתחילה בשעת הברכה לצאת למקום האחר. **ב.** שלקח את הפרי או את המשקה אתו. וכשיצטרפו שני התנאים, אין צריך לברך. (שם מא. רכב)

למשל: יוסף ישב בבית וברך על התה, ובשעת הברכה חשב להמשיך לשתות בחוץ, ולקח אתו את הכוס לחוץ, כיון שבדעתו היה לצאת, ויצא עם הכוס, אינו צריך לברך שוב ברכה ראשונה בחוץ.

אבל אם יוסף לא שתה במקום מסוים אלא היה **הולך ושותה**, אף אם לא חשב בשעת הברכה לצאת לחוץ, כיון שלא התכוון לקבוע מקום לשתייתו, אין צריך לחזור ולברך שוב כשיוצא לחוץ עם התה.

ישראל ברך על הגרעינים בבית וחשב להמשיך לאכול מהם בדרך, אינו צריך לחזור ולברך. אולם אם היה בדעתו לאכול רק במקום מסוים בבית, ואחר כך החליט להמשיך לאכול בחוץ, אף שלקח עמו את הגרעינים, צריך לחזור ולברך.

משה יצא לקניות בחנויות השונות ולקח עמו בקבוק מים לדרך, הוא ברך "שהכל" בהיותו בחנות הבגדים, וכעבור מספר דקות בהיותו בחנות הנעליים רצה לשתות שוב מן המים, כיון שלקח את הבקבוק עמו, ולא קבע בדעתו לשתות דווקא בחנות הבגדים, אינו צריך לברך שוב על המים.

השאיר חברים

ישנה אפשרות נוספת שאפילו אם שינה את מקומו במאכלים שברכתם האחרונה "בורא נפשות", לא יצטרך לברך שוב ברכה ראשונה, כגון שהתיישבו כמה חברים על דעת לאכול פירות או לשתות קפה, ויצא אחד מהם לחוץ ונשארו חבריו במקום, או שיצאו כולם והשאירו אחד מהם, כשיחזרו לא יצטרכו לברך שוב ברכה ראשונה, שכיון שנשאר מישהו מהם, נחשב שלא נעקרה קביעותם מהמקום שקבעו לאכול בו, וקשורים הם עדין למקום אכילתם הראשונה. (רכ)

אולם אם לא התיישבו בשביל לאכול פירות, אלא בשביל ללמוד, וכדי לחזקם שיהיה להם כח להמשיך ללמוד, הביאו להם גם מאכלים ומשקים, במקרה כזה היוצא לחוץ, צריך לחזור ולברך שוב ברכה ראשונה, אפילו שהשאיר מקצת חברים במקום, כיון שאין זה נחשב שקבעו מקום לאכילה ושתיה, אלא אכילתם היא בדרך עראי בלבד, כדי שימשיכו בלימודם. (רכד, רכו)

למשל: נהוראי בא ללמוד בחבורה ברוב עם בליל חג השבועות בבית הכנסת, והגישו לפניהם עוגות, פירות ומשקים, וברך נהוראי "מזונות" על העוגה, "העץ" על הדובדבנים, "האדמה" על האבטיח, ו"שהכל" על המיץ. לאחר זמן יצא נהוראי להתאוורר ולהמשיך לקרוא את התיקון בחוץ, כשחוזר נהוראי צריך לברך שוב ברכות "העץ" "האדמה, ו"שהכל", אף שנשארו חבריו במקום, כיון שלא התכנסו על דעת לאכול אלא על דעת ללמוד. אבל ברכת "מזונות" אינו צריך לברך שוב, כיון שברכתה האחרונה היא "מעין שלוש", שצריך לברכה לכתחילה באותו מקום שאכל, נמצא שעדין הוא קשור למקום אכילתו, וכמבואר לעיל.

ברכה אחרונה

על כל מאכל או משקה, ישתדל לברך את הברכה האחרונה מיד בגמר האכילה או השתיה. כי הניסיון מורה, שאם לא יברך מיד אלא ישאיר את הברכה לזמן מאוחר יותר, פעמים רבות שהוא מסופק אם ברך או לא, וכשיש ספק, אינו יכול לברך, כי "ספק ברכות להקל", ונמצא שאכל ושתה בלי לברך לבורא עולם. וגם פעמים שעובר זמן הברכה אחרונה, על כן הנכון ביותר לברך מיד. (עי' סימן קעח ס"ב)

סוף זמן ברכה אחרונה על מאכל

סוף זמן ברכת "בורא נפשות" על מאכל, וסוף זמן ברכת "מעין שלוש" על עוגה ופירות, הוא כל עוד שמרגיש שבע מאכילתו, אבל אם כבר מרגיש שהוא רעב, עבר הזמן, ואינו רשאי לברך עוד. ומכיון שפעמים רבות קשה להחליט בדיוק אם הוא רעב או לא, לכן טוב שיאכל שוב מאכל בשיעור כזית [27 גרם], כדי שיתחייב בודאי בברכה אחרונה, ויברך. (סימן קפד סעיף ה)

סוף זמן ברכה אחרונה על משקה

סוף זמן ברכת "בורא נפשות" על משקה, וסוף זמן ברכת "מעין שלוש" על יין, הוא כל עוד שמרגיש רווי מהמשקה ואינו צמא, אבל אם כבר מרגיש שהוא צמא, עבר הזמן, ואינו רשאי לברך עוד. ומכיון שפעמים רבות קשה להחליט אם הוא צמא או לא, לכן טוב שישתה שוב משקה בשיעור רביעית [81 גרם], ויברך. (שם)

הפסד מצוה – ברכה

יש לתת את הדעת, על מה שמצוי שאדם שותה, ולאחר זמן מסוים נעשה שוב צמא ורוצה לשתות, ואינו שם לב שהפסיד את ברכת "בורא נפשות" על השתיה הראשונה. למשל: בליל חג השבועות שלומדים תורה כל הלילה, ומידי פעם טועמים מיני מאכל ומשקה, ורבים חושבים שבזה שהם מברכים ברכה אחרונה בסוף הלילה, הרי הם פוטרים את כל מה שאכלו ושתו במשך הלילה, אך זוהי טעות, כיון שעבר זמן הברכה האחרונה.

אשר על כן, בכל פעם ששותה רביעית [81 גרם] בבת אחת, או שאוכל כזית [27 גרם] פרי או עוגה, וחושש שמא עד שישתה או יאכל בפעם הבאה, יעבור זמן הברכה האחרונה, ישים לב לברך מיד בגמר האכילה והשתיה. ואז כשיאכל לאחר זמן בפעם הבאה, לא יצטרך לברך שוב ברכה ראשונה, כיון שבברכתו הראשונה שברך בתחילת הלילה, פטר את כל מה שיאכל וישתה במשך הלילה. (רכה)

והטעם לזה, כיון שכל מה שברך את הברכה האחרונה, היה רק מחשש שמא יעבור זמן הברכה ויפסידה, ולא מפאת שאינו רוצה להמשיך לאכול ולשתות עוד, ולכן אין זה נחשב כסילוק מאכילתו הראשונה, ורשאי להמשיך לאכול ולשתות על סמך הברכה הראשונה. (שו"ת יחוה דעת חלק ו סימן יא. תשיד)

∞ מאה ברכות ∞

מן התורה, מן הנביאים, ומן הכתובים

כתב בספר המנהיג [רבנו אברהם בן רבי נתן, המכונה: הראב"ן הירחן]: **דבר זה מסורת בידינו מאבותינו למשה מסיני, שיש עלינו מאה ברכות בכל יום, מן התורה, מן הנביאים ומן הכתובים. מן התורה** מנין? דתניא, רבי מאיר אומר: חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום. שנאמר (דברים י יב): " וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל **מָה** ה' אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ...", אל תיקרי מה אלא מאה. **מן הנביאים** מנין? שנאמר (שמואל ב כג א): "וְאֵלֶּה דִּבְרֵי דָוִד הָאַחֲרֹנִים נְאֻם דָּוִד בֶּן יִשַׁי וּנְאֻם הַגֶּבֶר הֻקַם **עָל**", ודרשו חכמים שכאשר ראה דוד המלך שהיו מתים

מישראל בירושלים מאה אנשים בכל יום, עמד ותיקן מאה ברכות כמניין **ע"ל**, ופסקה המגפה. ונראה, שאחר שייסדם משה רבנו עליו השלום, שכחום, וחזר דוד ויסדם כלפי מה שראה שהיו מתים מאה בכל יום. **מן הכתובים** מנין? שנאמר (תהלים קכח ד): "הִנֵּה **כִי כֵן** יְבֹרַךְ גָּבֶר יְרֵא ה'", 'כי כן' בגימטריא מאה. ושוב שכחום, וחזרו חכמי התלמוד ויסדום. ע"כ.

חובה גמורה

כתב מרן בשלחן ערוך (סימן מו סעיף ג): **חייב** אדם לברך בכל יום מאה ברכות **לפחות.**

ימי החול

בימי החול, בקלות אפשר להגיע למאה ברכות, כי בשלוש עמידות של שחרית, מנחה וערבית = 57 ברכות. ועוד 21 ברכות של ברכות השחר וברכות התורה = 78. ועוד 11 ברכות של ציצית ותפילין, ברוך שאמר וישתבח, יוצר אור, אהבת עולם וגאל ישראל. ובערבית, מעריב ערבים, אהבת עולם, גאל ישראל והשכיבנו = 89. ועוד 6 ברכות שאוכלים לפחות פעם ביום לחם: "נטילת ידים", "המוציא", וברכת המזון = 95. ועוד ברכת "אשר יצר" ושאר ברכות הנהנין שבמשך היום, מגיע האדם בקלות למעלה מ-100 ברכות.

שבת קודש

אולם, בשבת קודש ישנן בעמידה 7 ברכות בלבד, אם כן בארבע תפלות, ערבית, שחרית, מוסף ומנחה = 28. ועוד 21 ברכות של ברכות השחר וברכות התורה = 49. ועוד 10 ברכות של מעריב ערבים, אהבת עולם, גאל ישראל והשכיבנו. ובבוקר, ציצית, ברוך שאמר וישתבח, יוצר אור, אהבת עולם וגאל ישראל = 59. ועוד 21 ברכות, 2 בקידוש ליל שבת, ו-1 ביום, ושלוש סעודות = 80. נמצא שחסרים עוד עשרים ברכות, כדי להשלים למאה ברכות. על כן, ישתדל לשים לב להשלים את הברכות החסרות, במיני בשמים, ובאכילת פירות ומגדנות לכבוד שבת, ויקיים בזה גם מצות "עונג שבת" שהיא מצוה מן התורה. וטוב שישתדל לעלות לספר תורה או לעליית מפטיר, ובתנאי שיודע לקרוא את ההפטרה בטעמים ונקודות כהוגן, ובזה ירוויח עוד 7 ברכות. ועל זה הדרך ישתדל ככל האפשר להגיע למאה ברכות.

יום הכיפורים

הן אמת, כי הקושי הגדול ביותר להגיע ל-100 ברכות הוא ביום הכיפורים, שחסרים כ-30 ברכות, ואינו יכול להשלים אותם במיני מאכל, על כן ישים לב להשלים את החסר בארבע ברכות הריח: "עצי בשמים" [לואיזה, הדס], "עשבי בשמים" [נענע], "מיני בשמים" [בושם], "הנותן ריח טוב בפירות" [אתרוג, לימון, מלון, לאחר שישפשף מעט את הקליפה]. ויברך בליל כיפור, בבוקר ובצהרים, ובכל פעם שהסיח דעתו. וטוב שיעלה לספר תורה או למפטיר, ובתנאי שיודע לקרוא את ההפטרה כהוגן.

ביום הכיפורים, טוב להודיע לפני קריאת התורה, שהעולים לתורה יברכו בקול רם ויכוונו להוציא ידי חובה את השומעים, ויחשב לשומעים כאילו גם הם ברכו, ויצטרף להם למאה ברכות. (מסכת מנחות מג ע"ב. סי' רצ ס"א. ח"ע שבת ב שלח. ברכות שיג. ח"ג תשלח)

זיכוי הרבים

מנהג יפה להביא בשמים לבית הכנסת, כדי לזכות את הציבור במאה ברכות, ובפרט בשבת, וקל וחומר ביום הכיפורים שחסרים הרבה ברכות. ובכך גם מוסיף לעצמו סנגורים ביום הקדוש ביותר בשנה, יום מחילה וסליחה וכפרה. ומסופר על הגאון החתם סופר זצ"ל שהיה מביא עמו בשמים לבית הכנסת ביום כיפור, ונותן לציבור לברך ולהריח, כדי לענות אחריהם "אמן", ויצטרף לו למאה ברכות. (חוברת "הימים הנוראים בהלכה ובאגדה")

נשים

נשים חייבות לברך מאה ברכות בכל יום. (הגרי"ש אלישיב זצ"ל ועוד. ה"ע א נט)

אף על פי שהנשים חייבות רק בתפילה אחת ביום, מכל מקום אם יש באפשרותן, תשתדלנה להתפלל שלוש תפילות שחרית, מנחה וערבית, ודי שתתפלל את העמידה שיש בה 19 ברכות, ובשלושת התפילות יהיו לה = 57 ברכות. ועוד 20 ברכות השחר שהאשה חייבת בהם. וטוב שתאכל פעמיים ביום לחם, ובזה יתווספו לה עוד 12 ברכות, ובסך הכל: 89 ברכות. ובודאי שלא קשה להוסיף עוד 11 ברכות, על ידי ברכות: מזונות, הגפן, העץ, האדמה, שהכל, נפשות, על המחיה, אשר יצר, בשמים ועוד. נמצא שגם אשה שתתאמץ תוכל להגיע למאה ברכות בכל יום.

אולם אשה שקשה לה להתפלל שלוש תפילות בכל יום, תשתדל בעוז ותעצומות לברך מאה ברכות, על ידי ריבוי בברכות הנהנין ככל האפשר, מלבד 40 הברכות שיש לה בעמידה אחת, ברכות השחר, וברכת המפיל, שחייבת בכל אלו בכל יום. (עיין חזון עובדיה אבלות חלק א עמוד קיט)

"ויהי ערב ויהי בוקר"

חשבון מאה הברכות מתחיל מערב עד ערב ולא מבוקר עד בוקר. והמקדים לקבל את השבת מזמן פלג המנחה, וכן המאריך בסעודה אחר צאת השבת, מצטרפים לו הברכות לחשבון מאה הברכות של השבת. (ה"ע א ס. ח"ע שבת ב שלז)

∞ זהירות וכוונה בברכות ∞

שם ומלכות

כל ברכה שלא הזכיר בה שם ומלכות, אינה ברכה. על כן, אם לא הזכיר שם השם כלל, צריך לחזור ולברך. אבל אם הזכיר תיבת ה' ורק החסיר "אלוקינו", יצא. ואם לא אמר "מלך העולם", או שאמר "מלך" ולא אמר "העולם", צריך לחזור ולברך. אבל אם אמר "**ה**מלך", יצא. (סימן ריד. ח"ע שו)

מילה במילה

על כל אדם להיות זהיר בברכותיו, ואמרו חז"ל (מסכת ברכות נ ע"א): "מברכותיו של אדם ניכר, אם תלמיד חכם הוא או שהוא בור". ויבטא את המילים היטב מילה במילה ולא יבלעם. וכמה צורם באוזן לשמוע ברכות משובשות וחסרות, למשל: במקום לומר "בָּרוּךְ אַתָּה" בשתי תיבות, הוא אומר: בָּרוּכְתָה, או במקום לומר

"מֶלֶךְ הָעוֹלָם", הריהו אומר: מֶלֶכָעוֹלָם. וכיוצא בהן דוגמאות רבות שמילים משתבשות בעת אמירתן, ונמצא שהוציא שם שמים לבטלה, ואכל בלי ברכה.

כמו כן, טעות מצויה באמירת שם השם, שבמקום לומר שם השם כהוגן ולבטא את הד' בחולם - אד, טועים ואומרים אדְני, שזה אינו שם השם כלל.

וכמה הזהיר מרן החיד"א (מורה באצבע סימן ג אות צו) על המברכים ומדלגים תיבות ואותיות מהברכה, וכתב: הלא תראה כי מאוד ידקדק אנוש בקאפ"י [קפה] אם הוא טוב, ואם הכלי הוא נקי ויפה, אבל ברכה חסרה ושאינה כתקנה לא אכפת. וגם בברכה שכבר מברכה כמות שהיא, רומז באצבעותיו ושוחק, אוי לה לאותה בושה. וכל זה בא מעוונותינו ומטרדות הבלי העולם הזה שהם העיקר לדעת היצר הרע, ועבודת ה' אשר לכך נוצרנו היא טפלה, אוי לנו. ע"כ.

ומורנו רבי יהודה צדקה זצ"ל היה מעורר תמיד בכל הזדמנות שהיא, לברך את הברכה בנחת ולחלקה לשלשה חלקים: "ברוך אתה ה'" - "אלוקינו מלך העולם" - "שהכל נהיה בדברו", "בורא פרי העץ", וכיוצא בהן. שעל ידי החלוקה הזאת, מבטא את התיבות יפה יפה, ויקל עליו להתבונן ולכוון בהן כיאות.

והיה אומר בשם הגאון רבי ששון מרדכי, שקודם הברכה ימתין ויחשוב בגדלותו של בורא העולם ויתבונן למי הוא מברך, ואחר כך יברך. וזהו ביאור הפסוק בתהלים (קמה א): "אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ - וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד", שמתחילה "ארוממך אלהי המלך", ואחר כך "ואברכה שמך לעולם ועד".

ועוד היה אומר: הלא בכל יום יש 100 ברכות, ובחודש אחד יש 3,000 ברכות, ובשנה אחת יש 36,000 ברכות, תעשה חשבון בשבעים שנה כמה ברכות יש. ובעולם הבא יש חדר מיון, שבודקים כל ברכה אם בירך כתקנה, ויתכן שמכל הברכות שבירך בימי חייו, אם לא היה נזהר בהם, ישארו לו אולי 20 או 30 ברכות שבירך כתקנן. וכמה צער יהיה לו בשעה שיראה את כל ברכותיו שבירך שאינן כהוגן. והלוא בשביל מצות לולב ואתרוג, אדם נוסע אפילו לעיר אחרת כדי להשיג אתרוג מהודר ומשלם בכסף מלא, ואילו לברך מילה במילה ובכוונה זה לא עולה כסף ולא זמן, רק שניות אחדות לכוון דעתו, ורבנו היה הולך ודורש זאת בכל מקום, אף בישיבות ובתלמודי תורה, כדי שיזהרו הילדים מקטנותם לברך כהוגן. זיע"א.

רוח הקודש

כתב רבנו חיים ויטאל ז"ל: אמר לי מורי האר"י ז"ל כי עיקר השגת האדם אל רוח הקודש תלויה על ידי כוונתו וזהירותו בכל ברכות הנהנין, לפי שעל ידם מתבטל כח אותן הקליפות הנאחזות במאכלים החומריים ומדבקים בהם באדם האוכל אותם, ועל ידי הברכות שעליהם הנאמרות בכוונה, הוא מסיר מהם הקליפות ההם, ומזכך החומר שלו ונעשה זך ומוכן לקבל קדושה, והזהירני מאד על זה. ע"כ. (כף החיים סימן רב אות א)

ברכותיו של בעל "כף החיים"

בספר הנדפס מחדש "הגדה של פסח" עם פירושיו של הגאון המקובל הגדול רבנו יעקב חיים סופר זצוק"ל בעל הספר "כף החיים", כתב: רבנו היה מברך את ברכותיו בדחילו ורחימו עד שכל השומע אותו היה מיטיב להבין את דברי חכמינו זכרונם לברכה: "האי מאן דבעי למיהו חסידא לקיים מילי דברכות", [מי שרוצה להיות חסיד, שילמד הלכות ברכות].

וכה סיפר בענין זה הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל: "כאשר היו מביאים בפני רבנו כוס תה או קפה לשתות והגיע הזמן ללגימה, היה נוהג לסגור את הספר כאשר כפו השמאלית מונחת בתוך הספר לסימן. ואחר כך נטל בידו הימנית את הכוס, התבונן בה כאילו רומז לה משהו במבטו, ועוצם את עיניו ומברך 'ברוך אתה' והזכיר את השם בסילודין והמתין שיענו אחריו "ברוך הוא וברוך שמו", והמשיך 'אלוקינו מלך העולם' כשכל גופו מרתת ואיבריו מזדעזעים מפחד השכינה הקדושה, והשלים בדביקות וערגה 'שהכל נהיה בדברו' ופקח עיניו ולגם מן הכוס. והיו רואים אז בעליל איך שכולו מלא תהילה לבורא יתברך שמו על המשקה".

עוד סיפר הרב: "זכורני, פעם כאשר בירך רבנו ברכת שהכל, והגיע למילים 'מלך העולם' היה נדמה לי כאילו כל העולם עוצר את נשימתו ומקשיב לברכתו 'שהכל נהיה בדברו'. צעיר לימים הייתי אז, וזכיתי ללמוד עמו במחיצתו גמרא ותוספות, היינו מתפלפלים עמו, מקשים ומתרצים, ולרגע דימינו שאנחנו שנינו במדרגה אחת שווה בשווה, אולם כשהיה מברך 'שהכל' בחיל וברעדה, ובאומרו המילים 'מלך העולם' היה נדמה כאילו כל העולם כולו משתתק ומאזין לברכתו, אזי ראינו בעליל מה רב ההבדל והמרחק בינינו".

כמו כן העיד הגאון רבנו בן ציון אבא שאול זצ"ל, כי: "בצאתו מבית הכיסא נהג לברך 'אשר יצר' מהסידור לפי כל הכוונות, וגם בימים שאין כוונות [כמו בימי ספירת העומר, שנת השמיטה ועוד] בירך מתוך הסידור".

כתב הרמב"ם (תשובות סימן רסא): אמירת הברכות בחיפזון ומהירות, הרי היא טעות גמורה. ומי שאינו מוכיח על זאת, הריהו חוטא. משום שכל אלו הסוגים של עבודת השם בדיבור, אין הכוונה אלא שיחשבו בהם כשיאמרום, ויכוון אומרם את לבו, וידע שעם אדון כל העולם מדבר בהם, בין שיבקש ממנו או יודה לו וישבחהו או יתאר פעליו וחסדיו או יתאר נפלאותיו בבריואיו ויכולתו. וכיצד מותר למהר בזה ולהסיח הדעת ממה שנאמר. ומי שאינו יודע מה הוא אומר ואינו מבינו, הרי הוא כמו התוכי והשוטה החוזרים על המילים שבני האדם לימדום. ע"כ. ובדרשות רבי יהושע אבן שועיב (פרשת שמיני) כתב: המדבר לפני השם יתברך ואינו מכוון את לבו, אינו יותר מהציפור והדרור שמצפצפים כמוהו, אבל כשיכוון ויבין את הדברים שמוציא בפיו, תהיה עבודתו שלימה ונכבדת, וזהו יתד שהכל תלוי בו. ע"כ.

יכוון לבו לשם בוראו אשר הפליא חסדו עמו

כתב בספר חסידים (סימן מו): כשמברך על אכילתו ושתייתו ברכות השגורות בפי כל, יכוון לבו לשם בוראו אשר הפליא חסדו עמו ונתן לו את הפירות והלחם ליהנות מהם. ולא כאדם העושה דבר כמנהג, ומוציא דברים מפיו בלא הגיון הלב, ועל זה חרה אף ה' בעמו ושלח את עבדו ישעיה ואמר (ישעיה כט יג): "יַעַן כִּי נִגַּשׁ הָעָם הַזֶּה, בְּפִיו וּבִשְׂפָתָיו

כְּבֹדוֹנִי וְלִבּוֹ רָחֵק מִמֶּנִּי, וַתְּהִי יִרְאָתָם אֹתִי מְצוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה". אמר הקב"ה לישעיה: ישעיה, ראה מעשי בניי, כי אינם אלא לפנים, ומחזיקים בי כאדם שמחזיק ונוהג מנהג אבותיו בידו. באים בביתי ומתפללים לפני תפילות הקבועות כמנהג אבותם בלא לב שלם. הם מנקים את ידיהם ומברכים על נטילת ידים ובוצעים ומברכים המוציא, שותים ומברכים כמו שהדבר שגור בפיהם, ואינם מתכוונים לברכני. לכן חרה אפו ונשבע בשמו הגדול לאבד חכמת חכמיו היודעים אותו ומברכים אותו כמנהג ולא בכוונה. לפיכך הזהירו חכמים: "עשה דברים לשם פועלם". ומעשה באחד שמת לפני זמנו, והנה לאחר שחלפו יותר משנים עשר חודש, נתגלה בחלום לאחד מקרוביו, ואמר לו שבכל יום דנים אותו על שלא היה מדקדק לברך ברכת המוציא וברכת הפירות וברכת המזון בכוונת הלב, ואומרים לו, להנאתך התכוונת. שאלו: והלא משפט רשעים בגיהנם שנים עשר חודש בלבד? אמר לו, אין דנים אותם פורענויות חזקות כמו בשנים עשר חודש הראשונים. ע"כ.

∞ טעימות שקודם הסעודה ∞

פחות משיעור

קודם סעודת פת, ישתדל שלא לאכול כזית [27 גרם] פרי או עוגה, וכן שלא לשתות רביעית [81 גרם] משקה, כדי שלא יתחייב בברכה אחרונה. ומכל מקום, אם אכל ושתה קודם הסעודה, לא יברך ברכה אחרונה, כי "ספק ברכות להקל". ואולם רשאי לברך ברכה אחרונה כל שעושה הפסק שהוא, כגון שיצא לחוץ וישהה מעט.

והטעם בזה, כי יש אומרים שמאחר והסעודה לפניו, ובעוד זמן יצטרך לברך ברכת המזון, אם כן בברכתו יפטור גם את מה שאכל ושתה קודם הסעודה. ויש חולקים שצריך לברך ברכה אחרונה אחר מה שאכל, כי אין אכילתו קשורה לסעודה, ואין ברכת המזון פוטרה. (ה"ע ב כט)

על כן, הנוהגים לאחר הקידוש של שבת קודם הסעודה, לברך על מיני מאכל: מזונות, העץ, האדמה ושהכל, כדי להשלים "מאה ברכות", ישימו לב שלא לאכול שיעור כזית, כדי שלא יתחייבו בברכה אחרונה ויכנסו לספק הנ"ל.

לא סלטים

דברים הבאים מחמת הסעודה, כמו סלטים, דגים וכיוצא בהם, עדיף שלא יאכל מהם קודם הסעודה אפילו פחות מכזית, שמאחר ותיכף יאכל מהם בסעודה ולא יצטרך לברך עליהם, [כי ברכת "המוציא" פוטרתם], נמצא שבאכילתו עתה, גורם לברכה שאינה צריכה. ואולם רשאי לכתחילה לברך על דברים שאינם באים מחמת הסעודה, כמו שקדים, בוטנים וכיוצא בהם, ורק ישים לב שלא לאכול מהם שיעור כזית, וכנ"ל. (ח"ע יא)

אין הנטילה הפסק

המברך על פרי קודם הסעודה, והביאו לו עוד פרי בתוך הסעודה, אינו צריך לברך עליו שנית, כי נטילת ידים וברכת המוציא, אינם מהווים הפסק. על כן, הרוצה להרוויח מאה ברכות בשבת ולקח למשל פיצוחים וברך עליהם קודם הסעודה

"העץ" ו"האדמה", ועתה הביאו לו שוב מהם לקינוח סעודה, אינו צריך לחזור ולברך, כי לא היה הפסק מאכילתו הראשונה.

כיוצא בזה, הבא לביתו והריח ריח אפייה של פת, ולקח מעט ובירך "המוציא" ואכל, ופתאום חשקה נפשו לאכול עוד מהפת באופן שצריך ליטול ידיו, אזי נוטל ידיו ומברך על הנטילה, ולא יברך שוב ברכת "המוציא", כי אין הנטילה מהווה הפסק בין אכילתו הראשונה לשניה.

כתב מרן השלחן ערוך (סימן קסז ס"ז): ראובן היה נוטל ידיו לאכילה, ושמע את יעקב מברך "המוציא" והתכוון להוציא את השומעים, ואחר כך ניגב ראובן את ידיו ובירך "על נטילת ידים", אין זה הפסק ויוצא בברכת יעקב, ואין צריך לחזור ולברך "המוציא". ע"כ. וכתבו הפוסקים שהוא הדין אם התחיל ראובן השומע ליטול את ידיו, רק לאחר שבירך יעקב "המוציא", שגם בזה יצא ידי חובתו, כי גם הנטילה עצמה אינה מהווה הפסק ולא רק הברכה. (הלכה ברורה ג שסז)

☙ דברים הבאים בתוך הסעודה ❧

תבשיל. סלטים.

מיני מאכל הבאים בסעודה מחמת הסעודה, כמו בשר, אורז, דגים, גבינה, ביצים, חמוצים, סלטים וכל כיוצא בהם, אין צריך לברך עליהם בסעודה, אלא נפטרים בברכת "המוציא" שמברך על הפת. (סימן קעז ס"א. קפג)

משקה

השותה מים ושאר מיני משקים בסעודת פת, אינו מברך עליהם, כיון שהשתיה נחשבת כדבר הבא מחמת הסעודה שהוא טפל לסעודה ונפטר בברכת "המוציא". ומכל מקום טוב שישתה מעט קודם הסעודה, ויכוון בברכת "שהכל" לפטור את המשקים שישתה בסעודה. כי יש חולקים שהשתיה אינה כחלק מהסעודה אלא כדבר הבא בפני עצמו, כי האכילה והשתיה שני עניינים הם, לא כן סלטים הבאים בסעודה שברור שנחשבים כחלק מהסעודה, כיון ששניהם ענין אחד של אוכל. (סימן קעד ס"ז)

הרוצה לשתות מים קודם הסעודה, כדי לפטור את המשקים שבתוך הסעודה, ישים לב להיווכח אם הוא צמא, שרק אז יוכל לברך על המים, אבל אם אינו צמא, אינו רשאי לברך עליהם. על כן, במקרה שאינו צמא, יקח משקה ממותק ויברך עליו, שאף שאינו צמא, סוף סוף נהנה ממנו.

יין

השותה יין בסעודה, צריך לברך עליו. שכיון שהיין הוא משקה חשוב, אינו נפטר בברכת "המוציא", והצריכו לו ברכה בפני עצמו. (סימן קעד ס"א)

תבשיל חדש

האוכל תבשיל של ירקות חדשים בסעודת פת, כגון דלעת חדשה או במיה חדשה, אף על פי שאינו מברך עליהם ברכה ראשונה, כי הם נפטרים בברכת "המוציא" שעל הפת, מכל מקום מברך עליהם ברכת "שהחיינו". (ח"ע תמב)

והוא הדין למי שאוכל עוגה שיש עמה פרי חדש שטפל אליה, אף על פי שאינו מברך על הפרי, מכל מקום צריך לברך עליו "שהחיינו". (ח"ע תמב)

פירות ומיני מתיקה

האוכל פירות או מיני מתיקה לקינוח סעודה, מברך עליהם ברכה ראשונה, וברכת המזון פוטרתם מברכה אחרונה. אבל אם אוכל אותם עם הלחם, אינו מברך עליהם אפילו ברכה ראשונה, מאחר שהם טפלים ללחם ויוצאים בברכת הלחם. על כן, החפץ לאכול לחם עם בננה או לחם עם קוביות שוקולד, אינו מברך על הבננה והשוקולד. (סימן קעז ס"א. קפג)

פרי לסעודה ולקינוח

אכל בתוך הסעודה פרי או ירק מבושל שבא מחמת הסעודה שאין מברכים עליו, ובסוף הסעודה הובא לפניו מאותו פרי או ירק חי לקינוח סעודה, צריך לברך עליו ברכה ראשונה. כגון: אכל מלפפון חמוץ, ובסוף הסעודה הובא לפניו מלפפון חי לקינוח, מברך עליו ברכה ראשונה. (ה"ע ח"ב לז)

כיוצא בזה, אכל בתוך הסעודה סלט ירקות שבתוכו חתיכות מלפפון חי, ולאחר הסעודה הגישו לפניו מלפפון חי לקינוח, צריך לברך עליו. מה גם שמתחילה היה המלפפון בתערובת, ועכשיו הוא לבד, הרי שדבר חדש בא לפנינו. (ה"ע ח"ב לח)

קומפוט

האוכל פירות מבושלים בסוכר בסוף הסעודה, כמו קומפוט של תפוחים, אגסים, שזיפים, אננס וכדומה, צריך לברך עליהם ברכה ראשונה, כיון שאוכלם לקינוח סעודה. אבל ברכה אחרונה אין צריך לברך, כי ברכת המזון פוטרתם. (קצו)

גלידה או ג'לי

שאלה: האוכל גלידה או ג'לי לקינוח סעודה, האם יברך עליה "שהכל" או לא?

תשובה: ישנה מחלוקת גדולה האם מברכים על הגלידה בסעודה או לא, על כן הנכון לצאת מן הספק ולברך על דבר אחר כסוכריה או שוקולד, ויפטור את הגלידה. ואם אין לו דבר אחר, עדיף להביא את הגלידה לאחר ברכת המזון, ויברך עליה לכל הדעות. אולם, אם כבר הביאו את הגדילה בסעודה, או שנמצא באולם שמחות והגלידה הובאה לפניו עתה, ואין לו דבר אחר לברך עליו, לא יברך על הגלידה "שהכל", כי "ספק ברכות להקל".

הפוסקים נחלקו האם הגלידה נחשבת כמאכל או כמשקה, כי מאחר ולא לועסים אותה כאוכל אפשר שנחשבת למשקה, והרי על משקה לא מברכים בסעודה. ומאידך יש אומרים שכיון שהטעם שלא מברכים על משקה בסעודה, בגלל שהוא בא לעזור לעיכול המאכל ולכן הוא טפל לפת, אבל גלידה שלא באה למטרה זו אלא לקינוח בלבד, אינה טפלה, ולכן יברך עליה. ומרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל בגיליון שבשו"ת יביע אומר (הנדפס מחדש חלק ה סוף סימן יח הערה 10) הכריע שלא יברך, כי "ספק ברכות להקל". ומכל מקום, אף האומרים לברך על הגלידה בתוך הסעודה, מודים שאם שתה קודם לכן יין, לא יברך על הגלידה, שכיון שהיין פוטר את כל המשקים, הרי שאם הגלידה נחשבת כמשקה, כבר נפטרה בברכת היין. על כן, אם הביאו גלידה

בסעודת ליל שבת או בסעודת הבוקר, גם לדעתם לא יברך, שכיון שקידש על היין או טעם ממנו, נפטרה הגלידה מברכתו. (עיין ה"ב ח"ט קצה)

עוגה לקינוח

לעיל (עמוד 68) בארנו את המושג "פת הבאה בכיסנין" שמברכים עליה מזונות, והבאנו שלושה פירושים: [**א.** בצק ממולא במיני מתיקה. **ב.** בצק שמעורב בו דבש וכדומה שמשנה את טעמו. **ג.** בצק יבש שנכספס.], ולכל דעה, על הסוג האחר מברכים "המוציא". ומחמת ספק, אנחנו מברכים על כל סוגי העוגות "מזונות". על כן, לכתחילה אין ראוי לאכול עוגה בסעודה, שמכיון שיש ספק שמא ברכתה "המוציא", נמצא שיכול להיות שנפטרה בברכת "המוציא" שעל הלחם. על כן, הנכון להביא את העוגה לאחר ברכת המזון, ואז יברך עליה ללא חשש. אולם, אם בכל זאת אוכל את העוגה בסעודה, לא יברך עליה, כי "ספק ברכות להקל". וטוב שיברך על דבר אחר שברכתו "שהכל" כשוקולד או סוכריה וכדומה, ויכוון לפטור את העוגה מספק. [וכן עשינו מעשה בסעודת "שבע ברכות" עם הרה"ג רבי משה מרדכי קראפ שליט"א בעל סדרת הספרים "הלכות חג בחג" ועוד, והביאו עוגה לקינוח סעודה כנהוג, וברכתי על סוכריה "שהכל" ופטרתי את העוגה, ונהנה הרב מהרעיון, ואמר שכך גם הוא נוהג מחמת הספק.]

האוכל עוגה שלכל הדעות ברכתה "מזונות" [דהיינו שמתקיימים בה כל שלושת התנאים הנ"ל], כמו "באקלווע", שעשויה ככיס ממולא באגוזים ושקדים, והעיסה מתוקה, ונכססת בשיניים, רשאי לברך עליה בתוך הסעודה. [ואמנם יש אומרים שמאחר ואילו יאכל ממנה שיעור קביעות סעודה [216 גרם], הרי לא יברך עליה "מזונות" אלא "המוציא" וכמבואר לעיל, על כן גם עתה שאוכלה בתוך הסעודה, היא נפטרת בברכת המוציא" ולא יברך עליה. אבל יש אומרים שכיון שהמנהג לברך על עוגה כזאת בסעודה, רשאי לברך, כי במקום מנהג, לא אומרים ספק ברכות להקל.] (קפז)

עצה טובה

הנמצא במקום שיודע שהרגילות להביא עוגה בתוך הסעודה, כנהוג בהרבה מבתי ישראל בסעודות שבת, ורוצה לצאת מכל הספקות, עצה טובה שיכוון מתחילה בעת שמברך "המוציא", שלא לפטור את העוגה שיאכל לאחר מכן, ואז רשאי יהיה לברך עליה "מזונות". וכיון שעושה כן מחמת הספק, שהרי אינו יודע אם לברך עליה "מזונות" בסעודה או לא, אין כאן חשש גורם לברכה שאינה צריכה.

פירות לקינוח לאחר הסרת מפה

כבר התבאר שהאוכל פירות ופיצוחים לקינוח סעודה, אינו מברך עליהם ברכה אחרונה, מפני שברכת המזון פוטרתם. אולם, אם לאחר שגמרו לאכול את הפת, סילקו ידם ממנה שלא לאכול עוד, וגם הוכיחו את כוונתם בזה על ידי שהוציאו את המפה שעל השולחן ופרסו מפה אחרת, ועתה הביאו עליה פירות וקינוחים, אזי לבד מברכה ראשונה שמברך עליהם, צריך לברך גם ברכה אחרונה [בורא נפשות או מעין שלש]. מאחר והוצאת המפה נחשבת כמעשה של סילוק והיסח הדעת מהפת, ואין קשר בין ברכת המזון שבאה בשביל אכילת הפת לאכילת הקינוחים. ואפילו אם השאירו מעט לחם על המפה השניה, אין זה נחשב כהמשך הסעודה, כי לא משאירים זאת אלא בשביל ברכת המזון.

במה דברים אמורים? כשהביאו פירות וממתקים, אבל אם לאחר שסילקו את המפה הביאו מיני תבשיל כבשר ודגים, לא יברך עליהם לא לפניהם ולא לאחריהם, כי ספק ברכות להקל. ומכל מקום לכתחילה לא יעשו כן להביא דברים אלו, כדי שלא יכניסו את עצמו במחלוקת גדולה בפוסקים. (ה"ע ח"ב לו. ה"ב ט קפח)

כתב מרן השלחן ערוך (סימן קעז ס"ב) דברים הבאים לאחר הסעודה קודם ברכת המזון, שהיה מנהג בימי חכמי הגמרא שבסוף הסעודה היו מושכים ידיהם מן הפת ומסירים אותו וקובעים עצמם לאכול פירות ולשתות, כל מה שמביאים אז לפניהם, בין דברים הבאים מחמת הסעודה בין דברים הבאים שלא מחמת הסעודה, טעונים ברכה בין לפניהם בין לאחריהם, כי המוציא וברכת המזון אין פוטרים אלא מה שנאכל תוך עיקר הסעודה. ודין זה האחרון אינו מצוי בינינו, לפי שאין אנו רגילים למשוך ידינו מן הפת עד ברכת המזון. ע"כ. ומבואר בבית יוסף, שמה שכתב שאינו מצוי בינינו, היינו בסתם סעודות שלנו, שאף שגמרנו את הסעודה, אין אנו מושכים ידינו מן הפת עד ברכת המזון, אבל בסעודות גדולות מצוי הוא, וכמו שכתב הטור שהרגילות בסעודות גדולות, לאחר שמושכים ידיהם מן הפת, מסירים אותו ועורכים השולחן בפירות ובמיני מגדים וקובעים עצמם לשתות, וכל מה שמביאים טעונים ברכה לפניהם ולאחריהם. וכתב המשנה ברורה בביאור הלכה, שרוב הראשונים [הערוך, רבנו חננאל, הרמב"ם, אור זרוע, תוספות רבנו יהודה, הרא"ש, הגהות מימוניות, הטור, ושארי הקדמונים, ומרן השלחן ערוך], לא הזכירו כלל "סילוק שולחן", דהיינו שצריך לסלק את השולחן שעליו אכלו את הפת ולהביא שלחן אחר ועליו פירות וקינוחים, אלא כתבו רק שדי שמשכו ידיהם מן הפת. נמצא לדעתם, כל שהחליט שאינו אוכל יותר מן הפת, הרי זה נחשב סילוק. אלא שמכיון שכלל גדול בידינו "ספק ברכות להקל", לכן רק אם סילק את השלחן, יברך על שאר המאכלים לפניהם ואחריהם. ובזמנינו, המפה היא תחליף לשלחן של זמנם, וכל שהחליפו את המפה, הרי זה נחשב מעשה של סילוק מהפת, ויברך לפניהם ואחריהם.

והנה מלשון השלחן ערוך הנ"ל מפורש שכאשר מושכים ידיהם מן הפת, כל מה שמביאים אז לפניהם, הגם שהם דברים שלא באים מחמת הסעודה, טעונים ברכה בין לפניהם בין לאחריהם, כי המוציא וברכת המזון אין פוטרים אלא מה שנאכל תוך עיקר הסעודה. ולפי זה המביא בשר ודגים, יברך עליהם. וכן דעת התוספות, הרמב"ם, הרא"ש והטור. אולם מאחר שרבים מן הראשונים חולקים על זאת, ומהם: רב האי גאון, הרשב"א, הראב"ד, המכתם, ההשלמה, המאורות, הרשב"ץ, הראבי"ה, הבתים, הפרדס ועוד. ולדעתם כיון שמאכלים הללו הם עצמם מזון, ואינם באים לקינוח סעודה אלא להשביע, הרי הם בעצמם כחלק מן הסעודה, והפת פוטרת כל מה שבא למזון ולהשביע. על כן, חוזרים אנו לכלל הגדול שספק ברכות להקל אפילו נגד מרן השלחן ערוך, ולא יברך לא לפניהם ולא לאחריהם. אך על כל פנים, בודאי שאין לכתחילה לעשות כן ולסלק השלחן או את המפה ולהביא מיני תבשילים.

ומכאן למדנו על מה שיש נוהגים שכאשר חל ערב פסח [י"ד בניסן] בשבת, והבית כולו כבר נקי לגמרי מחשש חמץ כלשהו, ומשיירים מעט לחם לשתי סעודות השבת, ונזהרים מאוד לבל יפלו פירורי לחם לארץ. ומשפחות רבות נוהגות להכין את כל התבשילים כשרים לפסח בכלים הכשרים לפסח, ומשתמשים בצלחות וסכו"ם חד פעמיים, ומתחילה מניחים את הפת עם סלטים או מנה ראשונה ואוכלים עמם את כמות הלחם הנדרשת בשיעור 'כביצה' [כ-60 גרם], ואז מסלקים את המפה החד פעמית, וכולם מנקים את בגדיהם משיירי פירורי לחם, ומביאים צלחות וסכו"ם של פסח, ואז אוכלים מנה שניה כעופות, בשר ואורז בלי לחם, כאשר עתה הכל כשר לפסח. ועתה יש לשאול, האם יברכו על מאכלים אלו או לא? ולפי המבואר לעיל, לדעת מרן השלחן ערוך צריכים לברך לפניהם ואחריהם, אך מכיון שספק ברכות להקל, על כן לא יברכו. אבל כאמור, לכתחילה לא יעשו כן, אלא יאכלו גם את המנה השניה על אותה מפה בכלים חד פעמיים, ואחר כך יזרקו את המפה, ולא יכנסו לספק ברכות.

☙ דברי תורה בסעודה ❧

שלחן ערוך

שנינו במסכת אבות (פרק ג משנה ג): רבי שמעון אומר: שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה, כאילו אכלו מזבחי מתים. אבל שלשה שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה, כאילו אכלו משלחנו של מקום ברוך הוא, שנאמר (יחזקאל מא): "וַיְדַבֵּר אֵלַי זֶה הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר לִפְנֵי ה'".

בהלכה ובאגדה

על כל אדם להשתדל לומר דברי תורה על שולחנו בסעודה. וטוב לקרוא מתוך ספר הלכה שתים או שלוש הלכות בכל סעודה עד שיגמור את הספר, וכך יעבור לספר אחר. וילמד בדברים קלים, כמו בחוברות "בהלכה ובאגדה": סדר היום, שבת, כשרות המטבח, חגים ועוד. ויזכה גם לאשתו ובני ביתו היושבים עמו.

אכילה כמו קרבן

בספר מגיד מישרים (חלק המוסר) אומר המלאך המגיד למרן הבית יוסף: "ויהיו הרהוריך ומחשבותיך בתורתי. וגם בשעת אכילה תהרהר במשניותי, ויחשב אכילתך כקרבנות וזבחים לפני הקדוש ברוך הוא". ע"כ. על כן, מי שיש באפשרותו לשמוע דברי תורה מתוך נגן או טייפ בעת אכילתו, אשריו ואשרי חלקו שתחשב אכילתו כקרבן.

הלכה אחת

אם ממהר מאוד, יאמר לפחות הלכה אחת, כמו: "מים אחרונים חובה", או "יחיד ורבים הלכה כרבים". וכתב גאון עוזנו רבנו יוסף חיים בעל ה"בן איש חי" (שנה ראשונה פרשת שלח לך ס"ז): ושמעתי מעטרת ראשי הרב מור אבי רבי אליהו ז"ל שהיה מנהג עטרת ראשנו הרב מו"ר זקני רבנו משה חיים ז"ל לומר הלכה זו "מים אחרונים חובה" קודם נטילת מים אחרונים. ולפעמים היה סומך על הלכה זו במקום דברי תורה שאומרים על השולחן קודם ברכת המזון, כשאין שהות לומר דברי תורה, כי זו הלכה מתורה שבעל פה, ודבר בעתו מה טוב.

חכם לב יקח מצוות

מה טוב ומה נעים במה שהנהיגו בכמה מקומות עבודה, שכאשר מתאספים בחדר אוכל לארוחת הצהריים, עומד אחד וקורא בקול כמה הלכות בשפה קלה השווה לכל נפש, ומזכה את חבריו בדברי תורה, ועליו נאמר (משלי י ח): "חֲכַם לֵב יִקַּח מִצְוֹת".

ומקרוב, סיפר לי יהודי יקר העובד ברכבת באר שבע, שזכה לארגן שם מנין לתפילת מנחה בכל יום, ומאסף גם את העובדים שלא זכו עדין לשמור שבת ושאר מצוות. וכשסיפר לי זאת, אמרתי לו עצה טובה שלאחר התפילה יקרא להם שתי הלכות שבת, לא יותר. ותהילות לאל יתברך, זה כבר כמה חודשים שהוא עושה זאת, והם שמחים בזה, ושואלים ומתעניינים אט אט בשמירת השבת ועוד, אשרי חלקם ומה נעים גורלם, ועליו נאמר (דניאל יב ג): "וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים כַּכּוֹכָבִים לְעוֹלָם וָעֶד", וכן נאמר (ירמיה טו יט): "וְאִם תּוֹצִיא יָקָר מִזּוֹלֵל, כְּפִי תִּהְיֶה".

שבת – בהלכה ובאגדה

ישים לב לומר דברי תורה גם בסעודות השבת, אף שבלאו הכי הם סעודות מצוה.

ורבים נוהגים לקרוא הלכות שבת מתוך החוברת "השבת בהלכה ובאגדה", למען ישמרו הם ובני ביתם את השבת כהלכה ולא יכשלו חס ושלום. וכבר אמר החכם מכל האדם (משלי טו כג): "שִׂמְחָה לָאִישׁ בְּמַעֲנֵה פִיו, וְדָבָר בְּעִתּוֹ מַה טּוֹב".

ומקרוב, סיפר לי יהודי יקר שהתחיל זה כמה חודשים לשמור שבת הוא ובני ביתו, ובתו הקטנה בת ה-12 ביקשה אם אפשר שבכל סעודות השבת יקראו כולם מעט מהלכות שבת, וכך עשו, וכל אחד מבני הבית קורא לפי תורו בחוברת "השבת בהלכה ובאגדה" ומבאר את ההלכה, ואף האמא, שמתקרבת לקיום המצוות לאט יותר, אינה מוותרת על תורה, ואף אם היא עסוקה במטבח, מפסיקה באמצע, וקוראת את ההלכה, ומבארת אותה בשמחה ובטוב לבב. אשרי חלקם ומה נעים גורלם, מחלקם יהיה חלקנו. וכבר אמרו חז"ל (ברכות לד ע"ב): "מקום שבעלי תשובה עומדים, צדיקים גמורים אינם עומדים".

ודע, כי מעלת לימוד התורה בשבת שווה פי כמה וכמה. וכתב בספר "שיבת ציון" (חלק ב עמוד רג"ל) ששעה אחת של לימוד תורה בשבת, שווה מאה שבעים מיליון שעות של חול, כמבואר בדברי רבנו חיים ויטאל והרש"ש זיע"א. ומכאן רואים כמה לוקים אנו בחסר, בגודל ערכה וחשיבותה של השבת, עד שאין לנו הבנה ומושג כלל וכלל, בערך הזמן שלה.

מים אחרונים

חובה גמורה

קודם ברכת המזון, בין איש בין אשה חייבים ליטול ידיהם למים אחרונים. ולא כאותן נשים המזלזלות והמתעצלות בזה.

הטעם לתקנה זו, מפני שיש מלח הנקרא: "מלח סדומית", והוא מלח מסוכן מאוד שיכול לעוור את עיני האדם, ושמא נגע בו בידיו ויגע בהם אחר כך בעיניו. ואף שבזמנינו לא מצוי מלח זה, מכל מקום כתב הרמב"ם שעדין יש לחשוש מפני מלח אחר שטבעו כמלח סדומית. ורב אחאי גאון כתב שהטעם שנוטל ידיו, מפני כבוד הברכה שיזכיר את השם בידים נקיות. והמגן אברהם כתב שעדין יש בזה טעם על פי הסוד, וכן כתבו המהרש"ל וברכי יוסף. (בית יוסף סימן קפא ומשנה ברורה ס"ק כב. ה"ע ח"ב מד, מה)

שאר משקים

אם אין לו מים, יטול ידיו במשקה אחר, חוץ מן היין, משום בזיון היין. (רנג)

אין לו מים

הנמצא בנסיעה ואין לו היאך ליטול ידיו למים אחרונים, ינקה את ידיו מפני כבוד הברכה, ויברך ברכת המזון, ולאחר מכן כשיהיו לו מים, יטול ידיו. (עי' רנה)

כמות המים

לא ירבה במים אחרונים, כי יש בהם רוח רעה. וכתב מרן השלחן ערוך (סימן קפא ס"ד): אין צריך ליטול אלא עד פרק שני של האצבעות, לפי שאין מגיע למעלה משם לכלוך המאכל. ולפי המקובלים נוטל עד סוף קשרי האצבעות. ובודאי לא כאותם שדופקים את היד בברז, שיצאו להם מעט מים. (בית יוסף. ה"ע ב מה)

כתב המשנה ברורה (סימן קפא סק"י): רע עלי המעשה שראיתי שיש אנשים אשר המה זהירים

בנטילת מים האחרונים, אבל אינם יוצאים חובת הדין כלל וכלל, כי אינם נותנים כי אם איזה טיפים מים על ראשי האצבעות עד אשר אפילו עד סוף פרק הראשון אינה מגעת. ולפעמים יוצאים בנגיעה בלבד במים, וידיהם נשארים מטונפות מזוהמת המאכל כבראשונה. ובאמת מן הדין צריך לרחוץ לפחות עד סוף פרק שני של האצבעות וכנ"ל. ע"כ.

מים אחרונים חובה

בשעה שנוטל ידיו למים אחרונים, טוב שיאמר "מים אחרונים חובה". כתב הבן איש חי (שנה א פרשת שלח לך ס"ז): במאמר חז"ל שאמרו "מים אחרונים חובה", רמוז כמה כוונות סודיות של מים אחרונים, ולכן טוב שקודם שיושיט ידו ליטול מים אחרונים, יאמר הלכה זו.

ביטול תורה

בא וראה כמה הפליגו חז"ל בענין עסק התורה לתלמיד חכם רגע רגע, כמו שאמרו בגמרא (מסכת ברכות מו ע"ב) שאם המסובים רבים יותר מחמשה אנשים, נוטלים הם תחילה ידיהם למים אחרונים, עד שמגיעים לחמשה האחרונים שלא נטלו, ואז נוטל הגדול שבהם שהוא המזמן. ופירש רש"י שאם יטול הגדול תחילה, גנאי הוא שימתין כשהוא יושב ובטל מדברי תורה עד שיטלו כולם. ושאל הב"ח (סימן קפא), למה לא יטול הגדול תחילה, ועד שיסיימו כולם יהרהר בינתיים בדברי תורה, שהרי הרהור אינו הפסק בין הנטילה לברכה? וצריך לומר שמכל מקום גנאי הוא לפני הרואים שאינם יודעים שהוא מהרהר בדברי תורה ויחשבו שהוא בטל לגמרי. ע"כ. עד כדי כך חששו לגנאי כזה שמא יחשדו בו שהוא בטל עד שיטלו כולם, ואין לך גנאי גדול מזה. וכיוצא בזה מצאנו בגמרא (מסכת ברכות כד ע"ב): "תלמיד חכם אסור לו לעמוד במקום הטינופת, לפי שאי אפשר לו לעמוד בלי הרהור תורה". ובאר מרן הבית יוסף (סימן קב) שמן הסתם חזקה על תלמיד חכם שלא יכול בלי להרהר בדברי תורה, ולכן לא יעמוד במקום הטינופת, כי נמצא שמהרהר שם בדברי תורה, והרי אפילו הרהור אסור במקום הטינופת. והבן.

מקום הנחת המים

יזהר שלא ישפוך את המים האחרונים על גבי קרקע אלא בתוך הכיור, מפני רוח הרעה ששורה עליהם. (סימן קפא ס"ב)

טוב שבעת ברכת המזון, לא יהיו המים האחרונים מונחים על השלחן, כי אין זה מכבוד הברכה שמים עם רוח רעה מונחים שם. (ה"ע ב מה, מו) [ואם בכל זאת נשארו המים מכל סיבה שהיא, ישים לב לכסותם, כדי שלא יבוא מי בטעות לשתותם].

אכילה אחר הנטילה

נטילת ידים למים אחרונים, נחשבת להיסח הדעת מהאכילה, על כן אין לאכול ולשתות עד לאחר ברכת המזון. (סימן קעט ס"א)

האורח, אף אם נטל ידיו למים אחרונים ואמר 'בואו נברך', אין זה נחשב להיסח הדעת, ורשאי להמשיך לאכול ולשתות עד שבעל הבית יסיח דעתו מהאכילה, בנטילת מים אחרונים או שיאמר 'בואו נברך'. אולם אם האורח החליט בדעתו שלא לאכול עוד אפילו אם בעל הבית יאמר לו, הרי זה נחשב להיסח הדעת, ולא יאכל עד לאחר ברכת המזון. (סימן קעט ס"ב. רלג, רלה)

דיבור אחר הנטילה

לא ידבר בין מים אחרונים לברכת המזון. ואם דיבר, אינו צריך ליטול שנית. (רנו)

דיני זימון

זימון בשלושה או בעשרה

שלושה שאכלו יחד צריכים לזמן. וכשעשרה או יותר אכלו יחד, מוסיפים בזימון שם השם: "נברך אלוקינו שאכלנו משלו", כמובא בסידורים.

כוונה לצירוף

ישנו הבדל הלכתי בין זימון בעשרה לזימון בשלושה, שבזימון של עשרה צריכים להתכוון בשעה שמתחילים לאכול שיושבים על דעת להצטרף יחד לזימון, ורק אז יכולים לזמן בשם ה', אבל אם לא התכוונו כן, יזמנו בלי שם ה'. לא כן בזימון של שלשה, אף שלא ישבו מתחילה על דעת להצטרף יחד, מצטרפים הם לזימון.

למשל: שלשה אנשים שהזדמנו למסעדה אחת, וכל אחד אוכל על שלחנו ולא התכוונו להצטרף יחד, מצטרפים הם לזימון. אבל עשרה שישבו כן במסעדה, אינם רשאים לזמן בשם ה', כיון שלא ישבו על דעת להצטרף יחד לזימון. (ה"ע ח"ב נא)

סעודות גדולות

הבאים לסעודה גדולה כמו חתונה או בר מצוה וכדומה, אינם צריכים לכוון שאוכלים על דעת להצטרף לזימון, כי ברור שכך הוא.

חדר האוכל

בני הישיבות היקרים המסולאים בפז, שנכנסים לחדר האוכל בשעה קבועה, ובכל שולחן יושבים ששה או שבעה בחורים, הרי הם מצטרפים לזימון בעשרה עם חבריהם היושבים בשולחנות האחרים, ומזמנים בשם ה'. ואפילו אם חדר האוכל גדול מאוד, כל שרואים אלו את אלו ושומעים את המזמן, מצטרפים. ואמנם טוב שיאמרו אחת לתמיד, שדעתם להצטרף לזימון בכל פעם שנכנסים לאכול. (שעה)

גם חדר אוכל שמזדמנים שם כל הפועלים מידי יום לארוחת הצהרים, טוב שיכוונו אחת ולתמיד, שבכל פעם שאוכלים, דעתם להצטרף לזימון. (ה"ע ח"ב נב)

חכם עיניו בראשו

המשתתף בסעודה גדולה, ויודע שאין באפשרותו להמתין עד לזימון, כגון שממהר לחזור ללימודו, יכוון מתחילה שאינו מתכוון להצטרף עמהם, ויברך לבדו ללא זימון. וכמו כן, יכול לסכם מראש עם עוד שנים שגם הם יכוונו שלא להצטרף, ויזמנו אתו זימון של שלשה. אך אם לא חשב כן מראש, אם יש באפשרותו עתה לקבץ עשרה ולזמן, יעשה כן. ואם אין באפשרותו, יברך בלי זימון. (שצא ובהערה)

עצה טובה לברך ברכת המזון בחתונות ובשמחות גדולות, מיד בגמר הסעודה ולא לאחר הריקודים, ובזה מזכים אנשים רבים לברך ברכת המזון, ובכך גם מרוויחים את הזימון לכולם. (כן הורה מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל, וכך נהג בחתונות בניו ונכדיו הי"ו)

מי המזמן?

אם יש כהן שאוכל עמנו בשלחן, יש לכבד את הכהן לזמן. אבל אם יש שם גם תלמיד חכם, התלמיד חכם יזמן, שהוא קודם לכהן. (שצד)

אין לתלמיד חכם לכבד בזימון את הכהן שאינו חכם בתורה, כדי שלא להשפיל את כבודה של התורה חס ושלום, שהרי מעלת התורה גדולה ממעלת הכהונה הרבה יותר. ואולם, מידי פעם רשאי התלמיד חכם לכבדו לכהן זה, או לאדם אחר אף שאינו כהן, שכיון שאינו מברך בלי רשות החכם, אין בזה פחיתות ערך לחכם. (משנה ברורה סימן רא סק"י)

אם הכהן עצמו תלמיד חכם, מצוה מן התורה לכבדו בזימון, שנאמר: "וקדשתו", לברך ראשון ולהקדימו לכל דבר. (סימן רא ס"ב)

אם יש כהן תלמיד חכם, וגם תלמיד חכם אחר גדול ממנו אך אינו כהן, אף שאין חייב החכם הגדול להקדים את הכהן, כי אין עליו חיוב לכבדו מחמת מצות "וקדשתו", מכל מקום טוב שיקדים את הכהן לפניו, כיון שסוף סוף הוא גם תלמיד חכם. והעושה כן, זוכה לאריכות ימים. (סימן קסז סי"ד, וסימן רא ס"ב ובמשנה ברורה שם. שצד)

צירוף באכילת פרי, ירק ומשקה

שבעה שאכלו לחם ושלשה אכלו כזית [27 גרם] פרי או ירק, או שתו רביעית [81 גרם] משקה חוץ ממים, מצטרפים עמהם לזימון של עשרה. אבל ששה שאכלו לחם וארבעה אכלו ירק, אינם מצטרפים, כיון שצריך רוב הניכר שאכלו לחם. (קצז ס"ב)

צירוף אחר האכילה

שנים שסיימו לאכול, ורוצים לצרף שלישי כדי שיהיה להם זימון, יכולים לכתחילה לתת לו לאכול כזית פרי או ירק, או משקה שהוא כנ"ל ולצרפו לזימון. (ה"ע ח"ב נה)

צירוף אחר מים אחרונים

שנים שסיימו אכילתם ונטלו ידיהם למים אחרונים, ועתה בא השלישי לאכול עמהם, אינו מצטרף לזימון. (שם נג)

חלקם עדין אוכלים

אם חלק מהמסובים סיימו אכילתם, וחלקם לא סיימו, רשאים המסיימים לזמן, ולאחר שאמר המזמן "ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו", רשאים האחרים להמשיך באכילתם. ומנהג בני אשכנז להמתין שלא לאכול עד שיסיים המזמן את הברכה הראשונה "הזן את הכל", ואחר כך ממשיכים. (שם נג)

צירוף קטן

ילד קטן, מגיל חמש ומעלה, שיודע למי מברכים, מצטרף לזימון של שלשה או של עשרה. ואין לצרף אלא קטן אחד. ומנהג בני אשכנז שלא לצרף קטן כלל. (שם נד)

ובדרך אגב, יש לדעת ולהודיע שקטן פחות מגיל חמש, אין עונים אחריו אמן כלל. ואינו מצטרף לזימון, אף שיודע למי מברכים. וכתב הריב"ש, אפילו הקטן חריף ויודע למי מברכים ולמי מתפללים, אינו כלום, והרי הוא כמי שאין בו דעת. וכן דעת הרא"ה, הריטב"א, הראב"ד, הרשב"א, הטור, מהר"ש אבוהב, וכן פסק מרן בשלחן ערוך (רטו ס"ג), פרי מגדים, פתח הדביר, שיירי כנסת הגולה, הגר"א, מאמר מרדכי, הגר"ח פלאג'י, חקרי לב, שדי חמד, ערוך השלחן, משנה ברורה, כף החיים ועוד. (יבי"א ח"ב סימן יג, ח"ח סימן כה אות ח. ח"ט סימן קח אות קג. ועיין לחם הפנים על קצוש"ע סימן קסה)

קטן מגיל חמש או ספק בן חמש, אם מנקה את גופו כהוגן, עונים אחריו אמן. אבל אם לא ידוע, אין עונים. (עיין מגן אברהם, ישועות יעקב, מגן גיבורים ועוד. ובאר בפאת השלחן: מאחר והברכה אינה יוצאת מגוף טהור, גרע יותר מברכה לבטלה שאסור לענות אמן אחריה.) והגרש"ז אוירבך לא היה עונה 'אמן' אחרי הקטנים אלא 'אמ' בלי ן'. (פסקי תשובות ח"ב עמוד תתלא. ועיין בפס"ת ח"א עמוד תרטז, שקטנים שעדיין לא חונכו על קינוח בבית הכסא כהוגן, אין לענות אחריהם 'אמן').

צירוף מחלל שבת

יהודי שלא זכה עדין לשמוע בקול אבא שבשמים ולקיים ציוויו בשמירת השבת, ועדין מחלל שבת בפרהסיא, אין מצרפים אותו לזימון כלל. (שפז בהערה)

לא אכל ושמע זימון

אדם שלא אכל, ושמע את המזמן שאומר "נברך שאכלנו משלו", יענה אחריו "ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד" [ר"ת: בוש"ת ל"ו]. וכן אם שמע זימון של עשרה, יענה "ברוך אלוקינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד". אבל אם שמע רק את המסובים שעונים "ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו", יענה 'אמן' בלבד. (שפה)

☜ דיני זימון לנשים

רשות

שלוש נשים שאכלו, רשאיות לזמן לעצמן. וכן ראוי ונכון לכל איש ירא שמים שילמד את אשתו ובנותיו שכל שאכלו שלש נשים, יזמנו לעצמן. כדי לחשוש לדעות הראשונים שהנשים חייבות בזימון.

שם השם

אפילו אם אכלו עשר נשים, לא יזמנו בשם ה'. כיון שזה נחשב כדבר שבקדושה, וכל דבר שבקדושה כמו קדיש או קדושה וכיוצא בהם, אין נאמר בפחות מעשרה גברים.

צירוף נשים וגברים

אין הנשים מצטרפות לזימון עם הגברים, משום שאין נאה חבורתן יחד. על כן, שני גברים ואשה אחת שאכלו, אין מזמנים כלל. ואפילו אב ואם ובנם, לא יזמנו.

חובת זימון

היו שלשה או עשרה גברים, וגם נשים, כיון שהגברים מזמנים, חייבות גם הנשים בזימון, ועליהן לענות לזימון של הגברים.

כתב המשנה ברורה (ס"ק יז) הטעם שחייבות עתה בזימון, כי דוקא כאשר ישנם שני גברים, וחיוב

הזימון בא רק על ידי צירוף הנשים, בזה ניכר צירופן והתחברותן יחד, וגנאי הוא הדבר. לא כן כשיש שלושה גברים זולתן, ואין צריך כלל לצירופן כדי להתחייב בזימון, אף שהנשים מצטרפות ועונות לזימון, אין בזה משום גנאי. (סימן קצט סע' ו, ז. כף החיים בשם האחרונים. שפח)

עניית איש לנשים

איש אחד או שנים שאכלו עם שלוש נשים, מזמנות הנשים לעצמן, ורשאים הגברים לענות להן בזימון. כן נראה מהמשנה ברורה הנ"ל, שכיון שגם בלי הגברים יש להן זימון, אין בזה גנאי והתחברות במה שעונים האנשים להן, שהרי אין צריך כלל לצירופן. וכתב בספר "הליכות ביתה" (עמוד צד) שכן פסק הגאון רבי שלמה זלמן אוירבך זצ"ל.

כוס ברכת המזון

מעלת הכוס

כאשר יש זימון, בין בשלושה בין בעשרה, מצוה לברך ברכת המזון על כוס יין. וכבר האריכו רבותינו בתועלת הרוחנית העצומה למברך על הכוס, וזוכה לתקן את פגם הברית, וגם להעלות את השכינה לרום המעלות ומתברכת על ידו, וזוכה שנשמתו תאיר באור התורה. וכתב בספר שיבת ציון (חלק א עמוד רפז) בשם רבי סלמן מוצפי, ששמע מרבנו יוסף חיים ורבנו יהודה פתיה זצ"ל, כי מעלת המזמן על הכוס יותר ממעלת מי שעולה אלף עליות שישי לספר תורה בשבת קודש.

ואמנם בזמנים הקודמים, רבים לא הורגלו לברך ברכת המזון על הכוס [לבד מאותם אשר כל מעשיהם על דרך הקבלה והסוד]. והטעם לזה, כיון שהיתה עניות והיה היין ביוקר ולא מצוי בקלות כל כך. גם רבים קשה להם היה לשתות יין מחמת כבדות לאחר האכילה או שהיין מרדימו או שאינו אוהבו וכיוצא בזה. אולם, כיום שברוך ה' מצוי יין ומיץ ענבים בשפע ובזול, יתאמץ כל אדם על זה, וירוויח מעלות רבות ונשגבות, כמבואר לעיל. (פסקי תשובות ב תקעד)

גדול כוס של ברכה

אל האדמו"ר בעל "דברי חיים" מצאנז זצ"ל הגיע אחד מהחסידים, אשר עמד בעוד ימים ספורים להשיא את בנו. הרב הזמין אותו לסעוד עמו, ובסיום הסעודה, כיבד אותו בכוס של ברכת המזון, באומרו: "הרי אתם עומדים לפני חתונה, ואתם זקוקים לכסף. הרי לכם כוס של ברכה, ויהיה לכם ארבעים זהובים סיוע להוצאות החתונה".

החסיד, בשומעו זאת, פנה בלחש אל היושב לצידו ואמר לו בהלצה: "הייתי יותר שבע רצון אילו היה הרבי נותן לי את ארבעים הזהובים במזומן"... הרבי שמע את הדברים, והגיב בחומרה על ההלצה שאינה במקומה: "החזר את הכוס, ואתן לך ארבעים זהובים"... (ברכות אבי עמוד עט)

כוונת הגאון רבי חיים מצאנז זצ"ל היתה לדברי הגמרא במסכת חולין (פז ע"א) ששם מסופר על אחד המינים [כופר בהקב"ה] שבא אצל רבי יהודה הנשיא ואמר לו: מי שיצר הרים לא ברא רוח, ומי שברא רוח לא יצר הרים, שהרי כתוב בפסוק (עמוס ד יג): "כִּי הִנֵּה יוֹצֵר הָרִים, וּבֹרֵא רוּחַ". אמר לו רבי: שוטה שכמוך, תמשיך את סוף הפסוק: "ה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת שְׁמוֹ". כלומר, שכל אלה ברא הקב"ה. אמר לו המין: תן לי זמן שלושה

ימים ואני אחזיר לך תשובה. ישב רבי שלושה ימים בתענית [שמכיון שרבי היה גדול הדור ונשיא הסנהדרין, ידע שהרבה אנשים יתאספו לשמוע את הוויכוח שלו עם המין. ואם לא יצליח לנצחו ניצוח גלוי וברור, שמא יתחלל שם שמים על ידו, ולכן צם והתפלל שלא יכשל חס ושלום]. כשגמר רבי את התענית וסעד, בא לברך ברכת המזון. אמרו לו שהגיע מין ורוצה להיכנס. קרא רבי על עצמו את הפסוק (תהלים סט כב): "וַיִּתְּנוּ בְּבָרוּתִי [בסעודתי] רֹאשׁ [מרה]". כלומר, בסעודתי נותנים לי דבר מר, דהיינו רק פתחתי את התענית וזה בא. נכנס המין אצל רבי, אבל זה היה מין אחר מהקודם, אמר לו לרבי: רבי, מבשר טובות אני לך, לא מצא תשובה אויבך, ומפאת הבושה, נפל מן הגג ומת. אמר לו רבי: רצונך לסעוד אצלי? אמר לו: כן. לאחר שאכלו ושתו, אמר לו רבי: כוס של ברכה אתה שותה [דהיינו האם נכבדך לברך ברכת המזון, כי אתה אורח], או ארבעים זהובים אתה נוטל [כי כל ברכה שווה עשרה זהובים, ובברכת המזון ישנן ארבע ברכות]? אמר לו: כוס של ברכה אני שותה. יצאה בת קול מן השמים ואישרה שבאמת כוס של ברכה שווה ארבעים זהובים, ורמזה לו שיקבל שכר על זה שהעריך את המצוות כל כך. אמר רבי יצחק: עדיין ישנה לאותה משפחה בין גדולי רומי וקוראים אותה משפחת בר לויאנוס, והתעשרו עושר גדול עד שהגיעו להיות בין גדולי המלכות.

ישמע חכם ויוסף לקח, כמה ברכה ועושר יש בכוס של ברכת המזון.

הכנת הכוס ואחיזתו

קודם הזימון ישטוף את הכוס מבחוץ וישפשף בידיו מבפנים. ואם הוא נקי, אין צריך. ימזוג בכוס יין, ויקבל המזמן את הכוס בשתי ידיו מאדם אחר שיתן לו גם כן בשתי ידיו. ובברכה יאחז את הכוס בידו הימנית ללא סיוע מידו השמאלית, ויגביהנו מעל השלחן טפח [8 ס"מ]. ואם קשה לו להגביהו כל זמן הברכה, ישתדל להגביהו לפחות בברכה הראשונה, ולאחר מכן יאחז בו כשהוא מונח על השולחן. (סימן קפג. ח"ע פסח קיד. שיבת ציון ח"א רצג)

מזיגת הכוס במים

כשמגיע לברכה שניה בברכת המזון, מוזג את היין במים.

והטעם בזה, כדי להודיע את שבח הארץ שיינה חזק שצריך למזגו במים. ואף שהיום אין היינות שלנו חזקים כל כך, עדין נוהגים למזוג על פי הזוהר הקדוש שיש סוד נרמז בנתינת המים ביין בברכת הארץ, וממילא אין לחלק בין יין חזק למיץ ענבים. (סימן קפג ס"ב)

ברכה אחרונה

ישתה המזמן רביעית [81 גרם] מהכוס, ויברך ברכה אחת מעין שלש.

כתב מרן השלחן ערוך (סימן קצ סעיף ג): "שיעור שתיית יין להתחייב בברכה אחרונה, יש ספק אם די בכזית [27 גרם] או ברביעית, לכך יזהר תמיד לשתות או פחות מכזית או רביעית [81 גרם], כדי להסתלק מן הספק, וכאן בזימון אי אפשר לשתות פחות מכזית, כי כל דבר שצריך כוס, צריך לשתות ממנו לפחות כמלא לוגמיו שהוא רוב רביעית [41 גרם], לכך ישתה רביעית שלם". ע"כ.

טעימת המסובים

לאחר ששתה המזמן את היין, ישלח את הכוס לאשתו, שתטעם ממנו ותתברך מכוס של ברכה. ומצוה מן המובחר שיטעמו כולם, כדי שתחול הברכה על כולם.

(מסכת ברכות נא ע"ב. זוהר. רבנו האר"י. סימן קפג ס"ד, וסימן קצ סעי' א, ד, ומשנ"ב ועוד) וישים לב לכוון להוציאם ידי חובה בברכת "הגפן", וגם הם יתכוונו לצאת. אבל אם לא כיוונו, או שהיו עדיין מברכים ברכת המזון, יברכו קודם הטעימה.

ברכת המזון

הסרת הסכין

המנהג לכסות את הסכין או להסירה מהשולחן בעת ברכת המזון. אבל בשבתות וימים טובים, לא נהגו להסירה. (סימן קפ ס"ה. ועיין שו"ת אמרי אליהו מלכא ח"א עמ' פט. רמ)

הטעם להסרת הסכין מהשולחן, משום שהשולחן דומה למזבח, ובבניית המזבח ציוותה התורה שלא להניף עליו ברזל, כמו שנאמר (שמות כ כב): "וְאִם מִזְבַּח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה לִּי, לֹא תִבְנֶה אֶתְהֶן גָּזִית [לשון גזיזה שפוסלן ומסתתן בברזל], כִּי חַרְבְּךָ הֵנַפְתָּ עָלֶיהָ וַתְּחַלְלֶהָ". וכתב רש"י: הא למדת, שאם הנפת עליה ברזל חיללת, שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, לפיכך לא יבוא עליו הברזל שהוא כורת ומחבל. וכן אמרו במכילתא, אינו דין להניף את הסכין שהוא מקצר ימיו של אדם על המזבח שהוא מאריך ימיו של אדם. והרי דברים קל וחומר, ומה אבנים שאינן רואות ולא שומעות ולא מדברות, על ידי שמטילות שלום, אמרה תורה: "לא תניף עליהן ברזל", המטיל שלום בין איש לאשתו, בין משפחה למשפחה, בין אדם לחברו, על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פורענות. על כן, מסירים את הסכין מהשולחן שדומה למזבח. (שבלי הלקט, הרוקח ואבודרהם) ועוד טעם, משום שפעם אחת היה אדם שברך ברכת המזון, וכשהגיע ל'בונה ירושלים' נזכר בחורבן בית המקדש, ולקח את הסכין שעל השולחן ותקעו בבטנו (רבנו שמחה). ובשבתות וימים טובים לא נהגו להסיר הסכין, ומנהגם של ישראל תורה היא. והטעם, כתב מרן החיד"א בשם רבי משה קורדוברו ורבי אברהם אזולאי, לפי ששבת ויום טוב הם רמז לעולם הבא, שבאותו זמן יהיה מיתוק החיצונים ובלע המות לנצח. והלבוש כתב, שכיון שבשבת ויום טוב לא בונים את בית המקדש, לפיכך אין צריך לעשות זיכרון לענין זה שלא תניף עליהם ברזל.

ואכלת ושבעת

מצות עשה מן התורה לברך ברכת המזון, דווקא כשאכל לחם ושבע, שנאמר (דברים ח י): "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ".

שלושת הברכות הראשונות שבברכת המזון, הן מן התורה, וחכמים הוסיפו ברכה רביעית ברכת 'הטוב והמטיב', על הרוגי ביתר שנתנו לקבורה לאחר שבע שנים, ועל זה תקנו "הטוב" שלא הסריחו, "והמטיב" שניתנו לקבורה. (עיין לעיל בשער האגדה עמוד 28)

אכילת כזית

חכמים ציוו לברך ברכת המזון אף כשאכל לחם ולא שבע, ובלבד שאכל לפחות כזית, שהוא 27 גרם. וישים לב שלא ישקול בדיוק 27 גרם, כיון שהמאכל שנשאר בשיניים ובחניכיים, אינו מצטרף לשיעור כזית. (שב)

כבר בארנו לעיל (עמוד 71) שבכל מאכל שהוא, אין מברכים עליו ברכה אחרונה אלא אם כן אכל כזית בתוך זמן של "אכילת פרס", שזה 7 וחצי דקות, אבל אם אכל את הכזית ביותר מזמן זה, לא יברך.

"ישא ה' פניו אליך"

אמרו חז"ל (ברכות כ ע"ב): אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: "רבונו של עולם, כתבת בתורתך: "אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד", והיאך אתה נושא להם פנים לישראל, שנאמר: "ישא ה' פניו אליך"?! אמר להם: "וכי לא אשא פנים לישראל, שכתבתי להם בתורה: "ואכלת **ושבעת** וברכת את ה' אלקיך" [חייבתי אותם לברך רק כאשר שבעו], והם מדקדקים על עצמם לברך אפילו שאכלו כזית או כביצה"?!

ויש להבין מה הקשר בין הדברים? וכי משום שישראל מדקדקים לברך אף על כזית וכביצה, משום כך צריך הקב"ה לשאת להם פנים?!

אלא, דרכו של עולם, כשאדם מקבל מתנה מאדם חשוב, אף שאינה אלא מתנה פשוטה ופעוטת ערך, עם כל זה נודעת לה חשיבות מרובה מפאת חשיבותו של הנותן. בני ישראל נושאים פנים להשם יתברך בזה שעל אף נתינתו המועטת [כשאוכלים רק כזית], הרי חשובה היא בעיניהם עד כדי שחשים צורך ורצון לברך גם עליה, מפני שחביב ויקר בעיניהם הנותן, הלוא הוא הקב"ה! לפיכך גם השם יתברך נושא להם פנים, ומקבל את עבודתם, אף שהיא פעוטה ביותר, מפני שחביבים עליו הנותנים – בניו אהוביו עם ישראל! והרי זו מידה כנגד מידה.

בהקשר לזה, מסופר על יהודי עשיר, שהיה נאמן ואהוב למלך, ומרוב אהבתו מינה אותו לשר האוצר. אך כמובן שיתר השרים הגויים קנאו בו מאוד וחיפשו הזדמנויות להכשילו ולדבר עליו סרה. והנה הגיע יום הולדתו של המלך, שיצא בדיוק בשבת קודש, וחשבו השרים כי הנה נקרתה לפניהם הזדמנות פז להעליל עלילות על השר היהודי: באמצע המסיבה פנו השרים אל המלך וביקשו ממנו כי לרגל שמחתו יכבדם הוא עצמו בסיגריה! כוונתם היתה להכשיל את היהודי, שאם יעשן את הסיגריה, יאמרו עליו שאינו נאמן לדתו, ואיך יהיה נאמן על אוצרות המלך?! ואם לא יקבל את הסיגריה, יאמרו שאינו מכבד את המלך.

הסכים המלך וכיבד כל אחד ואחד מהם בסיגריה, השרים לקחו את הסיגריה ועישנו. אך כשהגיע תורו של היהודי, לקח את הסיגריה והניחה לפניו. לאחר שכולם עשנו, קם היהודי ואמר: "אדוני המלך, היום הזה הוא יום שמחה וצהלה, יום הולדת המלך! ועוד שמחה יתירה יש לנו, שהמלך בעצמו כיבדנו בסיגריה! וזה מראה על גודל חיבתו של המלך אלינו, שהרי אין זה דרך ארץ לעשן לפני המלך, ובכל זאת המלך מראה לנו ידידות כזו. לכן אני מצידי מחשיב כל כך את הסיגריה הזאת שקבלתי מהוד מעלת המלך, והנני עושה לה קופסת זהב משובצת באבנים טובות, מזכרת ידידות מן המלך! ומה חבל שחברי השרים זלזלו בכבוד המלכות שלא כדת, שביקשו שהמלך יכבדם בסיגריה, ואף עישנו אותה לידו"... כשמוע המלך דברים אלו, ישרו מאוד בעיניו, והוסיף אהבה על אהבתו לשר היהודי, ואילו יתר השרים יצאו נזופים בבושת פנים.

זהו שאמר הקב"ה: "והם מדקדקים על עצמם עד כזית ועד כביצה"! כלומר שמחשיבים הם את הדבר המועט שאני נותן להם מחמת חשיבות הנותן, ולכן אף אני נושא פנים לישראל, מידה כנגד מידה! (ויאמר אברהם)

המקום לברכת המזון

צריך לברך ברכת המזון במקום שאכל. ואם טעה ויצא למקום אחר, רשאי לברך

לכתחילה במקום האחר. אבל אם יצא במזיד [בכוונה] למקום אחר, צריך לחזור למקומו הראשון לברך שם. ואם ברך במקום האחר, יצא. (ה"ע ח"ב מא)

לכבוד עצמו הוא עולה – לכבוד שמים לא כל שכן?!

בגמרא מסכת ברכות (נג ע"ב) נחלקו בית שמאי ובית הלל, על אדם ששכח ולא בירך ברכת המזון במקום שאכל, ולאחר שהלך למקום אחר נזכר שלא בירך, האם חייב לחזור למקום אכילתו לברך, או שרשאי לברך במקום שנזכר? לבית שמאי יחזור למקומו לברך, ולבית הלל כיון שהיה שוגג, יברך במקום שנזכר. אמרו להם בית הלל לבית שמאי: לדבריכם, מי שאכל בראש הבירה [מקום גבוה מאוד] ושכח וירד ולא ברך, יחזור לראש הבירה ויברך?! אמרו להם בית שמאי: לדבריכם, מי ששכח ארנקו בראש הבירה, לא יעלה ויטלנו?! לכבוד עצמו הוא עולה - לכבוד שמים לא כל שכן?!

מספרת הגמרא על האמורא רבה בר בר חנה שהלך פעם בשיירה מעיר לעיר. לאחר שעצרה כל השיירה באיזה מקום לאכול, אכל הרב ושכח לברך. לאחר שהמשיכו כברת דרך, נזכר הרב שלא בירך. אמר: איך אעשה? אם אומר להם ששכחתי לברך, יאמרו לי: תברך כאן, כל מקום שתברך זה טוב. על כן, מוטב שאומר להם ששכחתי יונה של זהב, ומחמת כן יאפשרו לי ללכת. וכן עשה, והסכימו להמתין לו. כשחזר למקום שאכל בירך שם ברכת המזון, ובסיום הברכה, נעשה נס ומצא שם יונה של זהב.

אומרים בית שמאי לבית הלל, הכל תלוי בהסתכלות של האדם, היאך הוא מחשיב את המצוות. ואם באמת הוא יחשיבם כמאמר דוד המלך: "הנחמדים מזהב ומפז רב, ומתוקים מדבש ונופת צופים", פתאום יעשה לו הכל קל, והוא יהיה מסוגל גם לעלות לראש הבירה, גבוה גבוה, כי הוא יודע מה יש לו ביד, הוא מבין ששווה לו ומשתלם לו להשקיע, ממילא הטרחה כבר לא מעניינת אותו, והוא גם לא מרגיש טרחה.

שינוי מקום

דיני הפסק ויציאה באמצע הסעודה, התבארו לעיל (עמוד 88).

מיושב

מברך ברכת המזון כשהוא יושב. ואם ממהר לדבר מצוה כשיעור תורה או תפילה וכדומה, רשאי לומר את נוסח 'הרחמן' בהליכתו לשם. (ה"ע ב ס)

"מפני שיבה תקום, והדרת פני זקן"

היה מברך, ונכנס לחדר אביו או אמו או תלמיד חכם או זקן [מגיל שבעים שנה], צריך לעמוד מפניהם, אך לא יפסיק בדיבור כלל, ואפילו לומר 'שלום'. (ה"ע ב נט)

עניית 'אמן' באמצע הברכה

המברך ברכת המזון ושמע ברכה מחברו או קדיש או קדושה וכיוצא בהם, לא יענה, שדינו כדין הנמצא בתפילת שמונה עשרה שלא עונה כלום. אולם בברכה רביעית "הטוב והמטיב", רשאי לענות קדושה וברכו, ואמנים של חצי הקדיש הראשון, אך לא אמנים של ברכות [וכדין הנמצא בקריאת שמע וברכותיה]. וכשיגיע לנוסח 'הרחמן', יענה הכל. (ה"ע ב נז)

כוונת הלב

צריך לברך בכוונת הלב, שיתבונן בפירוש המילים. וכתב בספר החינוך (מצוה תלא): קבלה בידינו, שכל הזהיר בברכת המזון, פרנסתו מצויה לו בכבוד כל ימי חייו.

ברכה בשמחה

ישתדל לברך בשמחה גדולה, כמו שאמרו בזוהר הקדוש, שכגודל כוונתו ושמחתו בברכה, כך יזכה לקבל שפע טובה וברכה משמים יותר, וזוכה גם למעלות ודרגות רמות בעבודת השם יתברך. (כף החיים סימן קנז ס"ק כג. שז)

בקול רם

לכתחילה נכון לברך בקול רם, ולפחות ישמיע לאוזניו, שעל ידי כך, יבטא את המילים טוב יותר, ויקל לו גם לכוון. ואולם, אם לא השמיע לאוזניו, יצא, ובלבד שהוציא בשפתיו. (סימן קפה ס"ב. וסימן רו ס"ג. ה"ע ב ס. שז בהערה)

כיצד מברכים ברכת המזון?

כתב הרב "פלא יועץ" (ערך אכילה ושתיה): וחרדה ילבש בבואו לברך את קונו אשר הזמין מזונו ושאר הנאות. ומה מאוד צריך להיזהר לברך הברכות כתיקונם אות באות, תיבה בתיבה, ומה גם בהזכרת השם כל עצמותיו יאחזמו רעד, כי את המלך ה' צבאות רם ונשא ישא ברכה. ואם לא יזהר, חס ושלום, את השם הוא מגדף, ואחר כוונת הלב הן הדברים. לכן צריך להיזהר בכל הברכות, ובפרט בברכות הנהנין, וביותר בברכת המזון שהיא מן התורה, ולא מפני שהיא ארוכה תהיה חטופה, רק ערוכה כדת וכהלכה, והוא דבר שהדעת מחייבו. ועין רואה בנוהג שבעולם אפילו בברכת הדיוט, כל שכן וקל וחומר בבואו לברך למלך הכבוד, איום ונורא, אשר מחסדו הגדול הרשנו לברכו ולהזכיר שמו הנכבד והנורא, ולמצוה יחשב לנו, וקובע לנו שכר וברכה על הברכה, לכן צריך להיזהר לאומרה כהלכה. וגדר לזה לומר כל הברכות בקול רם, כי הקול מעורר הכוונה, וידע נכונה אם ברך, ולא יכנס בספק, ויהיה זוכה ומזכה לענות אחריו אמן, וילמדו ממנו אותם שאינם בקיאים. ויברך בנחת ובשמחת הלב, כי אם יתן אל לבו לדברים שהוא מוציא מפיו לכוון בהם בעומק, אי אפשר שלא ישמח. ולפי הנראה מהזוהר, יש צורך גדול וחובה לעשות את כל האפשר, כדי לברך ברכת המזון בשמחה.

עשיית מלאכה

אין לעשות מלאכה בעת שמברך, ואפילו מלאכות קלות כאסיפת כוסות וסכו"ם, לא יעשה. וכמו כן, אין לעיין בדברי תורה בעת שמברך. שכל אלו מסיחים דעתו מהברכה, ואינו מברך בכוונה כראוי. וגם מראה שמעשיו על דרך מקרה, ולא בכוונה לעבוד את השם יתברך, כפי שציוונו בתורתו הקדושה. וברור שזו עצת יצר הרע להזכיר לבני אדם דווקא בעת ברכת המזון לעזור בניקוי השולחן או לעיין בספר, על אף שבדרך כלל כשלא בשעת הברכה, אינם נוהגים לעשות כן.

כתב מרן השלחן ערוך (סימן קפג סי"ב, וסימן קצא ס"ג): אסור לעשות מלאכה בעודו מברך. וכתב הט"ז, אל תטעה לומר שדווקא בשעת ברכת המזון אסרו בעשיית מלאכה ולא בשאר ברכות או תפילה, כי ודאי בכל המצוות לא יעשה אותם ויעסוק בדבר אחר, כי זה מורה על עשיית המצוה בלי כוונה ובדרך עראי ומקרה, וזה נכלל במאמר תורתנו הקדושה: "ואם תלכו עמי בקרי", שפירושו אף שתלכו עמי, דהיינו תעשו המצוה אבל עשייתה בדרך מקרה ועראי, חס ושלום.

ונראה לי שבכלל איסור זה, יש גם כן איסור שלא לעסוק בתורה באותה שעה, כי זהו מורה שעושה על צד המקרה והמזדמן, ולא לשם פועלם לכבוד השם יתברך שציוה על הדבר הזה.

מתוך הכתוב

טוב לברך ברכת המזון מתוך הכתוב בסידור או ברכון, שבכך יקל עליו לכוון יותר ולא יסתכל אנה ואנה. וגם בכך לא ישכח להזכיר מעין המאורע בשבת ומועדים, כמו: "רצה והחליצנו", "יעלה ויבוא", "על הניסים" וכו'.

סגולה חשובה

קבוצת אברכים מירושלים נכנסה לחדרו של הגאון הרב אלעזר מנחם שך זצ"ל, ובקשה לשמוע דברי חיזוק והתעוררות, עקב האסונות הרבים, בהם נקפד פתיל חייהם של צעירים רבים רח"ל. הרב פתח ואמר להם: "יש להתחזק בהתמדת התורה ובדקדוק המצוות. בין השאר צריך שכל אחד יקבל על עצמו ועל בני ביתו, **לברך ברכת המזון מתוך הסידור** או מתוך ברכון, כדי לעורר את הכוונה. ענין זה מזולזל אצל בני אדם, וחובה גדולה להתחזק בזה"! והוסיף: "אף אני משתדל בכל פעם לברך ברכת המזון מתוך הסידור".

גם לזוגות צעירים שלא זכו לזרע של קיימא, היה הרב מייעץ לקבל על עצמם ברכת המזון מתוך סידור, ורבים נושעו לאחר מכן בחסדי השם. ומקורו של ענין זה כסגולה לזרע של קיימא הוא בספר "עמוד אש" (עמוד קסא), שם מובא מעשה באשה אחת שבניה נפטרו בצעירותם רח"ל, ובאה לפני רבי יהושע ליב דיסקין זצ"ל ואמר לה, שתקבל על עצמה לברך ברכת המזון מתוך הסידור. כאשר קיימה זאת, זכתה לזרע של קיימא.

"אמן" של "בונה ירושלים"

בסיום הברכה השלישית - ברכת "בונה ירושלים", יענה 'אמן' בלחש, והריהו משובח.

הטעם שעונה אמן אחר ברכת עצמו, כי ברכת בונה ירושלים, היא סוף הברכות של ברכת המזון, [שהברכה הרביעית אינה מן התורה], וראוי לומר אמן אחר סוף הברכות, כדי להודיע שנגמר סדר הברכות. וכן בכל סיום רצף של ברכות, אנו עונים אמן בסופם, כמו בסוף העמידה, בברכת "המברך את עמו ישראל בשלום, אמן". וכן בסוף ברכות ההפטרה, "ברוך אתה ה' מקדש השבת, אמן". וכן לאחר ברכת "ישתבח", "הבוחר בשירי זמרה, מלך אל חי העולמים, אמן", וכן בסוף ברכות קריאת שמע של ערבית, "שומר את עמו ישראל לעד, אמן", וכל כיוצא בהם. לבד מברכות קריאת שמע של שחרית, שלא עונים אמן אחר ברכת "גאל ישראל", משום הפסק בין גאולה לתפילה, כמבואר בזוהר הקדוש. ומה שעונים 'אמן' זה של ברכת המזון בלחש, כדי שלא יחשבו עמי הארצות שברכת המזון כבר נגמרה, ולכן ענו אמן על סיום הברכות, ויבואו לזלזל בברכה הרביעית "הטוב והמטיב". (סימן קפח ס"ב. בית יוסף סימן נא, וסימן סו)

"הרחמן"

אחר ברכת המזון, תיקנו לבקש בקשות שונות, הפותחות ב"הרחמן". והטעם לזה, כי עת עשיית המצוה היא שעת רצון, וזכות המצוה מסייעת שהתפילה תתקבל. וכמו שהאשה מבקשת רחמים על בעלה ובני ביתה לאחר הדלקת הנרות בערב שבת. כי בשעת עשיית המצוה, התפילה נשמעת ביותר. ואמרו חז"ל (תוספתא מעשר שני ה יד): "כל העוסקים במצוות, נכון פיהם וליבם לתפילה לפני ה' יתברך".

רשאי אדם להוסיף גם בקשות פרטיות בתוך "הרחמן".

השומע כל ברכה שהיא באמצע אמירת "הרחמן", רשאי לענות "ברוך הוא וברוך שמו" ו'אמן'.

בהיתר ולא באיסור

הנוסח הנכון באמירת הרחמן הוא: "הרחמן הוא יפרנסנו בכבוד ולא בביזוי 'בהיתר ולא באיסור' בנחת ולא בצער". כי עלינו להתפלל להקב"ה שיזמין לנו את פרנסתנו בדרך של היתר, ולא נכשל חס ושלום בדרכים של איסור. (ה"ע ב עג)

סוף זמן הברכה

אכל פת ושבע, וקם להתעסק בענייניו ושכח לברך ברכת המזון, ולאחר זמן נזכר, אם עדין הוא מרגיש ששבע מאכילתו, יברך אפילו עברו כמה שעות. אבל אם הוא מרגיש שהוא רעב, הפסיד את הברכה. ויתחרט ויתוודה וישוב בתשובה על שביטל מצות עשה מן התורה. ולכפרת עוונו, ירבה בלימוד הלכות ברכת המזון, ויזכה את האחרים בזה, ושב ורפא לו.

מי שאכל כזית [27 גרם] או יותר ולא שבע, ושכח לברך ברכת המזון, אם עדין אינו רעב מאותה אכילה,* יברך ברכת המזון. אבל אם עברו 72 דקות, הפסיד את הברכה. ויתחרט ויתוודה על שביטל מצות ברכת המזון, ותיקונו כנ"ל. (ש)

סעודות גדולות – בשבתות חתן שמאריכים הרבה בסעודה בדברי תורה ושירות ותשבחות לה' יתברך אפילו ארבע וחמש שעות, בקדושה ובטהרה, כיון שממשיכים במאכלים ומשקים לקינוח, נחשב הכל כהמשך אחד, ומברכים ברכת המזון כדין בסוף הסעודה. (שא)

אכל והקיא

אכל פת או כזית פירות, וקודם שברך ברכה אחרונה הקיא את המאכל, פטור מלברך, שהרי זה דומה למי שאכל ולא בירך ונזכר לאחר שהתעכל המזון שבמעיו, שאינו מברך. ומכל מקום טוב שיהרהר ברכת המזון בלבו. (שו)

מעין שלש במקום ברכת המזון

מי שטעה וברך "מעין שלוש" במקום ברכת המזון, יצא ידי חובתו. (ה"ע ח"ב עב)

ספק אם ברך

אכל פת ושבע, שחייב לברך ברכת המזון מן התורה, ולאחר שעבר איזה זמן, אינו זוכר אם ברך ברכת המזון או לא, יברך את שלושת הברכות הראשונות חוץ מהברכה הרביעית. והטעם לזה, כיון ששלושת הברכות הראשונות הן מן התורה, והברכה רביעית היא מדברי חכמים. על כן, על הברכות הראשונות אנו אומרים ספק דאורייתא לחומרא, ויברך. אבל הברכה הרביעית שהיא מדרבנן, "ספק ברכות להקל". (ה"ע ח"ב סג) אך טוב שיהרהר את הברכה הרביעית בלבו.

מי שאכל ושבע ולא שתה מים, ומסופק אם בירך ברכת המזון או לא, יחזור לברך. ואף שלדעת רבי אליעזר ממֵיץ בספר היראים אם לא שתה, חייב בברכת המזון רק מדרבנן, וספק ברכות דרבנן להקל? מכל מקום כבר כתב מרן הבית יוסף שהיראים יחיד בזה, וכל הפוסקים חולקים עליו, ואין חוששים לסברת היחיד לומר ספק ברכות להקל, ועליו לחזור ולברך. אך אם חפץ, כדאי שישתה מים קודם שיברך ברכת המזון, ויאמר לאחר שיכוון עליו בברכת שהכל, ואז שמא יחשב לו ששתה מים בתוך הסעודה, ויברך עתה ברכת המזון בריווח יותר. (עי' תשיט)

אכל **כזית פת ולא שבע,** ומסופק אם ברך ברכת המזון, לא יברך. כיון שעתה ברכתו רק מדרבנן, ו"ספק ברכות להקל". (ה"ע ב סט)

אכל **כזית פת ושבע משאר מאכלים,** ומסופק אם ברך, חייב לברך. (שם סז)

אכל עוגה בשיעור קביעות סעודה [216 גרם] **ושבע,** שבארנו לעיל (עמוד 70) שנוטל ידיו ומברך המוציא וברכת המזון, ועתה אינו זוכר אם ברך, חייב לברך. (רפז)

תזכורת

אכל ושבע והסתפק אם ברך ברכת המזון, ובא חברו או אשתו ומזכירים לו שברך, אף על פי שאינו נזכר, יכול לסמוך עליהם, ואינו חוזר לברך. (רצא)

נאמנות הקטן

מי שאכל ושבע והסתפק אם ברך ברכת המזון, ובנו קטן [פחות מגיל בר מצוה] שמבין ענין, אומר לו שראה אותו מברך, יכול לסמוך עליו, ואינו חוזר לברך. [מבואר בכמה ראשונים שהקטן נאמן בדבר דרבנן, וכאן שהגדול מסופק אם בירך ברכת המזון או לא, אף שבספק בשל תורה אנחנו מחמירים, מכל מקום אין חומרה זו אלא מדרבנן, לכן נאמן הקטן. ובפרט שהוא מסיח לפי תומו, ומגלה רק את המציאות.] (הליכות שלמה, רבבות אפרים. ח"ע רכה)

שכח לאכול

איש צדיק היה בירושלים, ושמו רבי יעקב דזלינר. בוקר אחד בא לרבה של ירושלים, הגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל, ושאל בפנים קודרות: "מה אעשה שאחרי סעודת הלילה אמש שכחתי לברך ברכת המזון"?! אמר לו רבי שמואל: "בודאי מקפיד אתה תמיד לברך על פת שלימה. חזור נא איפוא לביתך ותבדוק, ובוודאי תמצא שהפת שלימה ולא אכלת אמש כלל". חזר רבי יעקב לביתו, ומצא שאכן, כך היה - הוא לא בירך מכיון שכלל לא אכל!

שאלו התלמידים אחר כך את רבי שמואל, מנין ידע כבודו שרבי יעקב לא אכל. ענה הרב: "ידעתי שרבי יעקב יכול לשכוח לאכול, אבל לא יעלה על הדעת שהוא יכול לשכוח לברך ברכת המזון"...

ומה היה למעשה? רבי יעקב אכן התכונן לסעודת לילה, אבל לפתע הגיע שליח של השרף מבריסק [הגאון רבי יהושע לייב דיסקין זצ"ל], באומרו שהרב קורא לו. הוא כמובן קם מיד והלך אל הרב, שהה שם כל הלילה, ומביתו מיהר בבוקר לרבי שמואל סלנט עם השאלה על ששכח ברכת המזון... ("שאל אביך ויגדך" ח"ג)

נשים

נשים חייבות לברך ברכת המזון במלואה, ואין להן לקצר בנוסח ברכת המזון כלל. ובפרט בדורותינו שתהילות לאל יתברך הבנות כבר בילדותן יודעות לקרוא ולכתוב בלשון הקודש, שבודאי חובה לחנכן לברך את כל הברכות, ולא יתרשלו בזה.

אשה שאכלה פת ושבעה ומסופקת אם ברכה ברכת המזון, מן הדין אינה חוזרת לברך. כיון שנחלקו הפוסקים אם חיובן בברכת המזון מן התורה או מדרבנן, ו"ספק ברכות להקל". אולם טוב שתשמע ברכת המזון מאדם אחר שעדין לא ברך, ותצא ידי חובתה. ואם אין באפשרותה, טוב שתברך ברכת המזון בהרהור בלבד. (ה"ע ב עא)

אינו יודע לקרוא

מי שאינו יודע לקרוא, יתאמץ ללמוד לקרוא אף בגיל מבוגר, ולפחות ילמד על פה את נוסח ברכת המזון ושאר הברכות. ובינתיים, ישתדל לשמוע את הברכות מאדם אחר ויצא ידי חובה.

ובמקרה שאין מי שיוציאהו ידי חובה, יברך לפחות ברכת "מעין שלש" - "על המחיה ועל הכלכלה", ויצא בזה. ואם גם זה אינו יכול, יאמר לפחות בנוסח זה, שזה עדיף מכלום: "בריך רחמנא אלהנא מלכא דעלמא, מריה דהאי פיתא, בריך רחמנא דזן לכולא". וזה הנוסח תוקן דוקא בלשון ארמית, אבל בלשון הקודש אין לקצר כלל. (שטז. ה"ע ח"ב עב)

ברכת טוב

המזדמן בסעודת מצוה, וישב על ידו אדם שאכל פת, אך לצערנו הוא אינו מברך ברכת המזון, טוב ונכון לזכותו ולומר לו שיברך לפחות ברכת "מעין שלש", שהיא ברכה קצרה, ומן הסתם יסכים לזה, ותבוא עליו ברכת טוב.

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם